

**PROJEKAT "JAČANJE AKCIJE PROTIV TRGOVINE
LJUDIMA U BOSNI I HERCEGOVINI"**

**RESURSNİ PAKET
SPREČAVANJE, OTKRIVANJE I ISTRAGE
TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU
RADNE EKSPLOATACIJE**

**I. PRIRUČNIK ZA SPREČAVANJE I SUZBIJANJE TRGOVINE LJUDIMA
U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE**

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

**PROJEKAT “JAČANJE AKCIJE PROTIV TRGOVINE LJUDIMA U BOSNI I
HERCEGOVINI”**

RESURSNI PAKET

**SPREČAVANJE, OTKRIVANJE I ISTRAGE TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU
RADNE EKSPLOATACIJE**

**I. PRIRUČNIK ZA SPREČAVANJE I SUZBIJANJE TRGOVINE LJUDIMA U
SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE**

Autori:

Eldan Mujanović

Ivana Radović

septembar 2024.

Izdanje na engleskom jeziku:

RESOURCE PACKAGE ON PREVENTING,
DETECTING AND INVESTIGATING TRAFFICKING
IN HUMAN BEINGS FOR THE PURPOSE OF
LABOUR EXPLOITATION

Ova publikacija je finansirana doprinosima država članica Vijeća Evrope u okviru Akcionog plana Vijeća Evrope za Bosnu i Hercegovinu (2022–2025), u okviru projekta Vijeća Evrope „Jačanje akcije protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“.

Mišljenja iznesena u ovoj publikaciji su autorova i ne odražavaju nužno službenu politiku Vijeća Evrope.

Reprodukcija odlomaka (do 500 riječi) je odobrena, osim u komercijalne svrhe, sve dok se čuva cjelovitost teksta, odlomak se ne koristi izvan konteksta, ne pruža nepotpune informacije ili ne dovodi na drugi način u obmanu čitaoca u pogledu prirode, opsega ili sadržaja teksta. Izvorni tekst uvijek mora biti priznat na sljedeći način „© Vijeće Evrope, 2024“. Svi ostali zahtjevi koji se tiču reprodukcije/prevoda cijelog ili dijela dokumenta, trebaju se uputiti Direktoratu za komunikaciju Vijeća Evrope (F-67075 Strasbourg Cedex ili na publishing@coe.int).

Svu drugu korespondenciju u vezi sa ovim dokumentom treba uputiti Odjelu Vijeća Evrope za borbu protiv trgovine ljudima.

Vijeće Evrope (Council of Europe),
Avenue de l'Europe F-67075
Strasbourg Cedex, France

Dizaj naslovnice i prijelom:
Grafika Šaran

Ova publikacija nije lekturisana radi ispravljanja tiskarskih i gramatičkih pogrešaka.

“© Council of Europe, September 2024”.

Sva prava zadržana.

SADRŽAJ

SKRAĆENICE.....	4
PREDGOVOR.....	5
I. PRIRUČNIK ZA SPREČAVANJE I SUZBIJANJE TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE	8
1. TRGOVINA LJUDIMA – OSNOVNI POJAM	8
2. TRGOVINA LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE – DEFINICIJA I POJAVNI OBLICI.....	13
3. INSTITUCIONALNI, PRAVNI I REGULATORNI OKVIR U BOSNI I HERCEGOVINI	20
3.1. INSTITUCIONALNI, PRAVNI I REGULATORNI OKVIR KOJI SE ODNOSI NA TRGOVINU LJUDIMA U BOSNI I HERCEGOVINI	20
3.2. INSTITUCIONALNI, PRAVNI I REGULATORNI OKVIR U BOSNI I HERCEGOVINI KOJI SE ODNOSI NA RAD I INSPEKCIJE RADA.....	23
4. INDIKATORI TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE	28
5. ULOGA POLICIJE I INSPEKTORA RADA U BORBI PROTIV TRGOVINE LJUDIMA: PREVENCIJA, INSPEKCIJA, UPUĆIVANJE	33
6. PRVI KONTAKT I IDENTIFIKACIJA POTENCIJALNIH ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE	37
7. ZAŠTITA I POMOĆ ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE .	41
8. ULOGE OSTALIH RELEVANTNIH AKTERA U PREVENCIJI I BORBI PROTIV TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE	47
PRILOG I: LISTA INDIKATORA ZA IDENTIFIKACIJU ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE	52
PRILOG II: KONTROLNA LISTA ZA INSPEKTORE RADA ZA INICIJALNI KONTAKT I IDENTIFIKACIJU POTENCIJALNIH ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE I PRIJAVLJIVANJE POLICIJI I TUŽILAŠTVU	92
PRILOG III KRIVIČNE ODREDBE KOJE SE ODNOSI NA TRGOVINU LJUDIMA U BOSNI I HERCEGOVINI	102
PRILOG IV PROTOKOL O SARADNJI POLICIJE I INSPEKCIJE RADA U OTKRIVANJU I ISTRAŽIVANJU TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE	108
PRILOG V PRAKTIČNE SMJERNICE ZA POLICIJU I INSPEKTORE RADA ZA POBOLJŠANJE SARADNJE I EFIKASNIJE UPRAVLJANJE SLUČAJEVIMA TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE	116
REFERENCE	126

SKRAĆENICE

BD – Brčko distrikt Bosne i Hercegovine

BiH – Bosna i Hercegovina

EKLJP – Evropska konvencija o ljudskim pravima

FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine

GRETA – Grupa eksperata o akciji protiv trgovini ljudima

IOM – Međunarodna organizacija za migracije

MOR – Međunarodna organizacija rada

NVO – nevladina organizacija

SIPA – Državna agencija za istrage i zaštitu

RS – Republika Srpska

UN – Ujedinjene nacije

UNODC – Ured Ujedinjenih nacija za droge i kriminal

VE – Vijeće Evrope

PREDGOVOR

Izveštaji Grupe eksperata Vijeća Evrope za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA) pokazuju da je trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije u porastu širom Evrope.¹ Ovaj oblik trgovine ljudima dešava se u različitim sektorima, a tu su uključeni građevinarstvo, ugostiteljstvo, poljoprivreda, rad u kući, proizvodna djelatnost, čišćenje i usluge pripreme i dostave hrane i pića. Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije prisutna je u formalnoj i u neformalnoj ekonomiji i pogađa žene, muškarce i djecu. Međutim, u periodu od 2017. do 2021. godine u Bosni i Hercegovini otkriveno je samo osam potencijalnih žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, što predstavlja tek 2,6% od svih žrtava.²

Od 2008. godine Bosna i Hercegovina (BiH) potpisnica je Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (Konvencija Vijeća Evrope). Prema standardima Konvencije Vijeća Evrope, države članice moraju zauzeti koordiniran i multidisciplinarni pristup, koji obuhvata sprečavanje trgovine ljudima, zaštitu prava žrtava i krivični progon trgovaca ljudima. Konvencija Vijeća Evrope svojim odredbama uređuje navedene oblasti, te obavezuje države da poduzmu odgovarajuće mjere u partnerstvu sa civilnim društvom i u saradnji sa drugim državama.

GRETA je zadužena da prati kako države članice provode Konvenciju Vijeća Evrope kroz postupak koji se odvija u krugovima ocjenjivanja. GRETA je provela tri kruga ocjenjivanja u BiH. Treći krug ocjenjivanja, u čijem fokusu je bio pristup žrtava trgovine ljudima pravdi i djelotvornim pravnim lijekovima, proveden je 2021., a izveštaj je objavljen u junu 2022. godine.³ U tom izveštaju, GRETA poziva vlasti BiH da poduzmu dodatne korake u sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.⁴

GRETA je zaključila da, iako su učinjeni određeni naponi da se podigne svijest i spriječi trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije u BiH, inspekcije rada i dalje nemaju dovoljno zaposlenih i resursa, što ograničava njihovu sposobnost da aktivno djeluju u borbi protiv trgovine ljudima. Imajući u vidu mali broj otkrivenih žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, GRETA je pozvala vlasti BiH da pojačaju proaktivne napore inspektora rada, policijskih službenika i drugih relevantnih aktera na identifikiranju žrtava trgovine ljudima.

Kako bi se radilo na usklađivanju sa zaključcima i preporukama GRETA-e, te unaprijedili znanje i kapaciteti inspektora rada, policijskih službenika i drugih relevantnih aktera, projekat Vijeća Evrope "Jačanje akcije protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini" izradio je Protokol o otkrivanju i istragama trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije⁵. Protokol potiče na provođenje zajedničkih inspekcija i ima za cilj povećanje napora u identifikaciji žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

¹ GRETA, Thematic Chapter on human trafficking for the purpose of labour exploitation in GRETA's 7th General Report, Council of Europe, 2017. Dostupno na: <https://rm.coe.int/labour-exploitation-thematic-chapter-7th-general-report-en/16809ce2e7>

² Trgovina radnom snagom u Bosni i Hercegovini: faktori rizika, trendovi i izazovi. Vijeće Evrope, septembar, 2022. Dostupno na: <https://rm.coe.int/trgovina-radnom-snagom-u-bih/1680a92ffb>

³ GRETA (2022)06, Pristup pravdi i efektivnim pravnim lijekovima za žrtve trgovine ljudima, Treći krug ocjenjivanja, Bosna i Hercegovina, objavljeno 28. juna 2022. godine. Nezvanični prevod dostupan na <https://elearningapi-thb.msb.gov.ba/api/Documents/download/45>

⁴ GRETA (2022)06, stavovi 174, 175 i 213.

⁵ Protokol o otkrivanju i istragama trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije pripremljen u okviru projekta Vijeća Evrope "Jačanje akcije protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini" 2023. godine dostupan je u **PRILOGU IV** ove publikacije.

Pored toga, u okviru istog projekta, razvijen je resursni paket namijenjen unapređenju i integrisanju znanja inspektora rada, istražitelja, službenika agencija za zapošljavanje i sindikata u BiH u cilju jačanja borbe protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i zaštite prava žrtava, sa naglaskom na prevenciju i identifikaciju žrtava u posebno rizičnim sektorima.

Resursni paket sastoji se od dvije cjeline:

- I. **Priručnik za sprečavanje i suzbijanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije (Priručnik):** Priručnik ima za cilj unaprijediti znanja i prakse stručnjaka u BiH, uključujući inspektore rada, policijske službenike i službenike agencija za zapošljavanje, kao i sindikata. Potiče zajedničke inspekcije i unapređuje sprečavanje, otkrivanje i istrage u predmetima trgovine ljudima, posebno u visokorizičnim sektorima.
- II. **Materijali za obuku edukatora:** Materijali djelotvorno pružaju edukatorima resurse i alate potrebne za edukaciju stručnjaka u BiH o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije. Cilj je poboljšati ukupni odgovor na ovaj oblik trgovine ljudima i promovirati bolje informiran sistem podrške žrtvama.

Resursni paket oslanja se na nekoliko dokumenata, uključujući GRETA-in treći izvještaj o BiH, istraživanje dostupne literature sprovedeno za potrebe izrade Protokola o saradnji u otkrivanju i istragama trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i upućivanju žrtava, Preporuku Komiteta ministara Vijeća Evrope CM/Rec(2022)21⁶ o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, instrumente Međunarodne organizacije rada (MOR) koje je ratificirala BiH, dokumente GRETA-e “Pregled dobrih praksi za rješavanje pitanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije”⁷ i “Stručno uputstvo o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije”⁸, publikaciju “Trgovina radnom snagom u Bosni i Hercegovini: faktori rizika, trendovi i izazovi”⁹, Vodič za inspektore rada u otkrivanju i identifikaciji žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije¹⁰ i Vodič za inspektore rada o detekciji i preliminarnoj identifikaciji žrtava trgovine ljudima u Srbiji¹¹.

Materijali za obuku osmišljeni su tako da budućim voditeljima obuka ponude potrebne resurse i alate za djelotvorno educiranje stručnjaka u BiH o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije. Cilj je poboljšati cjelokupni odgovor na problem trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i promovirati unapređenu koordinaciju sistema podrške žrtvama. Obuka razvijena u okviru ovog Resursnog paketa namenjena je stručnjacima koji jesu ili

⁶ Vijeće Evrope, Preporuka CM/Rec(2022)21 Komiteta ministara državama članicama i Memorandum sa objašnjenjima “Sprečavanje i borba protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije”, januar 2023. Dostupno na <https://rm.coe.int/cm-rec-on-labour-trafficking-bos-version/1680ac55e9>

⁷ GRETA(2020)08 “Pregled dobrih praksi za rješavanje pitanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije”, Vijeće Evrope, novembar 2020. Dostupno na <https://rm.coe.int/pregled-dobrih-praksi-u-rjesavanju-trgovine-ljudima-u-svrhu-radne-eksp/1680a287db>

⁸ GRETA(2020)12 “Stručno uputstvo o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije”, Vijeće Evrope, septembar 2021. Dostupno na <https://rm.coe.int/hf20-translation-greta-guidance-note-thb-for-le-bhs/1680a43b38>

⁹ Trgovina radnom snagom u Bosni i Hercegovini: faktori rizika, trendovi i izazovi, Vijeće Evrope, Sarajevo 2022. Dostupno na: <https://rm.coe.int/trgovina-radnom-snagom-u-bih/1680a92ffb>

¹⁰ Vodič za inspektore rada u otkrivanju i identifikaciji žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, Centar za istraživanje politika suprotstavljanja kriminalitetu, Sarajevo 2016. Dostupno na: https://www.cprc.ba/_files/ugd/b112e0_1b4625da8e084b13ba85cef2bd931189.pdf

¹¹ Vodič za inspektore rada o detekciji i preliminarnoj identifikaciji žrtava trgovine ljudima u Srbiji, Vijeće Evrope, Beograd, 2018. Dostupno na <https://rm.coe.int/hf26-guide-labour-inspectors-srp/16809cfdad>

mogu biti u direktnom kontaktu sa žrtvama, poput inspektora rada, policijskih službenika, sudija, tužilaca, te pružatelja usluga podrške iz državnih institucija i organa i nevladinog sektora.

Priručnik za sprečavanje i suzbijanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i materijali za obuku komplementarni su i preporučuje se da se koriste istovremeno, kao resursni paket. Poglavlja obrađena u Priručniku prate edukacijske sesije predložene za realizaciju tokom obuke na temu „Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije“.

Izražavanje u jednom gramatičkom rodu, muškom ili ženskom, uključuje oba roda fizičkih osoba.

I. PRIRUČNIK ZA SPREČAVANJE I SUZBIJANJE TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE

Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije jedan je od najizazovnijih aspekata “ropstva savremenog doba”. Izazovan je iz više razloga: u praksi se pojavljuju razlike u tumačenju i primjeni standarda rada i definiranju radne eksploatacije, žrtve često nisu spremne prijaviti eksploataciju i surađivati u istrazi i krivičnom gonjenju, zbog straha, neregulisanog radnog i boravišnog statusa, zavisnosti od trgovaca kada je u pitanju rad, isplata zarada i stanovanje, a nije manje važno ni to što borba protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije zahtijeva koordinirano djelovanje državnih organa i civilnog društva, a često i sindikata i privatnog sektora.¹²

Većina sistema za borbu protiv trgovine ljudima u svijetu, uključujući i u BiH, historijski su bili fokusirani na trgovinu ženama u svrhu seksualnog iskorištavanja. Međutim, u posljednjim godinama sve je izraženija potreba da se ova perspektiva proširi i da se ojačaju kapaciteti za suzbijanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, što uključuje sprečavanje, krivično gonjenje trgovaca, zaštitu žrtava i partnerstvo različitih aktera. Ovo se ne odnosi samo na kapacitete i uključenost aktera nadležnih za oblast rada i zapošljavanja, kao što su inspektori rada, druge inspekcije, agencije za zapošljavanje, sindikati i sl., već i na proširivanje kapaciteta aktera nadležnih za krivično-pravni odgovor, uključujući agencije za provođenje zakona, tužioce i sudije.

1. TRGOVINA LJUDIMA – OSNOVNI POJAM

Iako je eksploatacija ljudskih bića u najrazličitijim formama prisutna kroz cijelu historiju čovječanstva, o trgovini ljudima kao posebnom obliku eksploatacije počinje da se govori početkom XX vijeka, kada su donesene prve međunarodne konvencije koje za trgovinu ljudima koriste danas neprihvatljiv izraz „bijelo roblje”. Ove konvencije bile su usmjerene na zabranu prekogranične trgovine ženama bijele rase u cilju prinudne prostitucije. Savremena definicija trgovine ljudima mnogo je šira, obuhvata sve poznate oblike kriminalne eksploatacije unutar ili van granica neke države, i prepoznaje svaku osobu kao moguću žrtvu bez obzira na pol, rasu, nacionalnost ili neku drugu karakteristiku.

Savremena definicija trgovine ljudima, bazirana na tri komponente, prema kojoj je izvršena kriminalizacija ovog djela u većini krivičnih zakonodavstava u svijetu, propisana je 2000. godine u članu 3 Protokola za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i djecom (Protokol iz Palerma)¹³, koji dopunjuje Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organiziranog kriminala (član 3). Ista definicija sadržana je u Konvenciji Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima (član 4)¹⁴. Prema Protokolu

¹² GRETA, Thematic Chapter on human trafficking for the purpose of labour exploitation in GRETA's 7th General Report, Council of Europe, 2017. Dostupno na: <https://rm.coe.int/labour-exploitation-thematic-chapter-7th-general-report-en/16809ce2e7>

¹³ Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 3/02.

¹⁴ Službeni glasnik BiH, Međunarodni ugovori, broj 14/07. Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, član 4 e) - “Žrtva” označava svaku fizičku osobu koja je primorana na trgovinu ljudima kao što je navedeno u ovom članu.

iz Palerma i Konvenciji Vijeća Evrope, “**trgovina ljudima**” označava regrutaciju, prevoz, premještanje, skrivanje ili primanje osoba, koristeći se prijetnjom ili upotrebom sile ili drugim oblicima prisile, otmicom, prevarom, obmanom, zloupotrebom ovlasti ili neke pozicije ranjivosti ili nuđenjem ili prihvatanjem plaćanja ili drugih koristi radi dobijanja pristanka osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom, u svrhu eksploatacije. Eksploatacija podrazumijeva, najmanje, eksploataciju prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prinudni rad ili usluge, ropstvo ili prakse slične ropstvu, služenje ili uzimanje organa.

Trgovina ljudima obavezno se sastoji od tri komponente:

RADNJA: Regrutacija, prevoz, premještanje, skrivanje ili primanje osoba;

SREDSTVO: Prijetnja ili upotreba sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlasti ili ranjivog položaja ili nuđenja ili primanja plaćanja ili koristi kako bi se dobio pristanak osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom;

CILJ: Eksploatacija, koja podrazumijeva “najmanje, eksploataciju prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prinudni rad ili usluge, ropstvo ili prakse slične ropstvu, služenje ili uzimanje organa”.

Da bi se neka pojava ili krivično djelo moglo smatrati trgovinom ljudima, neophodno je da su prisutne sve tri komponente tj. trgovina ljudima će biti prisutna ukoliko postoje: radnja, sredstvo (način) i svrha (namjera) eksploatacije. U slučaju da je žrtva dijete tada komponenta sredstva ne mora biti prisutna: dijete će se smatrati žrtvom bez obzira na način na koji je postalo ili se drži u položaju žrtve. Dakle, kod punoljetnih osoba, ako nije utvrđeno prisustvo sve tri komponente, nije riječ o trgovini ljudima, već o nekom drugom krivičnom djelu.

Izraz “dijete” označava svaku maloljetnu osobu, tj. osobu do 18 godina starosti, kako u međunarodnim konvencijama, tako i u ovom priručniku.

Također treba imati u vidu da nije neophodno da sve elemente ove tri komponente vrši jedna osoba. Na primjer, kod organizovanih kriminalnih grupa, svaki član ima svoje zaduženje i bez obzira na to što se u njegovim radnjama ne stižu sve tri navedene komponente, biće gonjen za trgovinu ljudima.

Iako je eksploatacija ključan element trgovine ljudima, da bi se utvrdilo postojanje krivičnog djela, nije neophodno da je do eksploatacije došlo, već je dovoljno dokazati namjeru eksploatacije.

Pojam eksploatacije nije jasno definisan u međunarodnim instrumentima, ali cilj svake eksploatacije, pa samim tim i trgovine ljudima, je ostvarivanje koristi za trgovca, prije svega materijalne koristi.

Pristanak žrtve trgovine ljudima na namjeravanu eksploataciju nije od značaja ako je korišteno bilo koje od navedenih sredstava. Smatra se da niko ne može dobrovoljno da pristane na eksploataciju.

Žrtve trgovine ljudima **ne smiju se kažnjavati** za učešće u nezakonitim aktivnostima u mjeri u kojoj su na njih bile prisiljene (član 26. Konvencije Vijeća Evrope). To se odnosi i na prisilu na činjenje krivičnih djela kao vrstu eksploatacije i nezakonite aktivnosti u vezi sa ostalim

obicima eksploatacije, na primjer nelegalni ulazak i boravak u zemlji destinacije, bavljenje prostitucijom u zemljama gdje prostitucija nije dozvoljena i slično.

PROCES TRGOVINE LJUDIMA: OD REGRUTACIJE DO EKSPLOATACIJE

Trgovina ljudima podrazumijeva složen i organiziran proces koji počinje regrutacijom i završava različitim oblicima eksploatacije.

Vrste eksploatacije

- Seksualno iskorištavanje, što uključuje prije svega prinudnu prostituciju, prinudno učešće u izradi pornografskog materijala, prinudno učešće u pornografskim predstavama, seksualno iskorištavanje preko internet platformi i drugi oblici seksualne eksploatacije.
- Radna eksploatacija o kojoj će više biti riječi u sljedećem poglavlju.
- Prinudno prosjačenje, koje se mora razlikovati od prosjačenja za sopstvene potrebe, prouzrokovanog siromaštvom, o čemu će više biti riječi u poglavlju koje se bavi prvim kontaktom i identifikacijom žrtava trgovine ljudima.
- Prisilni brak, koji obuhvata različite prakse, od prinude na stupanje u brak protiv volje jednog partnera kao primarnog oblika eksploatacije, preko prinude na stupanje u brak u kombinaciji sa nasiljem i drugim oblicima eksploatacije i prinude, do prisile koja se zasniva na uzrastu bračnih partnera koji se po zakonu ne smatraju dovoljno starim i zrelim da daju pristanak.
- Prinuda na činenje krivičnih djela, koja se odnosi na situacije u kojima su žrtve prisiljene da čine krivična djela za drugog, a često se tretiraju kao stvarni učinioci krivičnih djela, od sitnog kriminala, razbojništva, krađa do proizvodnje i trgovine narkoticima i slično.
- Lažno usvojenje, koje obuhvata različite prakse od usvojenja koje je izvršeno u suprotnosti sa zakonskim propisima do usvojenja čiji je cilj eksploatacija usvojenika.
- Trgovina organima podrazumijeva najrazličitije kriminalne aktivnosti vezane za vađenje i transplantaciju ljudskih organa.
- Zloupotreba djece u oružanim sukobima.

Žrtve su često istovremeno izložene različitim oblicima eksploatacije.

Da bi se bilo koji od ovih oblika eksploatacije smatrao trgovinom ljudima, neophodno je prisustvo prethodno pomenutih komponenti radnje izvršenja i sredstva izvršenja za punoljetne osobe, tj. radnje izvršenja za djecu.

Regrutovanje žrtava

Regrutacija često uključuje obmanu i manipulaciju. Trgovci ljudima koriste lažne ponude

za posao ili školovanje da namame svoje žrtve. Te ponude mogu biti formalne, tj. žrtve ih nalaze u oglasima za posao, a postavljaju ih lažne agencije, poslodavci ili posrednici, a ponekad dolaze od poznanika, rođaka, prijatelja i ljudi koje žrtva poznaje. Ponekad se žrtva regrutuje kroz simulaciju ljubavne veze za koju ona vjeruje da je autentična. U nekim slučajevima žrtve prodaju članovi porodice, staratelji ili srodnici.

Transfer žrtava

Nakon regrutacije, žrtve se prevoze do mjesta eksploatacije, često putem prisile ili obmane, a ponekad i silom. Eksploatacija se može odvijati u zemlji porijekla žrtve (interna trgovina ljudima) ili u stranoj zemlji (prekogranična trgovina ljudima). Žrtve u stranu zemlju ulaze legalno, uz važeći pasoš, vizu i ostalu dokumentaciju, ili ilegalno, sa lažnim putnim ispravama, ponekad čak prelazeći granicu van zvaničnih graničnih prelaza. Također, žrtve mogu putovati same ili u grupi, bilo kojim prevoznim sredstvom, u pratnji trgovaca ili samostalno.

Eksploatacija žrtava

Tokom faze eksploatacije, trgovci ljudima nameću žrtvama teške uslove, oduzimaju im slobodu i podvrgavaju ih fizičkom, seksualnom i psihičkom zlostavljanju. Žrtve često žive u nehumanim uslovima, bez dovoljno hrane, bez pristupa zdravstvenoj zaštiti, primorane da rade prevelik broj sati i da ostvare zaradu koju im je trgovac propisao, dok same ne zarađuju nedovoljno ili ništa. Često nemaju slobodan kontakt sa spoljnim svetom i svaki aspekt njihovog života je pod nadzorom, iako u formalnom smislu može djelovati da imaju slobodu kretanja.

Trgovci žrtve drže pod kontrolom i u poslušnosti kroz prijetnje usmjerene na njih same ili njima bliske osobe, fizičko i psihološko nasilje, ucjene i zastrašivanje. Žrtvama su često oduzeta dokumenta, tako da ni nemaju mogućnost da legalno napuste trgovca, a zastrašivanje i prijetnje često se odnose na neregularan status žrtve u zemlji destinacije, kao i na kaznena djela koje su žrtve (navodno) počinile da bi došle u situaciju eksploatacije. Neke žrtve su za trgovca vezane dugom i obećava im se da će biti slobodne čim taj dug vrate, što se nikada ne dešava. Neke žrtve, posebno one regrutovane putem lažnog zabavljanja, nalaze se u stanju psihološkog zatočeništva, izvršavaju sve što im se kaže i čak i odbijaju da izađu iz situacije trgovine ljudima kad im se pruži prilika jer smatraju da nisu žrtve.

Žrtve mogu izaći iz situacije trgovine ljudima na različite načine, koji su često obilježeni značajnim rizicima i izazovima. Neke uspiju same pobjeći, koristeći trenutke kada je kontrola trgovaca ljudima oslabljena. Druge se spase kroz operativni rad agencija za provođenja zakona ili intervencijom nevladinih organizacija i socijalnih službi.

Izlazak iz trgovine ljudima nije samo fizički čin bijega, već podrazumijeva i prevladavanje psiholoških barijera. Žrtve se često boje odmazde trgovaca ljudima, ne vjeruju vlastima i brinu se za svoj pravni status, posebno ako su u situaciji nezakonite migracije. Sveobuhvatni sistemi podrške, koji uključuju sigurna skloništa, pravnu pomoć, medicinsku pomoć i psihološku podršku, ključni su da se žrtvama pomogne da izađu iz trgovine ljudima i započnu proces oporavka i reintegracije.

TEMELJNI UZROCI TRGOVINE LJUDIMA

Temeljni uzroci trgovine ljudima su višestruki i međusobno povezani, a uključuju društveno-ekonomske, političke i kulturne faktore. Siromaštvo je značajan pokretač jer su osobe zbog njega ranjivije na obećanja trgovaca ljudima o boljim mogućnostima. Nedostatak obrazovanja i prilika za zapošljavanje također igraju ključnu ulogu, posebno u regijama sa visokim stopama nezaposlenosti. Politička nestabilnost, oružani sukobi i prirodne katastrofe mogu dovesti do raseljavanja stanovništva, čime se povećava njihova podložnost na trgovinu ljudima. Kulturni faktori, poput rodne neravnopravnosti i diskriminacije, dodatno pojačavaju ranjivosti, posebno žena i djece. Pored toga, zbog niskog stepena provedbe zakona i korumpiranih praksi unutar institucija trgovcima ljudima omogućeno je da djeluju nekažnjeno.

IZAZOVI U OPORAVKU ŽRTAVA

Oporavak za žrtve trgovine ljudima obilježen je poteškoćama. Fizičke i psihičke traume koje su im nanijeli trgovci ljudima zahtijevaju opsežnu medicinsku i psihološku pomoć i podršku. Žrtvama je često potrebna dugotrajna terapija za liječenje PTSP-a, depresije i anksioznosti. Društvena reintegracija predstavlja dodatne izazove jer se dešava da se žrtve suočavaju sa stigmom, diskriminacijom i poteškoćama u pronalasku zaposlenja i stanovanja.

Sistemi podrške moraju biti holistički i baviti se ne samo trenutnim potrebama, već i dugoročnom reintegracijom. Pravna podrška je ključna, posebno za žrtve koje traže pravdu protiv trgovaca ljudima i nastoje se snaći u kompleksnim migracijskim problemima. Obrazovanje i strukovno osposobljavanje ključni su za ekonomsku nezavisnost i sprečavanje ponovne trgovine ljudima.

Djelotvoran oporavak zahtijeva koordinirane napore institucija, nevladinih organizacija i zajednice da žrtvama pruže podržavajuće i sigurno okruženje. Od presudnog je značaja za njihovu dugoročnu dobrobit i uspješnu reintegraciju u društvo pobrinuti se da se sa žrtvama postupa s dostojanstvom i poštovanjem tokom cijelog procesa oporavka.

Razumijevanje kompleksnih aspekata trgovine ljudima, od regrutacije do oporavka, podcrtava važnost sveobuhvatnih strategija za sprečavanje trgovine ljudima, zaštitu žrtava i krivični progon trgovaca ljudima. Jedino se kroz zajedničke i kontinuirane napore može prekinuti krug eksploatacije te se mogu vratiti prava i dostojanstvo žrtvama trgovine ljudima.

2. TRGOVINA LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE – DEFINICIJA I POJAVNI OBLICI

Radna eksploatacija je jedan od oblika trgovine ljudima. Međutim, ni Protokol iz Palerma ni Konvencija Vijeća Evrope ne daju eksplicitnu definiciju radne eksploatacije, već koriste izraz **“prisilni rad”**, a za njegovo značenje upućuju na Konvenciju Međunarodne organizacije rada iz 1930. godine o prisilnom ili obaveznom radu (Konvencija br. 29).

U **Konvenciji Međunarodne organizacije rada o prisilnom radu** iz 1930. godine (br. 29), prisilni rad definisan je kao **“svaki rad ili usluga koji se od neke osobe zahtijeva pod prijetnjom bilo kakve kazne, i za koje se ta osoba nije ponudila dobrovoljno”**. Korištenje izraza **“svaki rad ili usluga”** jasno pokazuje da se zabrana prisilnog rada odnosi na sve vrste rada, usluga i zapošljavanja – bez obzira na sektor i zanimanje u kojem se dešava i bez obzira na to da li je zakonite i formalne ili nezakonite i neformalne prirode. Također se odnosi na sva ljudska bića, bez obzira na dob, rod, porijeklo i pravni status u zemlji u kojoj se odvija prisilni rad.

U MOR Konvenciji data je definicija prisilnog rada, ali navedene su i pojave i situacije nedobrovoljnog rada koje se ne smatraju prisilnim radom.

Konvencija Međunarodne organizacije rada o prisilnom ili obaveznom radu (Konvencija br. 29) - član 2

1. U smislu ove Konvencije izraz “prisilni ili obavezni rad” znači svaki rad ili uslugu koji se od neke osobe zahtijeva pod prijetnjom bilo kakve kazne, i za koje se ta osoba nije ponudila dobrovoljno.

2. Međutim, izraz “prisilni ili obavezni rad”, u smislu ove Konvencije, ne odnosi se na:

(a) svaki rad ili uslugu koji se zahtijeva na temelju zakona o obaveznoj vojnoj službi za poslove isključivo vojne prirode;

(b) svaki rad ili uslugu koji su dio uobičajenih građanskih obaveza državljana cjelovito suverene države;

(c) svaki rad ili uslugu koji se od neke osobe zahtijeva kao posljedica osude proglašene sudskom presudom, pod uslovom da se navedeni rad ili usluga obavljaju pod nadzorom i kontrolom javne vlasti i da navedena osoba nije ustupljena ili stavljena na raspolaganje privatnim osobama, preduzećima ili udruženjima;

(d) svaki rad ili uslugu koji se zahtijeva u slučaju iznenadne opasnosti, to jest u slučaju rata, velike nesreće ili prijetnje od velike nesreće, kao što su požar, poplava, glad, potres, epidemije velikih razmjera ili stočne bolesti, najezda životinja, insekata ili biljnih parazita, i općenito svaka okolnost koja bi mogla ugroziti život ili dobrobit čitavog ili jednog dijela stanovništva;

(e) manje društvene usluge takve vrste koje se, budući da ih obavljaju članovi zajednice u direktnom interesu za navedenu zajednicu, mogu stoga smatrati uobičajenim građanskim dužnostima koje obavezuju članove zajednice, pod uslovom da se sa članovima zajednice ili njihovim direktnim predstavnicima obavezno savjetuje o potrebi za takvim uslugama.

Dva elementa potrebna za procjenu prisilnog rada u skladu sa Konvencijom o prisilnom radu su:

(1) **Nedobrovoljna ponuda:** Odnosi se na pristanak osobe, koji mora biti dat slobodno i informirano. Pristanak je primjenjiv tokom cijelog ciklusa, od zapošljavanja do prestanka radnog odnosa. Drugim riječima, radnik koji slobodno stupa u radni odnos mora moći i prekinuti taj odnos. Pojam slobodnog i informiranog pristanka isključuje korištenje obmane, prisile i prijetnje ili prevare. Pristanak nije relevantan kada je dobiven zloupotrebom ranjivosti radnika.

(2) **Prijetnja kaznom:** Odnosi se na sva sredstva koja trgovac ljudima ili poslodavac može koristiti da prisiljava radnika. Uključuje fizičko, psihičko i seksualno nasilje ili prijetnje nasiljem, ali i druga sredstva kao što su neisplaćivanje plate, oduzimanje ličnih ili putnih isprava te prijetnje deportacijom.¹⁵

Od značaja za razumijevanje pojma trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije od značaja je i ropstvo i prakse slične ropstvu. Iako navedene u okviru elementa svrhe, **ropstvo i prakse slične ropstvu** također nisu definirane u Protokolu iz Palerma i u Konvenciji Vijeća Evrope, već su obuhvaćene drugim međunarodnim instrumentima, poput Ženevske konvencije o ropstvu od 25. septembra 1926. godine (izmijenjena i dopunjena Protokolom iz New Yorka od 7. decembra 1953), Dopunske konvencije Ujedinjenih nacija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i ustanova i praksi sličnih ropstvu od 7. septembra 1956. godine i Konvencije Međunarodne organizacije rada o najgorim oblicima dječjeg rada (Konvencija br. 182).¹⁶ Ženevska konvencija o ropstvu iz 1926. godine definira ropstvo kao **“status ili stanje osobe nad kojom se ostvaruju neke ili sve ovlasti povezane sa pravom vlasništva”**. Koncept vlasništva postoji kada se ljudi “kupuju” ili “prodaju” za radnu eksploataciju, što implicira punu zavisnosti osobe o svom “gospodaru” ili “vlasniku”. Dopunska konvencija iz 1956. godine zadržala je ovu definiciju i uvela pojam “prakse slične ropstvu”, koji se odnosi na ustanove i postupanje kao što su dužničko ropstvo, kmetstvo, ropski oblici braka i iskorištavanje djece.

Kada govorimo o **služenju** kao još jednom obliku eksploatacije navedenom u definiciji trgovine ljudima u Protokolu iz Palerma i Konvenciji Vijeća Evrope, nekadašnja Evropska komisija za ljudska prava definirala ga je kao stanje u kojem osoba mora živjeti i raditi na tuđem posjedu i za vlasnika posjeda obavljati određene usluge, plaćene ili neplaćene, pri čemu nema mogućnost da promijeni svoje stanje.¹⁷ U obrazloženju uz Konvenciju Vijeća Evrope navodi da se “služenje stoga treba smatrati posebnim oblikom ropstva, koji se od njega razlikuje manje po karakteru nego po stepenu. Iako predstavlja stanje ili uslov (...) nema karakteristike vlasništva karakteristične za ropstvo”.

Prisilni rad ili usluge, kao i ropstvo i prakse slične ropstvu zabranjeni su u mnogim međunarodnim instrumentima koji se bave zaštitom ljudskih prava i koji su obavezujući i za BiH: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (član 4)¹⁸, Evropska konvencija o

¹⁵ Guidelines for the first level identification of victims of trafficking in Europe, CoE, ICMPD, ILO, UNODC, June 2013, str.22

¹⁶ Explanatory Report to the CoE Convention on Action against Trafficking in Human Beings, stav 93.

¹⁷ Explanatory Report to the CoE Convention on Action against Trafficking in Human Beings, stavovi 89 - 93, 95.

¹⁸ United Nations Universal Declaration of Human Rights (Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima UN-a)

ljudskim pravima (član 4)¹⁹, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (član 8) i Konvencija Međunarodne organizacije rada iz 1957. godine o ukidanju prisilnog rada (Konvencija br. 105).

Dužničko ropstvo nije izričito spomenuto u Konvenciji Vijeća Evrope, ali je u članu 1(a) Dopunske konvencije iz 1956. godine uključeno u spisak ustanova i praksi sličnih ropstvu, te je definirano kao “status ili stanje koje proizilazi iz zaloga dužnika njegovih ličnih usluga ili usluga osobe pod njegovom kontrolom kao osiguranje duga, ako se razumno procijenjena vrijednost tih usluga ne primjenjuje na likvidaciju duga ili ako dužina i priroda tih usluga nije ograničena i definirana”.

Po pitanju **iskorištavanja djece u kontekstu trgovine ljudima**, svi najgori oblici dječjeg rada definirani u Konvenciji Međunarodne organizacije rada br. 182 iz 1999. godine o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječjeg rada (Konvencija o najgorim oblicima dječjeg rada) smatraju se eksploatacijom ako su rezultat jedne od radnji navedenih u definiciji trgovine ljudima iz Protokola iz Palerma i Konvencije Vijeća Evrope. To se također odnosi na sve poslove koje obavljaju djeca ispod minimalne starosne dobi za zapošljavanje. Drugim riječima, dijete koje radi ispod minimalne starosne dobi uslijed regrutacije, prevoza, premještaja, skrivanja ili primanja koje vrši treća osoba je žrtva trgovine ljudima.

Konvencija o najgorim oblicima dječjeg rada (Konvencija br. 182) – član 3

U svrhe ove Konvencije, izraz “najgori oblici dječjeg rada” obuhvata:

(a) sve vrste ropstva ili ropstvu slične prakse, kao što je prodaja djece i trgovina djecom, dužničko ropstvo i kmetstvo, te prisilni ili obavezni rad, uključujući prisilno ili obavezno regrutiranje djece za njihovo korištenje u oružanim sukobima;

(b) korištenje, podvođenje ili nuđenje djeteta za prostituciju, proizvodnju pornografskog materijala ili pornografske predstave;

(c) korištenje, podvođenje ili nuđenje djeteta za nezakonite djelatnosti, a osobito za proizvodnju droge i trgovinu drogom na način definiran odgovarajućim međunarodnim ugovorima;

(d) rad koji bi, zbog svoje naravi i okolnosti u kojima se obavlja, mogao štetiti zdravlju, sigurnosti i moralu djece.

Šta nije trgovina ljudima?²⁰

Trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije treba razlikovati od drugih sličnih pojmova i pojava sa kojima se ponekad poistovjećuje. Međutim, radi se o različitim fenomenima koji se odvijaju u drugačijim okolnostima u odnosu na trgovinu ljudima i imaju različite i pravne i ljudske implikacije:

¹⁹ Vodič kroz članak 4. Evropske konvencije o ljudskim pravima, Dostupno na: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_4_hrv

²⁰ Guidelines for the first level identification of victims of trafficking in Europe, CoE, ICMPD, ILO, UNODC, June 2013, str.23

Krijumčarenje ljudi. Podrazumijeva nelegalni prevoz osoba preko granice, obično uz njihov pristanak, u zamjenu za novac. Za razliku od trgovine ljudima, krijumčarenje prestaje po dolasku na odredište, a osobe su uglavnom slobodne po dolasku. Međutim, neregularni migranti izloženi su velikom riziku od trgovine ljudima.

Seksualni rad/dobrovoljna prostitucija. Bavljenje seksualnim radom nije sinonim za trgovinu ljudima. Dok neke osobe koje se bave seksualnim radom mogu biti žrtve trgovine ljudima, mnoge se u njega uključuju dobrovoljno. Ključna razlika je sadržana u postojanju prisile i eksploatacije u trgovini ljudima.

Iako se radi o različitim fenomenima, uvijek je potrebno imati u vidu da su neregularni migranti i osobe u seksualnom radu u povećanom riziku od trgovine ljudima. Sličnosti ovih fenomena otežavaju identifikaciju u slučaju da neregularni migranti ili osobe koje se dobrovoljno bave prostitucijom postanu žrtve trgovine ljudima. S druge strane, mogu biti izloženi povećanim, često neprijatnim, kontrolama, koje se provode sa ciljem pružanja pomoći žrtvama. Često se strani državljani koji su izloženi eksploataciji posmatraju samo kroz njihov neregularni status, kao lica koja borave ili rade na teritoriji države bez odgovarajućih dozvola, ali ne i kao moguće žrtve trgovine ljudima, te se zbog toga zatvaraju i deportuju u zemlju porijekla, uz zabranu ulaska u zemlju destinacije. To važi i za žrtve prinudne prostitucije, koje se često tretiraju kao seksualne radnice i zbog toga prekršajno gone, bez istraživanja eventualne pozadine bavljenja prostitucijom koja može biti prinudna i eksploativna u kontekstu trgovine ljudima.

Ne predstavlja svaka radna eksploatacija trgovinu ljudima radi prisilnog rada. Radnici mogu raditi u lošim uslovima, za niske plate ili u nezdravom okruženju, a da nisu žrtve trgovine ljudima. Ako je osoba slobodno prihvatila posao, znajući kakvi će biti uslovi, i ako može otići (pod uslovom da u razumnom roku obavijesti svog poslodavca) bez straha od odmazde, ta se osoba ne može smatrati žrtvom trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Radnici koji trpe loše radne uslove zbog ekonomske nužde i nedostatka alternativa ne mogu se automatski klasificirati kao žrtve trgovine ljudima, čak i ako su radnici migranti.

Skriveni ili neprijavljeni rad (rad na crno) nije isto što i trgovina ljudima. Neprijavljeni rad se opisuje kao “svaka plaćena djelatnost koja je po svojoj prirodi zakonita, no nije prijavljena nadležnim tijelima, pri čemu se u obzir uzimaju razlike u regulatornim sistemima država članica [EU]”. Ova definicija isključuje kriminalne aktivnosti i rad koji se ne mora prijaviti. Iako većina slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije podrazumijeva i neprijavljeni rad, teoretski, ljudima se može trgovati i iskorištavati ih i u prijavljenom radu. Isto tako, nije sav neprijavljeni rad posljedica trgovine ljudima: rad na crno često se događa iz finansijskih razloga, da bi obje strane mogle izbjegavati plaćanje poreza i socijalnih doprinosa.

Nezakonito zapošljavanje radnika migranata ne predstavlja nužno trgovinu ljudima. Evropska komisija nezakonito zapošljavanje definira kao “zapošljavanje državljanina treće zemlje s nezakonitim boravkom”, odnosno “državljanina treće zemlje koji se nalazi na državnom području države članice, koji ne ispunjava ili više ne ispunjava uslove za prebivalište ili boravište u toj državi članici”.²¹ Mnogi migranti bez dokumenata rade slobodno, bez ikakve prijetnje kaznama, i mogu, ali i ne moraju raditi u lošim uslovima, i nisu zbog toga žrtve trgovine ljudima.

²¹ Direktiva 2009/52/EC Europskog parlamenta i Vijeća od 18. lipnja 2009. o minimalnim standardima za sankcije i mjere za poslodavce državljanina trećih zemalja s nezakonitim boravkom, član 2. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32009L0052>

Specifični rizici trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije

Uobičajeno, regrutacija žrtava trgovine u svrhu radne eksploatacije vrši se putem prevare, gdje se obećavaju mnogo bolji uslovi rada, uključujući veće plate i druge atraktivne beneficije. Međutim, ispostavlja se da su ova obećanja samo mamac u složeni labirint trgovine ljudima. Često, tokom procesa regrutovanja, žrtve se zarobljavaju u dužničko ropstvo, posebno kada trgovina ljudima uključuje migraciju u druge zemlje. Po dolasku, radnici imaju malo ili nimalo mogućnosti da pregovaraju o svom položaju, već se odmah podvrgavaju radnoj eksploataciji. U nastavku su predstavljeni specifični rizici za neke grupe potencijalnih žrtava:²²

Profil žrtve	Specifični rizici
Radnici migranti	- Društvena izolacija u zemlji odredišta - Dužničko ropstvo nametnuto od trgovaca ljudima - Neregularni imigracioni status koji utiče na boravišne i radne dozvole - Nizak nivo obrazovanja povećava ranjivost na radnu eksploataciju - Prevara u vezi sa svrhom migracije
Radnici u neformalnoj ekonomiji	- Nevidljivost na tržištu rada i ograničene mogućnosti za napuštanje okruženja trgovine ljudima - Nedostatak zastupljenosti kroz sindikate
Radnici u domaćinstvima	- Nedovoljna pravna zaštita zbog neefikasnog pravnog okvira i neusklađenosti sa relevantnim međunarodnim (MOR) standardima - Skriveni su u privatnim prostorijama, što ih čini nevidljivima za nadzor (uključujući inspekciju rada) i agencije za provođenje zakona i sredstva komunikacije - Žene, posebno migrantice, su dodatno ranjive - Radnici u domaćinstvu koji su migranti su prevareni o uslovima rada
Žene i muškarci sa mentalnim problemima	- Poteškoće u pozivanju pomoći - Ne mogu da ostvare svoja prava
Djeca ulice i djeca bez pratnje	- Trgovci ljudima zloupotrebljavaju činjenicu da djeca nemaju staratelja i zaštitu da ih lakše namame u lanac trgovine ljudima

Kontinuum eksploatacije²³

Eksploatacija je temeljni element kriminalizacije trgovine ljudima ali pojam eksploatacija nije definiran u međunarodnom pravu. Dok različite struke (ekonomija, politika, filozofija, pravo) nastoje utvrditi šta je "eksploatacija", pojam je i dalje nejasan, a ima i vremensku i kulturnu dimenziju.

U kontekstu trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, generalno se podržava poimanje

²² Guidelines for the first level identification of victims of trafficking in Europe, CoE, ICMPD, ILO, UNODC, June 2013

²³ *ibid.* str.5

pojma “eksploatacije” – u smislu nepravednog iskorištavanja ranjivosti ili stanja potrebe druge osobe – kao kontinuuma, iako nije čvrsto određen i statičan. Nije eksplicitno određeno gdje tačno na ovom kontinuumu pitanje radne eksploatacije prelazi iz problema radnog prava u problem krivičnog prava, tj. teško je napraviti razliku između eksploatacije u smislu kršenja radnih prava i ekstremnog izrabljivanja koje predstavlja prisilni rad, te svaka država to mora utvrditi za sebe prema svom domaćem pravu. Zbog toga je, za uspješno suprotstavljanje trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije neophodno dobro poznavanje i radnog i krivičnog zakonodavstva, kao i tijesna saradnja aktera krivičnog prava i inspekcije rada kao institucije nadležne za nadzor nad primjenom radnog prava.

Detaljnija elaboracija kontinuuma eksploatacije data je u poglavlju koje se bavi identifikacijom žrtava.

Pravna lica

Prema Konvenciji Vijeća Evrope, Član 22., države članice imaju obavezu usvojiti zakonske i druge mjere koje se pokazuju kao neophodne da bi se pravna lica mogla smatrati odgovornim za krivično djelo trgovine ljudima, kada je počinjeno u njihovu korist od strane svakog lica koje je djelovalo samostalno ili kao organ pravnog lica koji ima vodeću poziciju u okviru pravnog lica, na temelju sljedećeg: ovlaštenja za zastupanje pravnog lica; ovlaštenja za donošenje odluka u ime pravnog lica; te ovlasti za vršenje kontrole unutar pravnog lica. Namjera tih odredbi je da se privredna društva, udruženja i slična pravna lica smatraju odgovornim za krivična djela koja u njihovo ime poduzima bilo koja osoba koja se u njima nalazi na vodećem položaju. Članom 22 se predviđa i odgovornost osobe na vodećoj poziciji u slučaju propusta u nadziranju ili provjeri zaposlenika ili zastupnika tog subjekta kojim im se omogućilo da počine bilo koje od krivičnih djela utvrđenih Konvencijom.²⁴

Specifičnosti trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije

Komiteta ministara Vijeća Evrope prepoznaje da trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije olakšavaju globalne ekonomske razlike, oružani sukobi koji dovode do raseljavanja ljudi, nepoštivanje ekonomskih i socijalnih ljudskih prava, višestruki i isprepleteni oblici diskriminacije i rizici, nedostatak propisa na tržištu rada i djelotvornih inspeksijskih mehanizama, sve veći pritisak tržišta da se smanje troškovi i pokušaj maksimiziranja profita kroz potplaćenost, prekomjerni rad i izrabljivanje radnika. Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije odvija se i transnacionalno i interno unutar pojedinačnih država, a često je povezana sa migracijama radne snage i situacijama u kojima ljudi ne mogu pristupiti legalnim putevima migracije radne snage koji osiguravaju dostojanstven rad ili u kojima imaju ograničen pristup tržištu rada zbog svog imigrantskog ili azilantskog statusa.²⁵ Trgovinom ljudima ostvaruje se značajan profit i ona se može povezati sa drugim nezakonitim aktivnostima, kao što su utaja poreza, prevare u sistemu socijalnih naknada, korupcija ili pranje novca.²⁶

Proces trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, kao i trgovine ljudima općenito, karakteriziraju različite obmanjujuće i prisilne taktike kojima se koriste trgovci ljudima kako bi kontrolirali svoje žrtve. Trgovci ljudima često žrtve namamljuju lažnim obećanjima o

²⁴ Explanatory Report to the CoE Convention on Action against Trafficking in Human Beings, stav 247.

²⁵ Preporuka CM/Rec (2022)21 Komiteta ministara državama članicama o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

²⁶ GRETA, 7th General Report on GRETA's activities, thematic chapter on human trafficking for the purpose of labour exploitation (2017)

dobro plaćenim poslovima, obrazovanju ili boljim životnim uslovima. Rekrutacija se može odvijati preko ličnih kontakata (poznanci, individualni posrednici ili agenti), agencija za zapošljavanje, internetskih oglasa ili lažnih agencija za zapošljavanje. U nekim slučajevima žrtvama se pristupa direktno u njihovim matičnim zemljama, dok se u drugim slučajevima regrutuju nakon što stignu u zemlju odredišta. Ponude koje radnici dobijaju djeluju realno i kredibilno, tako da ih nije lako prepoznati kao prevarne i potencijalno eksploativne – poslovi koji se nude jesu bolje plaćeni nego u njihovim matičnim zemljama, ali u skladu sa standardima zemlje destinacije, stoga su provjere kredibilnosti poslodavca neophodne.

Žrtve trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije dolaze iz različitih sredina, ali često dijele zajedničke ranjivosti kao što su siromaštvo, manjak obrazovanja, nezaposlenost i nestabilni socioekonomski uslovi. Naročito su ugroženi migranti, posebno oni bez zakonskog statusa. Sve osobe – žene, muškarci, djevojčice i dječaci – mogu postati žrtve trgovine ljudima, pri čemu se svaka grupa suočava sa posebnim izazovima i oblicima eksploatacije.

Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije dešava se u različitim sektorima i industrijama, često u onima sa velikom potražnjom za jeftinom, nekvalificiranom radnom snagom. Uobičajene industrije su poljoprivreda, građevinarstvo, proizvodni sektor, rad u kući, ugostiteljstvo i usluge pripreme i dostave hrane i pića. Ti sektori često djeluju uz minimalan nadzor i regulaciju, zbog čega su privlačni trgovcima ljudima. Načelno je riječ o radno-intenzivnim sektorima sa velikim protokom radnika:

Nakon regrutacije, žrtve se podvrgavaju različitim načinima kontrole kako bi bile poslušne i kako bi se spriječio njihov bijeg. Ti načini uključuju:

- **Oduzimanje dokumenata:** Trgovci ljudima često žrtvama oduzmu pasoše i identifikacijske dokumente kako bi ograničili njihovu slobodu kretanja.
- **Dužničko ropstvo:** Žrtve se prisiljavaju da rade kako bi otplatile nerealno visoke dugove koji su nastali uslijed regrutacije, prevoza i drugih navodnih troškova.
- **Izolacija:** Žrtve su izolirane od vanjskog svijeta, često žive i rade na istom mjestu, uz ograničen pristup komunikaciji.

- **Prijetnje i nasilje:** Fizičko zlostavljanje, prijetnje nanošenjem štete žrtvama ili njihovim porodicama i psihološka manipulacija uobičajene su taktike.
- **Obmana i laži:** Žrtve su često dovedene u zabludu o svojim zakonskim pravima, istinskoj prirodi svog posla i mogućnosti da traže pomoć.

Dužničko ropstvo je ključni element u novim oblicima trgovine ljudima, gdje dug može nastati iz organizacije odlaska, prevoza ili regrutacije, a trgovac njime može manipulirati, stavljajući žrtvu u situaciju iz koje ne može pobjeći. Ljudi koji imaju dug smatraju se ranjivim te su zbog toga izloženi riziku od eksploatacije, kako je definirano u Direktivi 2011/36/EU o sprečavanju i suzbijanju trgovanja ljudima i zaštiti njegovih žrtava.²⁷

Žrtve trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije suočavaju se sa značajnim preprekama u smislu bijega iz situacije u kojoj su se našle. Strahuju od imigracijskih službi, jer se mnoge žrtve, posebno one u nezakonitim migracijskim situacijama, boje deportacije i zakonskih posljedica ako kontaktiraju vlasti. Ono što je vrlo važno za radnike migrante je da trgovci često prijete žrtvama da će dobiti trajnu zabranu ulaska u zemlju, čime iskorištavaju njihov strah da će im biti onemogućene buduće prilike. Također, žrtve mogu biti nesvjesne svojih prava ili dostupnih resursa i usluga podrške. Postoje situacije u kojima su ekonomski zavisne, a nedostatak finansijskih sredstava i teret dužničkog ropstva zarobljavaju ih u stanje eksploatacije. Kao i kod žrtava drugih oblika trgovine ljudima, dugotrajno zlostavljanje dovodi do osjećaja bespomoćnosti, bezvrijednosti i straha, zbog čega je žrtvama psihički teško tražiti pomoć ili odlučiti se na pokušaj bijega. Jedan aspekt koji važan za pristup žrtvama i razumijevanje žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije je činjenica se uglavnom radi o muškarcima koji sebe nerado vide kao žrtve.

3. INSTITUCIONALNI, PRAVNI I REGULATORNI OKVIR U BOSNI I HERCEGOVINI

3.1. INSTITUCIONALNI, PRAVNI I REGULATORNI OKVIR KOJI SE ODNOSI NA TRGOVINU LJUDIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije od nedavno privlači više pažnje u BiH. Usprkos tome, mnogi slučajevi ostaju neotkriveni, a žrtve rijetko govore o svojim iskustvima.²⁸ Strategije suprotstavljanja trgovini ljudima (za periode 2020 – 2023. i 2024 – 2027.) kao prioritet postavljaju borbu protiv radne eksploatacije, podizanje svijesti među agencijama za provođenje zakona, inspektorima rada i pravosudnim institucijama, te jačanje saradnje sa akterima na tržištu rada. Predviđene mjere uključuju širenje informacija o lažnim ponudama za posao, saradnju sa privatnim sektorom i revidiranje mehanizama za upućivanje kako bi se uključili relevantni stručnjaci. Međutim, nedostaje koordinirani pristup prevenciji koji bi bio integriran u politike održivog razvoja, smanjenja siromaštva i socijalne isključenosti, i upravljanja migracijama. Identificiranje i upućivanje žrtava

²⁷ Direktiva 2011/36/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 5. travnja 2011. o sprečavanju i suzbijanju trgovanja ljudima i zaštiti njegovih žrtava te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2002/629/JHA, Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0036>

²⁸ Trgovina radnom snagom u Bosni i Hercegovini: faktori rizika, trendovi i izazovi. Vijeće Evrope, septembar, 2022.

zahtijeva sveobuhvatnije protokole,²⁹ a do sada je izrađen samo Protokol o otkrivanju i istragama trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije koji je sporadično usvojen (na nivou Federacije BiH, Kantona 10, Zapadnohercegovačkog kantona). GRETA naglašava potrebu za strukturiranom saradnjom sa sindikatima i nevladinim organizacijama kako bi se djelotvorno suprotstavilo problemu trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.³⁰

U BiH, nezadovoljavajuće prakse zapošljavanja i eksploatacija rasprostranjene su i u formalnom i u neformalnom sektoru, posebno u trgovini, ugostiteljstvu i građevinarstvu. Radnici se suočavaju sa kršenjem njihovih radnih prava, poput prekomjernog radnog vremena, neisplaćivanja zarada ili manipuliranja zaradama, te nebezbednih uslova rada. Rasprostranjena neformalna ekonomija naglašava opseg ovog problema. Nedjelotvorna provedba radno-pravnih propisa povećava rizik od trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Zbog visoke izloženosti rizicima i niske pokrivenosti socijalnom zaštitom većina radnika je ranjiva na eksploataciju.³¹

BiH je potpisnica niza međunarodnih sporazuma, čime se obavezala na usklađivanje domaćih politika i pravnog okvira sa međunarodnim standardima, prvenstveno onima koji štite ljudska prava žrtava trgovine ljudima. Od 2001. godine BiH provodi planirane, koordinirane i dugoročne mjere za kontrolu trgovine ljudima. Pravilnik za zaštitu stranih žrtava trgovine ljudima,³² podzakonski akt o Zakonu o strancima koji se primjenjuje na strane žrtve trgovine ljudima u BiH, kao i Pravila o zaštiti žrtava i žrtava-svjedoka trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine,³³ usvojena od strane Vijeća ministara BiH jula 2007. godine, obavezujući su standardi zaštite ljudskih prava žrtava i svjedoka trgovine ljudima.

Kao država potpisnica Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, BiH je u obavezi da usvoji zakone, politike i strategije za borbu protiv trgovine ljudima, uključujući trgovinu u svrhu radne eksploatacije. Te mjere moraju odražavati pristup utemeljen na ljudskim pravima koji u svom središtu ima žrtvu, te moraju biti podržane odgovarajućim finansiranjem kako bi se osigurala njihova provedba. Posebni mehanizmi bi ih trebali koordinirati, pratiti i ocjenjivati. Ove politike imaju za cilj sprečavanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, zaštitu prava žrtava, osiguravanje pristupa djelotvornim pravnim lijekovima (uključujući i naknadu štete), kažnjavanje počinitelja i promoviranje međunarodne i među-agencijske saradnje i koordinacije.

BiH je također u obavezi da osigura da privredni subjekti i javne organizacije djeluju s dužnom pažnjom, vodeći računa o rizicima i smanjujući rizike od trgovine ljudima u njihovim lancima opskrbe i procesima nabavke.³⁴

²⁹ *ibid.*

³⁰ GRETA, 7th General Report on GRETA's activities, thematic chapter on human trafficking for the purpose of labour exploitation (2017).

³¹ Trgovina radnom snagom u Bosni i Hercegovini: faktori rizika, trendovi i izazovi. Vijeće Evrope, septembar, 2022.

³² Službeni glasnik BiH 79/2016.

³³ Službeni glasnik BiH 66/2007.

³⁴ Preporuka CM/Rec (2022)21 Komiteta ministara državama članicama o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

Institucionalni okvir za borbu protiv trgovine ljudima u BiH uključuje zakonodavne, pravosudne i izvršne institucije na svim nivoima vlasti, kao i brojne organizacije civilnog društva. Sve one su, u okviru svojih nadležnosti, zadužene su za donošenje zakonskih i regulatornih okvira, otkrivanje, istragu, krivični progon i osude za krivično djelo trgovine ljudima, kao i za zaštitu ljudskih prava žrtava i pružanje različitih oblika pomoći i podrške (socijalne, medicinske, psihološke, psihosocijalne, pravne, obrazovne, finansijske, itd.). Imajući u vidu veliki broj uključenih institucija i organizacija, te različite aktivnosti koje su potrebne u borbi protiv trgovine ljudima, bitno je imati planiran i organiziran pristup uz međusobnu koordinaciju. Mehanizam koordinacije u BiH uključuje sljedeće:

- a) **Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima:** Zadužen je za koordinaciju aktivnosti suzbijanja trgovine ljudima sa relevantnim domaćim i međunarodnim institucijama i organizacijama, kao i za povezivanje sa ostalim ministarstvima na nivou BiH i entiteta, te po potrebi ostalim lokalnim organima.
- b) **Monitoring tim:** Zadužen je za praćenje i koordinaciju provedbe Strategije suprotstavljanja trgovini ljudima.
- c) **Udarne grupa za borbu protiv trgovine ljudima i organizirane ilegalne imigracije:** Ima za cilj unapređenje saradnje i koordinacije između državnih i entitetskih organa u istragama i procesuiranju predmeta trgovine ljudima na najvišem nivou.
- d) **Timovi za koordinaciju borbe protiv trgovine ljudima na nivou entiteta, kantona i distrikta** (13 koordinacijskih timova za borbu protiv trgovine ljudima): Timovi su zaduženi za izradu i provedbu akcionih planova za provedbu Strategije suprotstavljanja trgovini ljudima i koordinaciju aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima u svojim nadležnostima.

Pored toga, u nekoliko opština i gradova formirani su lokalni mobilni identifikacijski timovi i doneseni su lokalni protokoli za borbu protiv trgovine ljudima.

Trgovina ljudima je u BiH prvi put inkriminirana 2003. godine. Od tada su odredbe o trgovini ljudima nekoliko puta mijenjane kako bi se uskladile sa međunarodnim standardima i novim trendovima. Trenutno je trgovina ljudima s međunarodnim elementom inkriminirana Krivičnim zakonom BiH,³⁵ dok je unutrašnja trgovina ljudima inkriminirana krivičnim zakonima Federacije BiH,³⁶ Republike Srpske³⁷ i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine³⁸. Inkriminacija trgovine ljudima u BiH odgovara definiciji ovog djela iz Palermo protokola i Konvencije Vijeća Evrope, a sva četiri krivična zakona u definiciji trgovine ljudima uključuju prisilni rad ili usluge, ropstvo ili prakse slične ropstvu i služenje kao element svrhe. Detaljan opis pravnog okvira sadržan je u PRILOGU III.

Prema važećem zakonodavstvu, Tužilaštvo BiH ima nadležnost za krivično gonjenje trgovine ljudima, kako je propisana Krivičnim zakonom BiH, dok su kantonalna i okružna tužilaštva nadležna za krivično djelo trgovine ljudima kako je propisano u krivičnim zakonima FBiH, RS i BD. Tužilaštvo BiH postupa u slučaju krivičnog djela trgovine ljudima sa međunarodnim

³⁵ Krivični zakon Bosne i Hercegovine, član 186, Međunarodna trgovina ljudima.

³⁶ Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, član 210a, Trgovina ljudima.

³⁷ Krivični zakonik Republike Srpske, član 145, Trgovina ljudima.

³⁸ Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, član 207a, Trgovina ljudima.

elementom, dok ostala tužilaštva³⁹ u BiH postupaju po drugim krivičnim djelima trgovine ljudima.

3.2. INSTITUCIONALNI, PRAVNI I REGULATORMI OKVIR U BOSNI I HERCEGOVINI KOJI SE ODNOSI NA RAD I INSPEKCIJE RADA

Kao što je prethodno rečeno, poznavanje pravnog i regulatornog okvira koji se odnosi na rad, kao i nadležnih institucija koje u tom okviru djeluju neophodno je za uspješno suzbijanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, jer je samo na taj način moguće prepoznati kada manja ili veća kršenja radnog prava prerastaju u ekstremne oblike kriminalne eksploatacije.

Zakoni o radu koji su na snazi u entitetima Federaciji BiH i Republici Srpskoj, te u Brčko Distriktu BiH regulišu radne odnose i standarde na sličan način, sa manjim razlikama. Zakoni između ostalog propisuju zaključivanje, izmjenu i otkazivanje ugovora o radu, radno vrijeme, bezbjedno radno okruženje, praznike i odsustva, zaradu i minimalnu zaradu, zaštitu radnih prava, mjere zaštite za žene, učešće radnika u sindikatima, kolektivne ugovore, i rješavanje sporova između radnika i poslodavaca. Iako zakoni o radu ne navode eksplicitno trgovinu ljudima, oni se indirektno dotiču prisilnog i obaveznog rada i zabranjuju radnu eksploataciju i diskriminaciju. Tabelarni prikaz relevantnih odredbi zakonâ o radu je dat u nastavku.

Zakon Standardi	Ugovor	Elementi ugovora	Zabrana diskriminacije	Raspoređivanje i upućivanje radnika u inostranstvo
Zakon o radu (FBiH) Čl. 24; Čl. 8; Čl. 25. Zakon o radu (RS) Čl. 35; 26-27. Čl. 19; Čl. 173. Zakon o radu (BD) Čl. 20; Čl. 24; Čl. 7; Čl. 37.	Pismeni oblik, saglasnost dvije strane. Osobe starosti najmanje 15 godina i radno sposobne. Osobe od 15 do 18 godina moraju imati saglasnost zakonskog staratelja i dokaz o opštem zdravstvenom stanju.	Podaci o poslodavcu, zaposleniku, radnom mjestu, trajanju ugovora, plati, radnom vremenu itd.	Zabranjena je diskriminacija radnika, kao i osoba koje traže zaposlenje, na osnovu pola, seksualne orijentacije, bračnog statusa, porodičnih obaveza, starosti, invaliditeta, trudnoće, jezika, vjere, političkih i drugih uvjerenja, nacionalnosti,	Prije odlaska potrebno je postići pismeni sporazum između poslodavca i radnika o uslovima rada u inostranstvu, što uključuje radno mjesto u inostranstvu; trajanje rada; mjesto rada i prebivališta; valuta u kojoj

³⁹ Tužilački sistem u BiH čine: Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, Federalno Tužilaštvo Federacije Bosne i Hercegovine, Republičko javno tužilaštvo Republike Srpske, Tužilaštvo Brčko Distrikta BiH, deset kantonalnih tužilaštava u Federaciji Bosne i Hercegovine i pet okružnih tužilaštava u Republici Srpskoj.

	Čl. 24. U RS radni odnos sa licem mlađim od 18 godina može se zasnovati samo uz pismenu saglasnost roditelja, usvojitelja ili staratelja, ako takav rad ne ugrožava zdravlje, moral i obrazovanje maloljetnog lica ili ako takav rad nije zabranjen zakonom. Potreban je dokaz zdravstvene ustanove kojim se utvrđuje da maloljetno lice može obavljati poslove za koje zasniva radni odnos i da ti poslovi nisu štetni po njegovu zdravlje.		socijalnog porijekla, imovinskog statusa, rođenja, rase, boje kože, članstva ili nečlanstva u političkim strankama i sindikatima, zdravstvenog stanja ili nekih drugih ličnih karakteristika.	će se isplaćivati plata i drugi prihodi; i uslovi za povratak u matičnu zemlju. U RS radnik može biti privremeno raspoređen na rad kod drugog poslodavca na odgovarajući posao ako je privremeno prestala potreba za njegovim radom, ako je poslovni prostor dat u zakup ili ako je zaključen ugovor o poslovnoj saradnji dok traju razlozi za raspoređivanje, a najviše godinu dana. Uz saglasnost zaposlenog, može se produžiti i duže od jedne godine, pod uslovom da se sa novim poslodavcem zaključi ugovor o radu pod najmanje istim uslovima kao i prvobitni ugovor. Radnik zadržava pravo da se vrati na posao kod poslodavca koji ga je uputio kod drugog poslodavca.
--	---	--	--	--

NADLEŽNOST I ORGANIZACIJA

Federacija Bosne i Hercegovine

Inspekcija rada vrši nadzor nad provođenjem propisa o radu i to: Zakona o radu FBiH⁴⁰, Zakona o zapošljavanju stranaca FBiH⁴¹, Zakona o štrajku FBiH⁴², Zakona o vijeću zaposlenika FBiH⁴³, Zakona o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih lica FBiH⁴⁴, Zakon o zaštiti na radu FBiH⁴⁵, i drugih zakona i podzakonskih akata (pravilnika, uredbi i dr.). Inspekcija rada djeluje u skladu sa Zakonom o inspekcijama FBiH⁴⁶, Zakonom o upravnom postupku FBiH⁴⁷ i Zakonom o organizaciji organa uprave u FBiH⁴⁸.

Federalna inspekcija rada, koja se nalazi u okviru Federalne uprave za inspekcijske poslove, djeluje na federalnom nivou. Pored toga, u Unsko-sanskom kantonu, Posavskom kantonu, Tuzlanskom kantonu, Zeničko-dobojskom kantonu, Bosansko-podrinjskom kantonu, Zapadnohercegovačkom kantonu, Kantonu Sarajevo i Kantonu 10, funkcionišu kantonalne inspekcije rada u okviru kantonalnih uprava za inspekcijske poslove. U Hercegovačko-neretvanskom kantonu i Srednjobosanskom kantonu inspekcije rada djeluju u okviru nadležnih ministarstava. Federalna inspekcija rada nadležna je za praćenje primjene zakona u privrednim društvima, preduzećima i ustanovama od interesa za Federaciju BiH. Ostala privredna društva, preduzeća i ustanove nadziru kantonalne inspekcije rada.

U FBiH, inspekcijski nadzor se provodi i evidentira uglavnom elektronski putem platforme "E-inspektor". Po zakonu, inspekcijski nadzor se uvijek vrši po službenoj dužnosti, na osnovu naloga za inspekcijski nadzor i prema utvrđenoj kontrolnoj listi. Međutim, ova kontrolna lista ne uključuje konkretna pitanja u vezi sa trgovinom ljudima, prisilnim radom ili radnom eksploatacijom. Inspekcijski nadzor, koje uključuje i radno-pravna pitanja i zdravlje i sigurnost na radu, može se vršiti kod svih registrovanih poslodavaca, bilo pravnih ili fizičkih lica.

Republika Srpska

Inspekcijski sistem u Republici Srpskoj, uređen Zakonom o inspekcijama RS⁴⁹, sastoji se od Republičke uprave za inspekcijske poslove (u daljem tekstu: Inspektorat) i specijalizovanih jedinica u okviru službi lokalne samouprave. Inspektorat je samostalan organ nadležan za inspekcijske, upravne, stručne i druge poslove u vezi sa sprovođenjem zakona i drugih propisa. Inspekcijski nadzor u RS vrše službenici Inspektorata, dok inspekcijski nadzor u jedinicama lokalne samouprave vrše lokalni inspektori. Inspektori rada, kao dio ovog sistema, osiguravaju poštovanje svih standarda rada, radnih odnosa i zaštite na radu. Oni prate poštovanje propisa o zapošljavanju, radu, bezbjednosti i zdravlju na radu. Inspektori rada samostalno vode postupke, odlučuju i preduzimaju mjere i radnje u okviru svojih

⁴⁰ "Službene novine Federacije BiH", br. 26/2016, 89/2018, 23/2020 - odluka Ustavnog suda Federacije BiH, 49/2021 - dr. zakon, 103/2021 - dr. zakon, 44/2022 i 39/2024

⁴¹ "Službene novine Federacije BiH", br. 111/2012

⁴² "Službene novine Federacije BiH", br. 14/2000

⁴³ "Službene novine Federacije BiH", br. 38/2004

⁴⁴ "Službene novine Federacije BiH", br. 55/2000, 41/2004, 22/2005 i 9/2008

⁴⁵ "Službene novine Federacije BiH", br. 79/2020

⁴⁶ "Službene novine Federacije BiH", br. 73/2014 i 19/2017 - odluka Ustavnog suda Federacije BiH

⁴⁷ "Službene novine Federacije BiH", br. 2/1998, 48/1999 i 61/2022

⁴⁸ "Službene novine Federacije BiH", br. 35/2005

⁴⁹ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 18/2020

prava i dužnosti utvrđenih Zakonom o inspekcijama Republike Srpske i drugim propisima. Njihova nadležnost obuhvata nadzor nad primjenom Zakona o radu RS⁵⁰, propisa na osnovu Zakona o radu, kolektivnih ugovora i propisa o radu. Dodatno, inspektori rada nadziru primjenu Zakona o zaštiti na radu RS⁵¹, Zakona o zapošljavanju stranih državljana i lica bez državljanstva RS⁵², Zakona o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti RS⁵³, Zakona o evidencijama u oblasti rada i zdravstvenog osiguranja RS⁵⁴, Zakona o štrajku RS⁵⁵ i drugih zakona i propisa.

Brčko distrikt Bosne i Hercegovine

Inspekciju rada u Brčko distriktu na osnovu Zakona o inspekcijama BD BiH⁵⁶ provode inspektori Vlade Distrikta. Inspektorat djeluje kao samostalan sektor Vlade Distrikta, odgovoran Vladi i Gradonačelniku.

Inspektori rada su zaduženi za nadzor nad sprovođenjem propisa o radu i zaštiti na radu. Ključni zakoni su Zakon o radu BD BiH⁵⁷, Zakon o zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti BD BiH⁵⁸, Zakon o sigurnosti i zdravlju na radu BD BiH⁵⁹ i Zakon o zapošljavanju stranaca BD BiH⁶⁰.

Inspektori rada nadziru primjenu zakona i propisa koji se odnose na ugovore o radu, prava i obaveze poslodavaca i zaposlenih, zapošljavanje stranaca, te sigurnost i zdravlje na radu. Inspektori imaju ovlaštenje da pregledaju relevantne akte, evidencije i dokumente; provjere identitet odgovornih lica; provode saslušanja i zahtijevaju izjave; istraže povrede ili smrtne slučajeve na radnom mjestu; pregledaju zgrade, lokacije i opremu; i preduzmu potrebne mjere u skladu sa zakonom.

TRGOVINA LJUDIMA I PRISILNI RAD U RADNOM ZAKONODAVSTVU U BOSNI I HERCEGOVINI

Federacija Bosne i Hercegovine

U propisima o radu u FBiH nedostaju konkretne i eksplicitne odredbe koje definišu “trgovinu ljudima”, “prisilni rad” i “radnu eksploataciju”. Međutim, Zakon o radu FBiH sadrži nekoliko odredbi koje zabranjuju eksploataciju na radu, kao što su klauzule o zabrani diskriminacije, strogi uslovi za potpisivanje ugovora, zahtjevi za minimalnu plaću, te posebna zaštita maloljetnika i žena. Zakon također reguliše radno vreme i obezbjeđuje pravo na bezbjedno radno okruženje sa više odredbi koje zabranjuju prinudni rad. Ugovori o radu u skladu sa ovim zakonom garantuju sigurno radno okruženje, poštovanje prava i smanjuju rizik da

⁵⁰ “Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 1/2016, 66/2018, 91/2021 - odluka Ustavnog suda Republike Srpske, 119/2021, 112/2023 i 39/2024

⁵¹ “Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 1/2008 i 13/2010

⁵² “Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 24/2009 i 117/2011

⁵³ “Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 30/2010, 102/2012, 94/2019 i 112/2023

⁵⁴ “Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 18/1994 i 64/2006

⁵⁵ “Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 111/2008 i 23/2020

⁵⁶ “Službeni glasnik Brčko distrikta BiH”, br. 24/2008, 25/2008 - ispr., 20/2013, 16/2018, 8/2019, 11/2020, 24/2020 i 40/2020

⁵⁷ “Službeni glasnik Brčko distrikta BiH”, br. 34/2019, 2/2021, 6/2021 i 15/2022

⁵⁸ “Službeni glasnik Brčko distrikta BiH”, br. 1/2023

⁵⁹ “Službeni glasnik Brčko distrikta BiH”, br. 20/2013 i 7/2021

⁶⁰ “Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH”, br. 15/2009, 19/2009 i 20/2010

osjetljive kategorije radnika postanu žrtve prinudnog rada ili trgovine ljudima.

Krivični zakon FBiH⁶¹ štiti prava radnika kroz odredbe koje se odnose na povrede radnih prava i krivična djela trgovine ljudima (član 210a) i organizirane trgovine ljudima (član 210b). Djelo trgovine ljudima određeno je konstitutivnim elementima kao što su radnja, sredstvo i svrha, a kvalifikacija zavisi od činjeničnih okolnosti, uključujući pristanak. Za djecu (osobe mlađe od 18 godina) načini eksploatacije su irelevantni. Glava XXIV Krivičnog zakona inkriminiše razna djela protiv radnih odnosa, uključujući Povredu ravnopravnosti u zapošljavanju (Član 279), Povredu prava iz radnog odnosa (Član 280), Povredu prava za vrijeme privremene nezaposlenosti (Član 281), Povredu prava iz socijalnog osiguranja (Član 282), Zloupotrebu prava iz socijalnog osiguranja (Član 283) i Neizvršenje odluke o vraćanju na rad (Član 284).

Republika Srpska

Zakon o radu Republike Srpske ne reguliše niti definiše trgovinu ljudima. Međutim, Krivični zakonik RS⁶², glava XXIII, predviđa sljedeća krivična djela iz oblasti rada: Povreda osnovnih prava radnika (Član 209), Zlostavljanje na radu (Član 210), Povreda prava pri zapošljavanju i za vrijeme nezaposlenosti (Član 211), Povreda prava iz socijalnog osiguranja (Član 212), Zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja (Član 213) i Nepreduzimanje mjera zaštite na radu (Član 214). Ova krivična djela zahtijevaju od učinioca da uskrati ili ograniči određena prava propisana posebnim zakonima. Krivično djelo postoji samo ako je učinjeno djelo utvrđeno posljedicom koja može biti potpuno uskraćivanje ili ograničenje radnog prava.

Krivični zakonik RS inkriminiše i sljedeća djela trgovine ljudima: Trgovina ljudima (Član 145), Trgovina djecom (Član 146) i Udruživanje radi vršenja krivičnih djela trgovine ljudima i djecom (Član 147). Krivična djela trgovine ljudima identificiraju se prema svojim konstitutivnim elementima (radnja, sredstvo i svrha). Neophodno je razumjeti vezu između zaštite radnih prava i trgovine ljudima. Za djecu (mlađu od 18 godina) način eksploatacije je bez značaja.

Brčko distrikt Bosne i Hercegovine

Zakon o radu Brčko distrikta ne definira niti spominje trgovinu ljudima. Međutim, Poglavlje XXIV Krivičnog zakona BD⁶³ inkriminiše sljedeća djela protiv radnih odnosa: Povreda ravnopravnosti u zapošljavanju (Član 273), Povreda prava iz radnog odnosa (Član 274), Povreda prava za vrijeme privremene nezaposlenosti (Član 275), Povreda prava iz socijalnog osiguranja (Član 276), Zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja (Član 277), Neizvršenje odluke o vraćanju na rad (Član 278) i Nepreduzimanje mjera zaštite pri radu (Član 279).

Krivični zakon BD također inkriminiše Trgovinu ljudima (Član 207a), Trgovinu djecom (Član 207b) i Organizovanu trgovinu ljudima (Član 207c). Krivično djelo trgovine ljudima postoji kada su utvrđeni konstitutivni elementi (radnja, sredstvo i svrha). Institucije

⁶¹ "Službene novine Federacije BiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017 i 31/2023

⁶² "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023 i "Službeni glasnik BiH", br. 9/2024 - odluka Ustavnog suda BiH

⁶³ "Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH", br. 19/2020 – konsolidovani tekst, 3/2024 i 14/2024.

moraju prepoznati vezu između zaštite radnih prava i trgovine ljudima. Posebnu pažnju treba posvetiti pitanju pristanka kada se ocjenjuju činjenice kako bi se ispravno ocijenili elementi trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Za djecu (mlađu od 18 godina) način eksploatacije je irelevantan.

ZAPOŠLJAVANJE STRANACA

Zakonom o zapošljavanju stranaca FBiH, Zakonom o zapošljavanju stranih državljana i lica bez državljanstva RS i Zakonom o zapošljavanju stranaca Brčko distrikta BiH propisano je da stranci zaposleni kod domaćih pravnih i fizičkih lica imaju ista prava, obaveze i odgovornosti kao domaći zaposlenici, osim ako međunarodnim ugovorima nije drugačije određeno. U oba entiteta i Distriktu, stranci zaposleni kod domaćih pravnih i fizičkih lica moraju ispunjavati opšte zakonske uslove, kolektivne ugovore i opšte akte poslodavca. Osim toga, moraju imati odobren privremeni boravak i dobiti radnu dozvolu.

U FBiH, radnu dozvolu izdaje nadležni kantonalni zavod za zapošljavanje uz saglasnost Federalnog zavoda za zapošljavanje, na osnovu utvrđene kvote radnih dozvola, na zahtjev poslodavca.

U RS radnu dozvolu izdaje Zavod za zapošljavanje RS, a nadležna filijala se bavi izdavanjem dozvole na osnovu utvrđene kvote, na zahtjev poslodavca.

U Brčko Distriktu, radnu dozvolu izdaje Zavod za zapošljavanje Brčko Distrikta BiH na osnovu utvrđene kvote radnih dozvola, na zahtjev poslodavca.

4. INDIKATORI TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE

Ranjivost i zloupotreba ranjivosti su osnov za razumijevanje trgovine ljudima. U međunarodnom diskursu o ljudskim pravima, pojam ranjivosti naglašava nepovoljan položaj s kojim se suočavaju određene grupe kojima je potrebna posebna podrška. Međutim, ne postoji jedinstvena definicija ranjivosti ili kriterija za identifikaciju grupe ili osobe kao ranjivih. Eksplanatorni izvještaj uz Konvenciju Vijeća Evrope definiše zloupotrebu položaja ranjivosti kao iskorištavanje svake situacije u kojoj osoba koja se u toj situaciji našla nema stvarnu i prihvatljivu alternativu osim da se podvrgne zlostavljanju. Ova ranjivost može biti bilo koje vrste - fizička, psihološka, emocionalna, porodična, društvena ili ekonomska. To može uključivati nesigurnost ili neregularnost administrativnog statusa žrtve trgovine ljudima, ekonomsku ovisnost ili krhko zdravlje. Različiti oblici ranjivosti, npr. loša materijalna situacija ili loše zdravlje, sami po sebi ne čine elemente trgovine ljudima. Ključna u prepoznavanju trgovine ljudima je zapravo zloupotreba te ranjivosti.

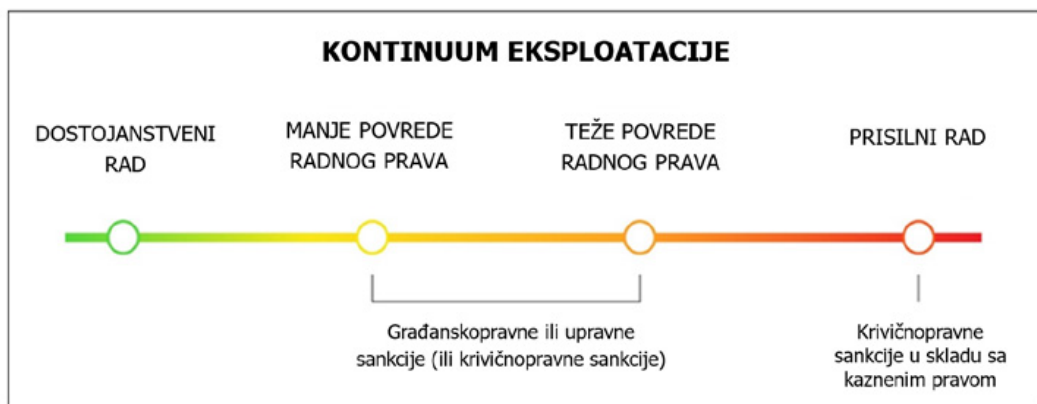
Kao što je već spomenuto, ni međunarodni instrumenti ni zakonodavstvo BiH ne daju jasnu definiciju trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, što otežava postavljanje jasne granice između eksploatacije u smislu različitih oblika kršenja radnih prava radnika i ekstremne eksploatacije koja predstavlja prisilni rad.⁶⁴ Eksploatacija može imati mnogo

⁶⁴ Explanatory Report to the CoE Convention on Action against Trafficking in Human Beings, stav 83.

različitih oblika, ali obično uključuje težak, opasan rad za malu ili nikakvu platu, sa neadekvatnim radnim vremenom, bez sigurnosnih mreža kao što su zdravstveno osiguranje ili socijalna pomoć, a često i uz određeni stepen sile ili nasilja.

Da bi se radna eksploatacija kao oblik trgovine ljudima jasnije razlikovala od drugih praksi koje se mogu smatrati eksploativnim u oblasti rada, koristi se pojam „**kontinuum eksploatacije**“.⁶⁵ Naime, iskustva radnika se mogu posmatrati kao pozicije na liniji „kontinuum“, gdje je na jednom kraju dostojanstven i dobro plaćen rad, a duž kontinuum se nalaze različiti oblici kršenja prava iz radnog odnosa (npr. neisplaćivanje zarada, diskriminacija itd.), koje kulminiraju na suprotnom kraju teškom radnom eksploatacijom, poput trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i prisilnog rada. Nije eksplicitno određeno gdje na kontinuumu eksploatacije povrede prava prestaju biti pitanje radnog zakonodavstva, bilo da je riječ o prekršajima ili krivičnim djelima, i postaju predmet krivičnog prava⁶⁶, već svaka država to određuje prema svojim propisima.

Kada se dogode manje povrede prava i nisu adekvatno riješene, povećava se rizik od teže eksploatacije duž kontinuumu.⁶⁷ Zbog toga je uloga inspektora rada izuzetno važna.

Klara Skrivankova, Između dostojanstvenog i prisilnog rada: ispitivanje kontinuumu eksploatacije, Fondacija Joseph Rowntree, novembar 2010. godine

GRETA je istakla da je prevencija i borba protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije izazov na mnogo načina. Jedna od najznačajnijih prepreka je nerazumijevanje pojma trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, kako među akterima u borbi protiv trgovine ljudima, tako i među opštom populacijom. To sprečava proaktivnu identifikaciju situacija koje predstavljaju radnu eksploataciju. Razlike u tumačenju i primjeni radnih standarda i

⁶⁵ Klara Skrivankova, Between decent work and forced labour: examining the continuum of exploitation, Joseph Rowntree Foundation, November 2024, Dostupno na: <https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/migrated/migrated/files/forced-labour-exploitation-full.pdf>

⁶⁶ GRETA, Smjernice o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, GRETA(2020)12, Vijeće Evrope, decembar 2020, dostupno na: <https://rm.coe.int/hf20-translation-greta-guidance-note-thb-for-le-bhs/1680a43b38>

⁶⁷ Labour Exploitation Advisory Group, "So I decided to carry on...": The continuum of exploitation in practice, February 2024. London: Focus on Labour Exploitation (FLEX). Dostupno na: <https://labourexploitation.org/app/uploads/2024/02/The-continuum-of-exploitation-report-2024-.pdf>

razumijevanju rada dodatno komplikuju ove napore.⁶⁸

Indikatori trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije su činjenice koje ukazuju na postojanje elemenata koji čine krivično djelo trgovine ljudima. Indikatori nisu elementi definicije krivičnog djela: na primjer, prinuda nije indikator trgovine ljudima nego element definicije trgovine ljudima, a indikatori su znaci koji ukazuju na to da je riječ o prinudi. Postoje različiti pristupi indikatorima koji svi imaju za cilj da pomognu u otkrivanju situacija trgovine ljudima i identifikaciji žrtava i do sada je razvijeno nekoliko setova indikatora.

Na primjer, međunarodna organizacija rada (MOR) izradila je listu indikatora prisilnog rada, koja uključuje elemente prisutne u definiciji trgovine ljudima, kao što su zloupotreba ranjivosti, obmana, zastrašivanje i prijetnje, kao i druge indikatore kao što su ograničenje kretanja, izolacija, fizičko i seksualno nasilje, zadržavanje ličnih dokumenata, uskraćivanje plata, dužničko ropstvo, nasilni uslovi rada i života i prekomjerni radni sati. Razvijeni su zasebni setovi indikatora za djecu i odrasle. Ministarstvo sigurnosti BiH je u saradnji sa Međunarodnom organizacijom za migracije (IOM) razvilo i uvelo digitalni alat za procjenu ranjivosti koji obuhvata listu indikatora trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.⁶⁹ Vijeće Evrope, zajedno sa Međunarodnim centrom za razvoj migracione politike (ICMPD), MOR-om i Uredom Ujedinjenih nacija za droge i kriminal (UNODC), izradilo je smjernice za prvi nivo identifikacije žrtava trgovine ljudima u Evropi koje su prezentirane u PRILOGU I ovog Priručnika.

Uloga inspektora rada i drugih službenika na terenu u korištenju indikatora je da posmatraju situacije i slušaju radnike, kako bi prikupili dovoljno informacija za odluku o tome da li je riječ o mogućoj žrtvi trgovine ljudima. Ako je moguće, također se ohrabruju da dokumentiraju znakove trgovine ljudima prikupljanjem dostupnih dokaza.

Prisustvo ili odsustvo indikatora nije dovoljno da se slučaj kvalifikuje kao trgovina ljudima. Također, u granicama razumnog postupanja, bolje je istražiti moguću trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije i tamo gdje indikatori nisu dovoljno snažni, nego zbog formalističkog pristupa uskratiti pomoć i zaštitu mogućoj žrtvi. Osim krivičnopравnih implikacija, identifikacija predstavlja i prvi i neophodni korak u zaštiti prava žrtava i uslov je za njihov pristup pomoći.

Lista indikatora izrađena u okviru Smjernica za prvi nivo identifikacije žrtava trgovine ljudima u Evropi⁷⁰ i predstavljena u Prilogu I ovog Priručnika predlaže uočavanje znakova koji bi mogli ukazivati na trgovinu ljudima i istraživanje uzroka i namjera iza indikatora. Objašnjenje prisustva jednog znaka može dovesti do zanemarivanja indikatora ili, naprotiv, do detaljnijeg istraživanja i traženja drugih indikatora. Samo kombinacija različitih indikatora iz tri elementa definicije trgovine ljudima - Radnja, Sredstva (ako je u pitanju punoljetna osoba), Svrha - dovest će do zaključka da situacija vjerovatno predstavlja trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije, što opravdava upućivanje specijaliziranim organima za borbu protiv trgovine ljudima.

⁶⁸ GRETA, 7. Opšti izvještaj, Tematsko poglavlje o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije, 2017, dostupno na: <https://rm.coe.int/labour-exploitation-thematic-chapter-7th-general-report-en/16809ce2e7>

⁶⁹ Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Resursni centar, dostupno na: Resursni centar (msb.gov.ba)

⁷⁰ Guidelines for the first level identification of victims of trafficking in Europe, CoE, ICMPD, ILO, UNODC, June 2013

Svaki indikator je predstavljen u četiri dimenzije:

1. **Uočite znakove** – Ovo su znakovi koji prvo privlače pažnju i ukazuju da nešto ozbiljno nije u redu. Svaki indikator bi trebao biti povezan sa podskupom znakova upozorenja. Kada znakovi upozorenja privuku pažnju, službeno lice treba da pokuša da uoči druge znakove nekog indikatora, kao i znakove drugih indikatora dok inspekcijski nadzor traje. Većina znakova je uočljiva praćenjem, posmatranjem i ispitivanjem kao dio početnog provjeravanja (*skrining*) na terenu bez dubinskog intervjua i pregleda. Ovi znakovi ukazuju na to da bi indikator trgovine ljudima mogao biti prisutan. Ali za neke indikatore (kao što je obmana) ne postoje očigledni i lako uočljivi znakovi, već oni zahtijevaju više pitanja i drugih metoda.
2. **Provjerite uzroke** – Ovaj korak službeniku daje niz pitanja koja mu pomažu da provjeri da li se indikator zaista odnosi na krivično djelo trgovine ljudima ili ne. To nisu pitanja koja treba uputiti mogućoj žrtvi. Ideja je otkriti uzročne radnje, razloge i namjere koje stoje iza indikatora. Pitanja vode službenika da dalje istražuje slučaj, posebno prilikom intervjuisanja žrtava i drugih svjedoka trgovine ljudima. Pitanja nisu direktna, poput „da li je nasilje korišteno da se osoba prinudi da radi“, već su indirektna i treba ih postavljati iz različitih uglova – dobijeni odgovori navode službenika da donese određene zaključke.

Ove dvije faze mogu biti dopunjene sa još dva istražna koraka, odnosno „Koristite metode“ i „Prikupite dokaze“. Oni nisu u nadležnosti inspektora rada, ali su ovdje navedeni kako bi inspektor znao kako da reaguje ako se neki od ovih elemenata pojave tokom razgovora sa mogućom žrtvom.

3. **Koristite metode** – Ovo su samo prijedlozi o tome kako specijalizovani službenik može pronaći odgovore na niz pitanja. U slučaju trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, to će uključivati direktno posmatranje na radnom mjestu i u spavaonicama, pregled relevantne dokumentacije kompanije i zaposlenih, uzimanje uzoraka, obavljanje intervjua na licu mjesta i van njega. Lista ni u kom slučaju nije konačna.
4. **Prikupite dokaze** – Ako se čini vjerovatnim da bi slučaj mogao da predstavlja krivično djelo trgovine ljudima, specijalizovanom službeniku data je lista dokaza specifičnih za taj pokazatelj koje treba prikupiti. Pod svakim od indikatora, službenik treba da teži da dobije detaljan iskaz o mogućim žrtvama na osnovu postavljenih pitanja. Drugi dokazi potkrijepljuju iskaze radnika, ali također mogu postojati sami po sebi, posebno ako žrtva odbije da svjedoči. Ova vrsta dokaza je detaljno predstavljena za svaki indikator.

Indikatori iz Priloga I mogu se koristiti u svim fazama ciklusa trgovine ljudima, bez obzira na to da li je osoba na koju se odnose u fazi migracije, na putu do odredišta, trenutno radi ili je pobjegla iz situacije eksploatacije. Kako bi se izbjeglo imenovanje osobe prema fazi u kojoj je otkrivena (npr. podnosilac zahtjeva, mogući migrant, migrant, radnik, bivši radnik), indikatori koriste generički izraz „osoba“ da označe dijete, ženu ili muškarca koji može biti moguća žrtva trgovine ljudima, barem u fazama koje prethode zapošljavanju.

Kratka lista odabranih indikatora, kao ilustracija. Potpuna lista indikatora nalazi se u Prilogu I.

- Od radnika se traži da obavlja opasne poslove bez odgovarajuće zaštitne opreme.
- Radnik nema potrebno obrazovanje i iskustvo za bezbjedan rad.
- Od radnika se očekuje da žive na istom mjestu gdje rade.
- Jedna etnička grupa je previše zastupljena na radnom mjestu.
- Od radnika se traži da preduzme nedozvoljene ili ponižavajuće radnje.
- Radno okruženje je nezdravo, uključujući loše osvjetljenje i ventilaciju, nedostatak grijanja i pristup sanitarnim čvorovima.
- Na radnom mjestu nema obavijesti o bezbjednosti ili zdravlju na radu i nedostaje oprema.
- Uslovi rada su u gruboj suprotnosti sa zakonima o radu i kolektivnim ugovorima.
- Radnici izgledaju iscrpljeno i otrcano.
- Čak se i od bolesnih ljudi ili trudnica zahtijeva da rade.
- Poslodavac ne može prikazati ugovor o radu, osiguranju ili prijavi osobe.
- Radnik mora raditi prekovremeno bez naknade za prekovremeni rad.
- Radno vrijeme nije čvrsto definirano, ako je uopšte definirano.
- Nadoknada je zasnovana na ostvarenim rezultatima i vezana za proizvodne ciljeve i kvote.
- Radnik mora da radi prekovremeno da bi zaradio zakonsku minimalnu platu.
- Ako radnik jednom odbije da radi prekovremeno, nikada mu se ne daje prilika da radi prekovremeno (stavljen je na crnu listu).
- Radnik je stalno dežuran (24 sata dnevno, 7 dana u nedelji).
- Radnik radi u neuobičajenim satima.
- Radnik radi i kod poslodavca kući.
- Radniku se uskraćuju pauze, slobodni dani i slobodno vrijeme.
- Radniku se uskraćuju beneficije na koje ima pravo, kao što je plaćeni godišnji odmor.
- Radnik izgleda umorno i iscrpljeno.
- Osoba mora raditi čak i bolesna ili trudna

Ako je u pitanju dijete, za sumnju na trgovinu ljudima nema potrebe otkrivati postojanje znakova upotrebe sile, obmane ili bilo kojeg drugog sredstva.⁷¹

⁷¹ Guidelines for the first level identification of victims of trafficking in Europe, CoE, ICMPD, ILO, UNODC, June 2013, str.27.

5. ULOGA POLICIJE I INSPEKTORA RADA U BORBI PROTIV TRGOVINE LJUDIMA: PREVENCIJA, INSPEKCIJA, UPUĆIVANJE

Istrage vođene u Evropi posljednjih godina pokazale su da se žrtve prisilnog rada eksploatišu u različitim privrednim sektorima, legalnim i ilegalnim. Ovi sektori uključuju poljoprivredu, vrtlarstvo, preradu hrane, seksualne usluge, čišćenje po ugovoru, građevinarstvo, rad u kući, zabavu, ustanove za smještaj, ugostiteljstvo, mali obrti za proizvodnju hrane (pekare, slastičarnice), sitni kriminal i uličnu prodaju droge.⁷² Procjenu kršenja radnih prava komplikuju preduzeća koja koriste nejasne i obmanjujuće načine zapošljavanja, uključujući online platforme koje se nalaze izvan jurisdikcije mjesta zapošljavanja. Da bi smanjili troškove rada i maksimizirali profit, preduzeća mogu koristiti legalne strukture kao što su samozapošljavanje, agencije za zapošljavanje, kompanije sa poštanskim sandučićima u drugim zemljama, najam, podugovaranje preko drugih zemalja ili upućivanje radnika.

Organi vlasti, uključujući inspekciju rada, igraju ključnu ulogu u sprečavanju stvaranja okruženja u kojem širi i teži prekršaji protiv radnika mogu postati rasprostranjeniji.⁷³ Učinkoviti naponi u borbi protiv trgovine ljudima zahtijevaju višeagencijsku i multidisciplinarnu saradnju i mehanizme, posebno između agencija za provođenje zakona i inspektorata rada. Ova saradnja je neophodna za uspjeh, jer i jedni i drugi redovno prikupljaju vitalne operativne podatke i rade na suzbijanju i smanjenju trgovine ljudima.

Policija ima kompleksnu ulogu u rješavanju slučajeva trgovine ljudima. Oni ne samo da moraju da provedu istragu i izvedu dokaze, već i da obezbijede sigurnost i zaštitu žrtvama tokom perioda razmišljanja i stabilizacije, tokom suđenja i prije/poslije repatrijacije. Preduzete mjere trebaju biti zasnovane na individualnim potrebama žrtve i u skladu sa dogovorenim standardima kvaliteta. Međutim, individualizirano upravljanje predmetima je skupo i komplikovano, zahtijeva posebne akcije raznih stručnjaka, stručnih službi i institucija.

Inspektori rada često imaju ulogu prvog organa u kontaktu sa potencijalnim žrtvama trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Na terenu mogu otkriti radnu eksploataciju i identificirati potencijalne žrtve. Njihova nadležnost im omogućava da identifikuju ilegalni i neprijavljeni rad, radnu eksploataciju i trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije, što ih čini ključnim za pravovremenu i tačnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima, pokretanje krivičnihopravnih odgovora, sprečavanje daljeg kršenja prava i upućivanje žrtava na organizacije za podršku.

Saradnja između policije i inspekcije rada ne bi trebala biti ograničena na pojedinačne slučajeve, već bi trebala biti redovan dio svih aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima. Ovo uključuje prevenciju, zaštitu žrtava, istragu i krivično gonjenje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, pri čemu policijski službenici igraju ključnu ulogu u svakoj fazi.

U obavljanju svojih nadležnosti, inspektori rada će se vjerovatno susresti sa situacijama trgovine ljudima ili prisilnog rada na radnim mjestima, kao i sa situacijama koje ukazuju na rizik od eksploatacije. Glavna funkcija inspektora rada relevantna za borbu protiv trgovine

⁷² ILO, A Global Alliance Against Forced Labor, str.46-47.

⁷³ Vijeće Evrope, Preporuka CM/Rec(2022)21 Komiteta ministara državama članicama i Memorandum sa objašnjenjima "Sprečavanje i borba protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije", januar 2023.

ljudima u svrhu radne eksploatacije je **osiguranje usklađenosti sa radnim zakonodavstvom**: sprečavanje kršenja, provođenje radnog zakonodavstva i prikupljanje podataka o nivoima usklađenosti u različitim sektorima.⁷⁴

GRETA⁷⁵ ističe da radno zakonodavstvo i proširenje zaštite radnih prava na sve privredne sektore i radnike bez dokumenata, zajedno sa inspekcijskim nadzorom - uključujući zdravstvene i sigurnosne provjere, kao i poštovanje radnih standarda i propisa koji uređuju plaćanje poreza i doprinosa - igraju važnu ulogu u sprečavanju trgovine ljudima i identifikaciji mogućih žrtava. S tim u vezi, inspektori rada mogu aktivno spriječiti i otkriti slučajeve trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, te zaštititi žrtve čiji su integritet i prava povrijeđeni, jer obično na raspolaganju imaju niz diskrecionih mjera.

Za potrebe ove publikacije analizirana su tri inspekcijska sistema u BiH u okviru kojih inspektori posjeduju opšta i posebna ovlaštenja. Ove ovlasti su posebno relevantne za otkrivanje i prijavljivanje potencijalne trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Opšta ovlaštenja inspektora biće uporedno prikazana u sljedećoj tabeli, dok će posebna ovlaštenja u vezi sa prijavom krivičnih djela biti detaljno opisana.

OPŠTA OVLAŠTENJA INSPEKTORA

Nivo Ovlaštenja	Federacija BiH (Članovi 62. i 126. Zakona o inspekciji FBiH)	Republika Srpska (Članovi 38. i 56. Zakona o inspekciji RS)	Brčko distrikt BiH (Član 21. Zakona o inspekciji BD)
	Utvrdjivanje identiteta osobe	Utvrdjivanje identiteta osobe	Utvrdjivanje identiteta osobe
	Pregled objekata, prostorija, proizvoda, robe, dokumentacije itd. <i>* Uključujući načine obavljanja djelatnosti - proces rada, sigurnost robe i kvalitet proizvoda i usluga koje se pružaju</i>	Pregled objekata, prostorija, proizvoda, robe, dokumentacije itd. <i>* Uključujući kompjuterske programe, podatke, audio i video snimke</i>	Pregled objekata, prostorija, proizvoda, robe, dokumentacije itd.

⁷⁴ Vijeće Evrope, Grupa eksperata za akciju protiv trgovine ljudima GRETA(2020)12 "Stručno uputstvo o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije", septembar 2021.

⁷⁵ GRETA, 7th General Report on GRETA's activities, thematic chapter on human trafficking for the purpose of labour exploitation (2017), str 28.

	Uzimanje izjava <i>* Uključujući i izdavanje naloga subjektu inspekcijskog nadzora da u roku dostavi tražene podatke i dokumentaciju, odnosno da se odazove pozivu da dođe u službene prostorije radi davanja podataka</i>	Uzimanje izjava
	Uzimanje uzoraka	Uzimanje uzoraka
	Izdavanje naloga za osiguranje inspekcije <i>* Uključujući naloge za prinudno otvaranje objekta radi inspekcije</i>	Izdavanje naloga za osiguranje inspekcije
	Privremeno oduzimanje dokumentacije, predmeta i drugih stvari	Privremeno oduzimanje dokumentacije, predmeta i drugih stvari
	Privremena zabrana obavljanja određenih radnji ili aktivnosti <i>* Uključujući i zabranu korištenja gradilišta, prostorija, uređaja i opreme</i>	Zabranu subjektu inspekcijskog nadzora da obavlja aktivnosti ili preduzima radnje
	Postavljanje pečata, oznaka i drugih simbola	Postavljanje pečata ili druge radnje koje obezbjeđuju izvršenje izrečenih mjera
	Preduzimanje administrativnih i drugih mjera	Donošenje rješenja o otklanjanju nezakonitosti, nepravilnosti i nedostataka i utvrđivanje roka za njihovo izvršenje
	Preduzimanje drugih mjera i radnji za osiguranje inspekcijskog nadzora	Preduzimanje drugih mjera i radnji za osiguranje inspekcijskog nadzora

	Zabrana pristupa mjestu gdje se vrši inspekcijski nadzor	Naručivanje mjerenja i ispitivanja od strane ovlaštene stručne organizacije	
		Postupanje sa oduzetom robom tokom inspekcijskog nadzora (ponuda subjektu inspekcije da otkupi oduzetu robu ili nalog subjektu da je uništi)	

Ukratko, sva tri inspekcijska sistema u BiH imaju vrlo slična opšta ovlaštenja. Jedina razlika je u normativnom opsegu propisa. U nekim slučajevima, zakonodavac je dao detaljnije definicije ovlasti inspektora, vjerovatno kao odgovor na praktična pitanja koja su zahtijevala jasnije pravne smjernice.

POSEBNA OVLAŠTENJA INSPEKTORA

Zakoni koji regulišu inspekcijski nadzor i rad u BiH daju inspektorima rada značajna ovlaštenja od značaja za borbu protiv trgovine ljudima. Osim redovnih dužnosti, inspektori rada u FBiH, RS i BD imaju posebnu obavezu prijavljivanja krivičnih djela, uključujući trgovinu ljudima.

Na primjer, u FBiH inspektori rada moraju obavijestiti nadležno tužilaštvo ako tokom inspekcijskog nadzora saznaju za moguće krivično djelo (član 15. Zakona o inspekcijama FBiH). U RS, inspektori su na sličan način dužni da svako krivično djelo otkriveno tokom inspekcijskog nadzora odmah prijave javnom tužilaštvu. Njihova posebna ovlaštenja uključuju i čuvanje dokaza (uključujući tragove i predmete) o prekršaju i bez odlaganja i po potrebi obavješćavanje drugih organa (član 57. Zakona o inspekcijama RS). U BD se ovlaštenja inspektora razlikuju po terminologiji i djelimično po sadržaju; inspektori imaju pravo zahtijevati utvrđivanje krivične ili prekršajne odgovornosti ili izdati prekršajni nalog (član 21. Zakona o inspekcijama BD).

Inspektori sve tri jurisdikcije mogu vršiti inspekcijski nadzor u stambenim prostorijama po nalogu suda:

- U FBiH inspektori rada mogu pregledati stambene prostore ako se koriste za obavljanje djelatnosti, po nalogu suda (član 62. Zakona o inspekcijama FBiH).
- U RS inspektori rada mogu ući u stan ili sobu ako postoji opravdana sumnja da će pronaći ključne dokaze. Ako im pristup bude odbijen, moraju dobiti sudski nalog (član 55. Zakona o inspekcijama RS). Pronađeni dokazi se mogu koristiti u prekršajnom postupku ili uputiti javnom tužiocu za krivični postupak.
- U BD inspektori rada mogu izvršiti pregled stambenih objekata po nalogu suda ako postoji sumnja da se u objektu nalaze predmeti koji se odnose na prekršaj ili krivično djelo ili predstavljaju prijetnju po sigurnost i zdravlje (član 21. Zakona o inspekcijama BD).

Ova ovlaštenja su veoma važna i u skladu sa Preporukom CM/Rec(2022)21, koja naglašava da inspektori rada moraju biti ovlašteni da obezbijede dokaze o kršenjima zakona kako bi podržali krivično gonjenje i obezbijedili djelotvorne, srazmjerne i odvrćajuće sankcije. Zakoni u BiH obezbjeđuju minimalne uslove za inspektore rada da uđu u privatne prostorije i osiguraju dokaze, koji se razlikuju po obimu i sadržaju, ali omogućavaju efikasno djelovanje, posebno u zajedničkim koordiniranim operacijama sa policijom i tužiocima.

Zajednički inspeksijski timovi, sastavljeni od inspektorata rada i drugih agencija, osiguravaju efikasnu saradnju i koordinaciju u naporima za borbu protiv trgovine ljudima. Zajedničke inspekcije omogućavaju multidisciplinarni pristup i udruživanje informacija, povećavajući operativnu efikasnost. Primarni cilj inspektora ostaje zaštita prava radnika i poboljšanje njihovih uslova rada.

Inspeksijske metode i tehnike relevantne za radnu eksploataciju, koje bi inspektori rada trebali koristiti, kako samostalno tako i u saradnji sa drugim akterima, uključuju intervju, direktno posmatranje, provjeru dokumenata, izvršne obavijesti i inspekciju materijala i supstanci na radnom mjestu. Sve radnje inspektora rada, policije ili drugih subjekata treba da razmotre i ublaže rizik od odmazde prema radnicima od strane njihovih poslodavaca nakon inspekcije.

U narednim poglavljima se govori o ulozi inspektora rada i policije u oblasti identifikacije, zaštite i pomoći žrtvama.

6. PRVI KONTAKT I IDENTIFIKACIJA POTENCIJALNIH ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE

Identifikacija je formalni proces kroz koji se neka osoba procjenjuje i evaluira kako bi se utvrdilo da li je ona potencijalna/pretpostavljena žrtva trgovine ljudima i koje su njene neposredne potrebe, u svrhu upućivanja na odgovarajuće usluge pomoći. **Sve sljedeće radnje zavise od ishoda preliminarne identifikacije potencijalne žrtve, uključujući i to da li će ona imati pristup pomoći i zaštiti.** Zbog toga je uvijek bolje identificirati osobu kao potencijalnu žrtvu i kasnije to ispraviti nego ne identificirati i time je eventualno ugroziti. Faktori koji imaju najveći uticaj na proces identifikacije mogu se razvrstati na sljedeći način:⁷⁶

Stereotipi	• Na identifikaciju žrtava trgovine ljudima u velikoj mjeri utiču stereotipi o tome šta je trgovina ljudima i ko su žrtve. Posljedica toga je nedovoljna identifikacija žrtava drugih oblika iskorištavanja osim seksualnog i odraslih žrtava oblika iskorištavanja za koje se smatra da pogađaju samo djecu, npr. prisilno prosjačenje.
Vesaradnja žrtve	• Mnoge žrtve ne smatraju da su žrtve i nisu spremne saradivati ili čak odlučno odbijaju svaki pojam žrtve. Zbog tradicionalnog poimanja maskuliniteta, muškarci se nerado identifikiraju kao žrtve radne eksploatacije, već sebe vide kao prevarene radnike.
Sramota i strah	• Žene i djevojčice koje su preživjele seksualno iskorištavanje mogu osjećati sramotu ili strah od stigmatizacije zbog učešća u prostituciji. Često, zbog težine traume i potresenosti tim iskustvom, žrtve nisu sposobne tačno opisati šta im se uistinu dogodilo, zbog čega službenici uključeni u borbu protiv trgovine ljudima zaključuju da se ne radi o trgovini ljudima. U tom trenutku one mogu biti pod uticajem droga, alkohola, dugotrajnog straha, neispavanosti, umora, posttraumatskog stresnog poremećaja.

⁷⁶ Ivana Radović, Lejla Gačanica, Promoviranje rodne ravnopravnosti i borba protiv rodno zasnovanog nasilja i stereotipa kao sredstvo borbe protiv trgovine ljudima, Vijeće Evrope, 2020.

Identifikacija žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije dodatno je izazovna zbog činjenice da se, za razliku od ostalih vrsta eksploatacije, odvija u oblasti rada i zapošljavanja koje same po sebi nisu protivzakonite. Kod trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije, na primjer, u državama gdje bavljenje prostitucijom nije dozvoljeno, policija će svakako reagovati kada ovu pojavu primjeti, pa će moći i da istraži da li je riječ o mogućoj trgovini ljudima. Kod trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, nadležni organ će se susresti sa radom - koji može biti u suprotnosti sa važećim propisima, ali ipak pojavno spada u zakonitu i uobičajenu djelatnost. To doprinosi kompleksnosti rješavanja ovog problema, za šta su, kao što je već rečeno, potrebna specijalizovana znanja u okviru redovnih nadležnosti organa koji su u poziciji da prepoznaju trgovinu ljudima, kao i multisektorska i multiagencijska saradnja i koordinacija različitih aktera.

Kao što je ranije rečeno, **pristanak žrtve na eksploataciju** je irelevantan za kvalifikaciju situacije kao trgovine ljudima, sve dok su prisutni svi elementi krivičnog djela. Radnici mogu imati različite razloge za pristanak na rad i uslove rada koji su ispod standarda, te stoga mogu odbiti identifikaciju, pomoć ili bilo koji oblik saradnje. Neki se plaše deportacije nakon što su uložili novac i vrijeme da stignu na odredište i spremni su da podnose eksploataciju kao prvu i neophodnu fazu svog života u stranoj zemlji. U tom smislu, nadležni organi se ne bi trebali oslanjati samo na svjedočenje ili saradnju radnika kao dokaz eksploatacije. S druge strane, princip „**ne čini štetu**“ je vrlo važan dio pristupa zasnovanog na pravima žrtava. To znači da se mora učiniti svaki napor da se izbjegne nanošenje štete prilikom pružanja zaštite i pomoći od prvog kontakta sa mogućom žrtvom.

U kontekstu državnih propisa i institucionalnih procedura u BiH, identifikaciju potencijalnih žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije mogu poduzeti različiti akteri koji dolaze u kontakt sa mogućim žrtvama, posebno agencije za provođenje zakona, što uključuje opšte policijske službe, specijalizovana odjeljenja za prevenciju i suzbijanje trgovine ljudima, imigracione službe, tužilaštva, sudove, druga državna tijela i diplomatsko osoblje. Osim toga, specijalizirane službe zadužene za socijalni rad, brigu o djeci, zdravstvenu zaštitu i obrazovanje, kao i organizacije civilnog društva koje pružaju pomoć žrtvama i subjekti koji rade sa migrantima (npr. u centrima za privremeni prihvrat migranata ili njihov pritvor) također mogu izvršiti identifikaciju i pokrenuti krivično-pravni odgovor i postupak zaštite i pomoći žrtvama. Ovdje je riječ o tzv. preliminarnoj identifikaciji. Konačnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima u BiH vrše tužilac ili sudija koji vode postupak, na osnovu čega neka osoba može dobiti status žrtve trgovine ljudima. I potencijalne žrtve (tj. preliminarno identifikovane žrtve) i konačno identifikovane žrtve trgovine ljudima imaju jednako pravo na zaštitu i pomoć.

Svi akteri, ovisno o njihovim ulogama i pozicijama, trebaju biti obučeni da prepoznaju indikatore trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Ovi indikatori variraju u zavisnosti od prirode posla koji obavljaju službenici i organizacije na terenu. Sljedeća lista ilustruje kako različiti akteri mogu prepoznati znakove trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije:⁷⁷

- Od strane **policijskih službenika**, na otvorenim ili zatvorenim mjestima gdje se vrši regrutacija žrtava, kao što su agencije za zapošljavanje (uključujući agencije za privremene poslove), ali i određene ulice ili trgovi, tržni centri, kafići, kafane i klubovi, itd. U slučajevima regrutacije putem interneta, specijalizovani policijski

⁷⁷ Guidelines for the first level identification of victims of trafficking in Europe, CoE, ICMPD, ILO, UNODC, June 2013, str. 24-25.

službenici mogu pristupiti stvarnim (za razliku od virtuelnih) mjestima na kojima se susreću regruter i radnik.

- Od strane **policijskih službenika, službenika za poslove sa strancima, granične policije, vozača međunarodnih autobusa, osoblja avio-kompanija i aerodroma** gdje žrtve mogu ili ne moraju biti u pratnji i pod kontrolom trgovaca ljudima.
- Od strane **transportnih agencija**, jer policijski službenici i specijalizovana policija mogu odgovoriti na pritužbe transportnog osoblja ili drugih korisnika prevoza u javnom ili privatnom prevozu.
- Od strane **nevladinih organizacija ili državnih agencija za zaštitu djece**, odnosno osoblja koje radi sa djecom kojoj je potrebna njega i zaštita.
- Od strane **inspektora rada, poreskih inspektora, građevinskih inspektora, inspektora zaštite od požara, zdravstvenih inspektora ili sindikata** na radnim mjestima.
- Od strane **nevladinih organizacija u centrima za radnike migrante ili osobe kojima je potrebna pomoć**, gdje mogu biti prisutne neke žrtve trgovine ljudima.
- Od strane **državnih službenika** odgovornih za izdavanje radnih i boravišnih dozvola, kada žrtve trgovine ljudima dođu da traže svoje dokumente.
- Od strane **osoblja iz privrednih komora ili državnih službenika** odgovornih za dozvole za otvaranje preduzeća i zapošljavanje.
- Od strane **policijskih službenika ili radnika nevladinih organizacija u pritvorskim centrima**, gdje žrtve trgovine ljudima mogu biti zadržane zajedno sa drugim ilegalnim migrantima koji čekaju deportaciju.
- Od strane **policijskih službenika ili radnika nevladinih organizacija u centrima za tražioce azila**, gdje neke žrtve trgovine ljudima mogu ostati pod lažnim izgovorom, natjerane na to od strane trgovaca ljudima.
- Od strane **policijskih službenika u zatvorima** gdje su neki počinioци možda bili prisiljeni na nedozvoljene aktivnosti od strane trgovaca ljudima.
- Od strane **organizacija koje pružaju usluge radnicima migrantima ili osobama kojima je potrebna podrška**, gdje žrtve koje se možda ne identifikuju kao „žrtve trgovine ljudima“ mogu ipak podnijeti pritužbe na uslove rada.
- Od strane **ambasada ili konzulata** koji primaju zahtjeve za pomoć od građana koji su se našli u situaciji trgovine ljudima u stranoj zemlji, ili tokom procesa podnošenja zahtjeva za vizu.
- Od strane **policijskih službenika ili specijalizovanih agencija**, kada pojedinci samostalno traže pomoć u pogledu uslova rada.
- Od strane **agencija za provođenje zakona ili bilo koje posebne agencije za identifikaciju i zaštitu žrtava**, priznate od strane javnosti i drugih stručnjaka.

Inspektori rada moraju razumjeti važnost prepoznavanja potencijalnih žrtava trgovine ljudima. Kao što je više puta rečeno, u mnogim slučajevima, potencijalne žrtve ne žele da budu etiketirane kao takve i ne prepoznaju se kao žrtve. Međutim, identifikacija

potencijalnih žrtava je ključna jer su te osobe vjerovatno u opasnosti, a dužnost profesionalaca i države je da ih zaštite. Osim toga, otkrivanjem i zaštitom žrtava trgovine, inspektori rada doprinose borbi protiv organizovanog kriminala.

Nekažnjavanje: Žrtve trgovine ljudima su često primorane da počine nezakonite aktivnosti. Na primjer, mogu putovati sa lažnim dokumentima koje su dobile od trgovca ljudima ili biti prisiljene da počine krađe ili druge prekršaje radi finansijske dobiti trgovca ljudima. Žrtve ne bi trebalo da budu odgovorne za ove nezakonite aktivnosti počinjene tokom njihove eksploatacije. Žrtve koje su bile prisiljene da počine nezakonite radnje dok su bile u lancu trgovine ljudima, kao i sve žrtve trgovine ljudima, treba da dobiju zaštitu, a ne kaznu. Kada žrtve trgovine ljudima prvi put dođu u centar pažnje vlasti kao počinioци, često nisu prepoznate kao žrtve, što može dovesti do nezakonitog krivičnog gonjenja, osude i kažnjavanja. Rana identifikacija žrtava ključna je za ispravnu i punu primjenu principa nekažnjavanja.⁷⁸

Kontrolna lista za inspektore rada pri prvom kontaktu i identifikaciji potencijalnih žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, te za prijavljivanje policiji i tužilaštvu, u kojoj su sažete radnje koje inspektori rada mogu ili trebaju poduzeti od trenutka kada počnu sumnjati da se radi o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije do trenutka kada se moguća žrtva uputi policiji ili tužilaštvu sadržana je u Prilogu II.

Kako bi se izbegla kriminalizacija siromaštva i obezbijedila adekvatna reakcija, kod prepoznavanja prinudnog prosjačenja i identifikacije žrtava, jako je važno znati razlikovati **prinudno prosjačenje kao oblik trgovine ljudima** i drugih oblika prosjačenja. Kao primjer dobre prakse može se uzeti Dodatak vodiču za pisanje nalaza i mišljenja namijenjen stručnim radnicima Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, institucije nadležne za konačnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima u Srbiji.

„Dileme prilikom identifikacije osobe kao žrtve trgovine ljudima uglavnom su u vezi s tim da li se radi o zapuštanju i zlostavljanju deteta ili trgovini ljudima. Stručna analiza u svakom konkretnom slučaju treba da odgovori na sledeća pitanja: Ko je inicirao prosjačenje? Da li osoba koja je inicirala prosjačenje i sama prosi i ulaže napor da zaradi za porodicu na druge načine? Kakve su materijalne prilike porodice i koje alternative imaju u pogledu prihoda? Na šta se troši novac od prosjačenja i ko o tome odlučuje? Da li osoba koja prosi ima mogućnost da to odbije ili da utiče na uslove? Da li osoba koja prosi ima određeni zadatak, koliko novca mora da prihoduje i da li postoji kazna za neispunjavanje tog zadatka? Da li osoba koja prosi time biva izložena nekom dodatnom riziku, poput bezbednosnog ili zdravstvenog rizika? Kako još prosjačenje utiče na pretpostavljenu žrtvu? Da li je dete prekinulo školovanje? Da li pretpostavljena žrtva trpi neke oblike zlostavljanja? Povezivanje odgovora na ova pitanja, prema navodima u Dodatku vodiču, daje jasniju sliku. Na primer, u situacijama u kojima roditelji zahtevaju od dece da prose, a oni sami ne pokušavaju da doprinose prihodima porodice; ako kažnjavaju decu kada ne donesu količinu novca koju su im odredili; ako novac troše prvenstveno na svoje potrebe, naročito na psihoaktivne supstance ili igre na sreću – postoje indikacije da se radi o trgovini ljudima, a ne o krivičnom delu zapuštanja i zlostavljanja maloletnog lica.“⁷⁹

⁷⁸ La Strada International, Explanatory Brief: The Non-Punishment Principle, February 2024. Dostupno na: <https://documentation.lastradainternational.org/Isidocs/3531-LSI%20-%20Explanatory%20Brief%20on%20Non-Punishment%20-%20260224%20-%20SRB.pdf>

⁷⁹ Vladan Jovanović, *Prinudno prosjačenje – analiza propisa i institucionalne prakse u Srbiji*, ASTRA, Beograd, 2024.

7. ZAŠTITA I POMOĆ ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE

Pristup usmjeren na žrtve i rodno osjetljiv pristup žrtvama trgovine ljudima

Pristup koji je usmjeren na žrtve i koji se zasniva na pravima žrtava daje prioritet pravima, dostojanstvu, dobrobiti i sigurnosti žrtava trgovine ljudima, što uključuje i žrtve koje su iskorištavane za rad. Rodna osjetljivost je ključna jer trgovina ljudima ima jasnu rodnu dimenziju. Iako svako može biti žrtva, različiti ljudi različito doživljavaju eksploataciju i imaju specifične potrebe zasnovane na rodnim ulogama, ekonomskoj zavisnosti i nejednakosti. Žene i djevojčice su posebno ranjive, dok se muškarci i dječaci često suočavaju sa diskriminacijom zbog stereotipa. Također je važno zapamtiti da rod nije jedini faktor koji utiče na potrebe, ranjivosti i ponašanja žrtava. Rod je u intersekciji sa drugim društvenim faktorima, kao što su dob, etnička pripadnost, rasa, državljanstvo, socioekonomski status, klasa i obrazovanje, što zajedno može rezultirati privilegijom ili diskriminacijom/marginalizacijom/deprivacijom.

Ako se rod žrtve ne uzima u obzir pri identifikaciji i zaštiti, može doći do nepotpune ili nedovoljne identifikacije, prepreka oporavku i reintegraciji, te može rezultirati neuspješnim krivičnim progonom.

Sve žrtve trgovine ljudima imaju iste osnovne potrebe: potrebu da budu sigurne i zaštićene, da budu prihvaćene i shvaćene. Međutim, rod, druge individualne karakteristike i vrsta trgovine ljudima koju su doživjeli, uključujući i ozbiljnost traume doživljene tokom eksploatacije, utiču na način na koji se te potrebe manifestiraju, komuniciraju i zadovoljavaju. Iz tog razloga je bitno procijeniti potrebe svake žrtve pojedinačno, uz stalnu svijest o mogućim prisutnim rodnim stereotipima i predrasudama.

Za detaljne smjernice o rodno osjetljivom pristupu u borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, koje uključuju i smjernice za komuniciranje sa žrtvama, pogledajte publikaciju Vijeća Evrope u BiH "Promoviranje rodne ravnopravnosti i borba protiv rodno zasnovanog nasilja i stereotipa kao sredstvo borbe protiv trgovine ljudima: Smjernice za relevantne aktere u Bosni i Hercegovini" (2020).

Žrtve često ostaju u eksploatatorskim situacijama zbog kombinacije prisile, straha i psihološke manipulacije. Trgovci ljudima koriste različite taktike kontrole, kao što su prijetnje nasiljem nad žrtvama ili njihovim porodicama, dužničko ropstvo i oduzimanje identifikacijskih dokumenata. Dešava se i da žrtve bivaju prevarene lažnim obećanjima o boljim prilikama ili izmanipulisane da povjeruju da nemaju drugih opcija. Pored toga, jezička barijera, kulturološke razlike i izolacija od mreža podrške doprinose onemogućenosti njihovog bijega. Psihološki uticaj dugotrajnog zlostavljanja može dovesti do naučene bespomoćnosti, gdje se žrtve osjećaju nesposobnim da potraže pomoć ili da pobjegnu iz situacije u kojoj su se našle.

Žrtve se često suočavaju sa **stvarnom nemogućnošću da napuste situaciju eksploatacije, čak i kada su fizički slobodne** i mogu komunicirati sa vanjskim svijetom. To se može dogoditi u slučajevima kada se, na primjer, građevinski radnici nalaze u udaljenim i slabo povezanim dijelovima zemlje. Uprkos fizičkoj slobodi, njihova izolacija, nedostatak

prevoza, ograničen pristup komunikaciji i strah od posljedica sprečavaju ih da pobjegnu iz uslova eksploatacije. Njihovi trgovci također mogu kontrolisati njihove identifikacione dokumente, ograničiti njihovo kretanje ili prijetiti njima i njihovim porodicama, stvarajući psihološku barijeru za izlazak iz situacije eksploatacije.

Žrtve trgovine ljudima prolaze teške fizičke i emocionalne poteškoće tokom perioda eksploatacije. U fizičkom smislu, dešava se da pate od pothranjenosti, povreda, spolno prenosivih infekcija, hronične boli i drugih zdravstvenih problema zbog teških radnih uslova, fizičkog zlostavljanja i nedostatka medicinske zaštite. U emocionalnom smislu, žrtve često doživljavaju ekstremne traume, uključujući anksioznost, depresiju, posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) i osjećaj beznađa i bezvrijednosti. Stalna prijetnja nasiljem i manipulacijom koja dolazi od trgovaca ljudima stvara duboki osjećaj straha i bespomoćnosti, što ostavlja dugotrajne ožiljke na njihovom mentalnom zdravlju.

Žrtve koje pobjegnu od svojih trgovaca često se nađu u poziciji velike nesigurnosti i ranjivosti. Pored psihološke traume i fizičkih povreda, mogu biti bez sredstava za život, u situaciji neregularne migracije, bez dokumenata i sredstava za povratak u svoje domovine. Također se mogu bojati odmazde protiv sebe ili svoje porodice. Konvencija Vijeća Evrope, Poglavlje III, zahtijeva od država potpisnica da donesu mjere za pomoć žrtvama u njihovom fizičkom, psihičkom i socijalnom oporavku, pri čemu se uzimaju u obzir njihova sigurnost i potrebe po pitanju zaštite. Takve mjere se primjenjuju na sve žrtve na nediskriminirajući način – na žene, muškarce, djevojčice i dječake – bez obzira da li su bili podvrgnuti transnacionalnoj ili unutrašnjoj trgovini ljudima i bez obzira na oblik eksploatacije i zemlju u kojoj su eksploatisani.

Žrtve se često suočavaju sa značajnim izazovima i može se desiti da odbijaju identifikaciju i zaštitu iz nekoliko razloga. Stigma povezana sa trgovinom ljudima može dovesti do odbacivanja od strane društva, zbog čega žrtve oklijevaju da otkriju svoja iskustva. Mnoge se žrtve također bore sa složenom traumom, koja može umanjiti njihovu sposobnost da vjeruju drugima i da se prepuste službama podrške. Nedostatak odgovarajućih resursa i sistema podrške dodatno pogoršava njihovu ranjivost, te otežava reintegraciju u društvo.

Oporavak žrtve je zahtjevan proces zbog višestrukosti doživljene traume i bezbrojnih prepreka u pristupu djelotvornoj podršci. Fizički, žrtvama može trebati opsežan medicinski tretman za liječenje hroničnih zdravstvenih problema i povreda. Emocionalno, prevladavanje duboko ukorijenjene traume zahtijeva dugotrajnu psihološku pomoć i podršku. Društvena reintegracija je također problematična jer se žrtve mogu suočavati sa diskriminacijom, manjkom prilika za zapošljavanje i poteškoćama u ponovnoj izgradnji svojih života. Sveobuhvatni sistemi podrške usmjereni na žrtve često su neadekvatni, a birokratske prepreke u pristupu pomoći mogu biti ogromne. Djelotvoran oporavak zahtijeva holistički pristup koji se bavi fizičkim, psihološkim i društvenim potrebama žrtava, osiguravajući njihovu sigurnost, dostojanstvo i dugoročno dobrobit.

Oporavak žrtava također otežavaju očekivanja koja dolaze i od okruženja i od institucija koje su u kontaktu sa žrtvom, u smislu da oporavak bude brz i pravolinijski i da žrtva kvalitetno sarađuje u krivičnom gonjenju počinilaca. Često postupanje sa žrtvom, i kada je riječ o krivičnom gonjenju i kada je riječ o pružanju pomoći, zaštite, i u krajnjoj liniji povjerenja, zavisi od toga koliko konkretna osoba odgovara konceptu „idealne žrtve“, tj. žrtve koja je vidljivo slabija u odnosu na trgovca (žene, djeca, stari, osobe sa invaliditetom,

što često nije slučaj sa žrtvama trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije; koja se besprijekorno vlada i u čijem životu nema protivzakonitih ili nemoralnih aktivnosti; koja ni na koji način nije odgovorna za situaciju eksploatacije u kojoj se našla; koja ne poznaje trgovce od ranije; gdje je počinilac, tj. trgovac ljudima nedvosmisleno „veliki i loš“; koja je kao žrtva pokorna i ne izražava snažna mišljenja i osećanja koja su u suprotnosti od očekivanja njene okoline). Iako je stanje u praksi potpuno drugačije, svako odstupanje od ovog ideala dovodi u sumnju autentičnost i istinitost iskustva koje je žrtva proživjela, pa samim tim i postupanje nadležnih. Svaka žrtva ima pravo na безусловnu pomoć i zaštitu, a nadležni organi obavezu da pomoć i zaštitu obezbijede, bez obzira na to da li se žrtva uklapa u njihove stereotipe o idealnim žrtvama.

Usluge pomoći moraju se pružati na osnovu pristanka i uz informiranje žrtve, pri čemu se u obzir uzimaju posebne potrebe osoba u ranjivoj poziciji, posebno djece. Konvencija Vijeća Evrope, član 12., navodi minimalne mjere pomoći koje moraju biti garantirane zakonom, što uključuje obezbjeđenje egzistencije žrtvama (odgovarajući i siguran smještaj, psihološku i materijalnu pomoć), pristup hitnoj medicinskoj pomoći, usluge pismenog i usmenog prevoda, savjetovanje i informiranje, zastupanje tokom krivičnog postupka protiv trgovaca ljudima i pristup obrazovanju za djecu. Blagovremena i djelotvorna podrška žrtvama trgovine ljudima ključna je za njihov oporavak i reintegraciju, kao i za ohrabrivanje žrtava da se otrgnu od trgovaca ljudima. Ako pružanje pomoći kasni ili ako je ograničeno, žrtve postaju ranjive na dalju trgovinu ljudima i zlostavljanje. Pružanje blagovremene pomoći također je ključno za ohrabrivanje žrtava da svjedoče na suđenjima trgovcima ljudima.⁸⁰

Stoga, BiH ima obavezu da poduzme mjere za zaštitu i promociju prava žrtava, koje uključuju i identifikaciju žrtava, time što će obezbijediti osoblje koje je obučeno i kvalificirano da radi na prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima i na pomaganju žrtvama, pri čemu treba osigurati i rodnu ravnopravnost. To podrazumijeva zaštitu privatnosti žrtava, nuđenje pomoći, omogućavanje perioda za oporavak i razmišljanje, izdavanje boravišnih dozvola, pružanje obeštećenja i pravne pomoći, kao i upravljanje repatriacijom i povratkom.⁸¹ Neke odredbe se također primjenjuju na osobe koje još uvijek nisu službeno identificirane kao žrtve, ali se na razumnim osnovama može smatrati da jesu. Takve osobe se ne udaljuju iz zemlje dok se proces identifikacije ne završi.

Svaka žrtva i potencijalna žrtva trgovine ljudima ima pravo na pomoć. Pored toga, svakoj potencijalnoj žrtvi se omogućava period oporavka i razmišljanja od najmanje 30 dana u kojem se osoba oporavlja, izbjegava uticaj trgovaca ljudima te donosi informiranu odluku o saradnji s vlastima. Tokom ovog perioda ne može se izdavati bilo kakva naredba o protjerivanju potencijalne žrtve.

Istrage ili krivični progon trgovine ljudima ne smiju zavisiti od prijave ili optužbi žrtve. Cilj ovog zahtjeva iz Konvencije Vijeća Evrope je da se izbjegne situacija da trgovci ljudima žrtve izlažu pritisku i prijetnjama u pokušaju da ih odvrate od kontaktiranja vlasti. Isto tako, pristup žrtve uslugama pomoći **ne smije biti uslovljen** njihovom saradnjom sa vlastima.

⁸⁰ GRETA, Assistance to Victims of Human Trafficking, Thematic Chapter of the 8th General Report on GRETA's activities, Council of Europe, 2019.

⁸¹ Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, članovi 10, 11, 12, 13, 14, 15 i 16.

Pravni osnov

Ustav BiH garantira zaštitu međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda. Relevantna prava uključuju pravo na život, slobodu od mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja, slobodu od ropstva i prisilnog ili obaveznog rada, ličnu slobodu i sigurnost te pravo na pravično suđenje i druga prava u vezi sa krivičnim postupkom. Član II/2 Ustava propisuje da se prava i slobode iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i njenih protokola direktno primjenjuju u BiH i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima. Ustavi FBiH i RS, te Statut BD na sličan način inkorporiraju ili upućuju na međunarodne instrumente.

Žrtve trgovine ljudima zaštićene su i krivičnim i građanskim zakonodavstvom, koje propisuje njihovu zaštitu kao žrtava i svjedoka žrtava u krivičnom postupku, kao i zaštitu njihovog porodičnog statusa, pravo na brak, starateljstvo, odštetu, zapošljavanje, upis u matične knjige, i državljanstvo. Zaštita žrtava je pobliže uređena Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, podzakonskom aktu predviđenom Zakonom o strancima (koji se primjenjuje na strance žrtve), i Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine (koja su primjenjiva na domaće žrtve).

Minimalni standardi za pružanje pomoći žrtvama propisani su Odlukom Ministra za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine o usvajanju Minimalnih standarda za pružanje kvalitetne pomoći i podrške žrtvama trgovine ljudima, posebno djeci, u Bosni i Hercegovini donesenom u maju 2023. godine⁸². U ovom dokumentu postavljeni su i razrađeni sledeći standardi:

1. Ujednačeno razumijevanje definicija
2. Efikasno prepoznavanje žrtve trgovine ljudima
3. Prepoznavanje prava koja pripadaju žrtvama
4. Primjena principa zabrane diskriminacije
5. Obezbeđenje održivosti akcija podrške žrtvi trgovine ljudima
6. Razvijanje standardne operativne procedure (SOP) postupanja po sektorima
7. Univerzalni alati – međunarodni propisi
8. Harmonizirani domaći propisi
9. Kvalitetni i održivi programi prevencije trgovine ljudima
10. Uspostavljen efikasan referalni mehanizam
11. Uspostavljen sistem finansiranja podrške za žrtve (programiranje potreba za suzbijanje trgovine ljudima)
12. Sve uključene institucije, uključujući i organizacije civilnog društva koje pružaju podršku djeci, trebaju izraditi službeni dokument o sigurnosti djece (Politika zaštite djece), izraditi upute za primjenu Politike zaštite djece koje trebaju sadržavati jasne smjernice i aktivnosti koje se poduzimaju u slučaju sumnje na povredu sigurnosti djeteta

⁸² Službeni glasnik BiH, br. 38/23.

13. Nadležne institucije dužne su obezbijediti provođenje mjera kojima se sprečava ugrožavanje najboljeg interesa djeteta od strane zaposlenika koji su u direktnom ili indirektnom kontaktu s djecom, kao što je npr. Propisivanje dodatnih kriterija za zapošljavanje osoba za rad s djecom i za djecu

14. Uključene institucije trebaju izraditi smjernice o ponašanju prema djeci, kao što su kodeksi ponašanja ili pravilnici o postupanju profesionalaca prema djeci

15. Uključene institucije i organizacije civilnog društva trebaju osigurati ispunjavanje profesionalnih standarda na svim nivoima na kojima se pružaju usluge djeci, odnosno usvojiti procedure za postupanje u slučaju prijave diskriminacije i plan obuka za profesionalce koji rade s djecom ili za djecu u saradnji sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH

16. Uključene institucije i organizacije civilnog društva trebaju razviti materijale i *online* medije putem kojih će upoznati djecu, profesionalce i javnost sa dokumentima čiji postupak donošenja je u toku i obezbijediti provođenje obuka i stručnog usavršavanja profesionalaca zaduženih za sigurnost djece, dostupnost savjetodavne pomoći i podrške za djecu i za profesionalce kako bi oni mogli ispuniti svoju ulogu u zaštiti djece

17. Uključene institucije i organizacije civilnog društva trebaju kontinuirano raditi na razvoju indikatora za prepoznavanje situacija ranjivosti i rizika za sve specifične grupe djece

Prava žrtava⁸³

- Pravo na informacije
- Pravo na zaštitu
- Pravo na zaštitu svjedoka
- Pravo na psihološku, medicinsku, pravnu i finansijsku pomoć
- Pravo na siguran smještaj
- Pravo na prevodioca
- Pravo na siguran povratak
- Pravo na period za razmišljanje (period refleksije)
- Nekažnjavanje
- Pravo na kompenzaciju

Inspektori rada primarno ne pružaju direktnu pomoć i zaštitu žrtvama trgovine ljudima, već vrše upućivanje (referal) prema organizacijama i institucijama koje su za to nadležne. Međutim, sve aktivnosti se moraju poduzimati u najboljem interesu žrtava, a naročito djece, sa posebnom pažnjom, bez diskriminacije na osnovu roda, rase, jezika, boje kože, vjere, političkih i drugih stavova, nacionalnosti, imovinskog stanja, dobi, psihičkog

⁸³ U skladu sa odredbom iz člana 12. Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima

i tjelesnog invaliditeta ili bilo kojeg drugog statusa. Sve žrtve trgovine ljudima u BiH, bez obzira na državljanstvo, imaju pravo na fizičku zaštitu, medicinsku pomoć, zaštitu privatnosti i identiteta, socijalnu zaštitu, pravnu pomoć i druge vrste zaštite u skladu sa svojim statusom i fizičkim i psihičkim stanjem.

Inspekcije rada trebale bi sarađivati sa sljedećim institucijama:

Medicinske službe. Žrtvi može biti potrebna hitna medicinska pomoć zbog povreda zadobijenih tokom eksploatacije ili zbog zdravstvenih problema koji su vidljivi u trenutku intervencije inspektora rada. Žrtve se nekada ponašaju agresivno ili razdražljivo zbog traume ili ovisnosti o drogama koju su im nametnuli trgovci ljudima kako bi povećali njihovu ranjivost i svoju kontrolu nad njima. U tom smislu, žrtve mogu zbog osoba koje im pokušavaju pomoći osjećati nelagodu, nervozu i ugroženost. Nužno je pružiti im zdravstvenu zaštitu i obavijestiti najbližu hitnu medicinsku pomoć kako bi se stanje žrtve stabiliziralo i osigurala dalja zaštita i pomoć.

Besplatna pravna pomoć. Žrtve imaju pravo na besplatnu pravnu pomoć tokom kontakata sa nadležnim institucijama te tokom cijelog procesa upućivanja, liječenja i reintegracije. U svim radnjama sa žrtvama, uključujući razgovore, treba biti prisutan pravni savjetnik kako bi se ispoštovala prava žrtve. Besplatnu pravnu pomoć može pružati pravna služba pri centrima za socijalni rad, centri za besplatnu pravnu pomoć ili drugi dostupni oblici besplatne pravne pomoći.

Službe socijalne zaštite. Ako je žrtva trgovine ljudima dijete bez roditelja ili zakonskih staratelja, bez obzira na državljanstvo, službe socijalne zaštite moraju biti uključene u sve aktivnosti koje poduzima bilo koji organ. Ovaj zahtjev se odnosi i na žrtve kojima je potrebna socijalna zaštita.

Služba za poslove sa strancima. Prema Zakonu o strancima, sve žrtve stranci moraju biti upućene ovoj službi za statusna pitanja i pomoć. Imaju pravo na humanitarnu vizu koja im omogućava privremeni zakoniti boravak u BiH i mogućnost legalnog zaposlenja. Žrtve imaju trideset dana da odluče da li će podnijeti zahtjev za vizu. Kantonalne inspekcije rada trebale bi sarađivati sa terenskim centrima Službe za poslove sa strancima u svakom kantonu.

Nevladine organizacije koje vode sigurne kuće. Nakon identifikacije, komunikacije sa nadležnim institucijama i utvrđivanja vrste smještaja i potrebne pomoći, (potencijalne) žrtve se smještaju u sigurne kuće na najmanje 30 dana, odnosno na period razmišljanja koji je predviđen zakonom. Nakon perioda razmišljanja, pomoć se nastavlja na osnovu individualnih planova za reintegraciju.

Sigurne kuće pružaju smještaj, hranu, higijenu, psihološku pomoć i podršku, medicinsku, pravnu i socijalnu pomoć, kao i podršku u komunikaciji sa nadležnim institucijama. Za smještaj odraslih osoba u sigurnu kuću potrebna je njihova saglasnost. Iako zakon propisuje da nije potrebno dobiti pristanak djeteta žrtve za smještaj, u svrhe pružanja djelotvorne pomoći i njege, potrebno je pripremiti dijete žrtvu za smještaj u sigurnoj kući ili skloništu u saradnji sa centrom za socijalni rad. Tokom boravka u sigurnoj kući, nevladina organizacija imenuje službenika koji vodi predmet i koji koordinira sa tužilaštvom, policijom, centrom za socijalni rad, Službom za poslove sa strancima, privremenim starateljem, pravnim savjetnikom i ostalim uključenim organizacijama i institucijama koje podržavaju prilagodbu žrtve i pružaju djelotvornu pomoć. Osoba koja vodi predmet je i kontakt osoba za inspektore rada ako trebaju kontaktirati žrtvu smještenu u sigurnoj kući zbog reguliranja bilo kakvog radnog pitanja.

Djelotvorna zaštita i pomoć žrtvama zavisi od međusobne saradnje i koordinacije svih uključenih institucija i organizacija. Blagovremena i djelotvorna saradnja i komunikacija između inspektora rada, agencija za provođenje zakona, centara za socijalni rad, Službe za poslove sa strancima, zdravstvenih službi i nevladinih organizacija ključna je u zaštiti i pomoći žrtvama trgovine ljudima. Nadležne institucije moraju stalno sarađivati u okviru svojih nadležnosti, prikupljati i razmjenjivati informacije, procjenjivati rizike, dostavljati dokaze o zloupotrebama i eksploataciji te nuditi hitne usluge zaštite.

8. ULOGE OSTALIH RELEVANTNIH AKTERA U PREVENICIJI I BORBI PROTIV TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE

Uspješna borba protiv trgovine ljudima zahtijeva multidisciplinarni i multisektorski pristup, koji uključuje sve relevantne vladine aktere i aktere civilnog društva. Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije nije izuzetak u tom pogledu. Jačanje i djelotvorna provedba radnog zakonodavstva za sve radnike i u svim sektorima, posebno onim pod rizikom, ključni su za rješavanje ranjivosti na trgovinu ljudima u svrhe radne eksploatacije u BiH. Borba protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije zahtijeva snažnije djelovanje protiv poslodavaca koji krše zakone i standarde, kao i protiv posrednika u zapošljavanju. Također zahtijeva mjere kojima se osigurava zaštita i poštivanje prava radnika, bez obzira na njihovu etničku pripadnost, dob, rod ili migracijski status.

Iz perspektive inspektora rada, najrelevantniji partneri u borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u BiH su:

Policija i tužilaštvo. Inspektori rada prilikom inspekcijskog nadzora uvijek provjeravaju da li se provode radni i drugi propisi, kao i ugovori o radu. Svako nepoštovanje ovih odredbim oglo bi biti prvi znak moguće trgovine ljudima. Inspektori rada dužni su tokom inspekcijskog nadzora utvrđivati sve nepravilnosti i neusklađenosti, te postojanje indikatora prisilnog rada ili radne eksploatacije koji bi mogli voditi trgovini ljudima. To su dužni zabilježiti u zapisniku o inspekcijskom nadzoru te, ako postoje opravdani razlozi za sumnju na trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije, to prijaviti policiji ili tužiocu te nastaviti saradnju s njima, kao i sa organima i organizacijama nadležnim za zaštitu i pomoć žrtvama trgovine ljudima. Uspostava kontakta s tužilaštvom, policijom i poreznom upravom neophodna je za razmjenu informacija o planiranju i provedbi istraga i paralelnih finansijskih istraga. Doprinos inspektora rada u odgovoru krivičnog pravosuđa na trgovinu ljudima je značajan i potreban, posebno u kontekstu obeštećenja žrtava od trgovaca ljudima i pravnih osoba uključenih u trgovinu ljudima, kao i po pitanju korporativne odgovornosti i nekažnjavanja žrtava trgovine ljudima za krivična djela povezana sa povredama radnog i drugog srodnog zakonodavstva.

Za krivično gonjenje međunarodne trgovine ljudima i organizirane međunarodne trgovine ljudima nadležno je Tužilaštvo Bosne i Hercegovine. Nasuprot tome, nadležnost za krivično gonjenje trgovine ljudima inkriminirano krivičnim zakonima FBiH, RS i BD imaju kantonalna tužilaštva u FBiH, okružna tužilaštva u RS i Tužilaštvo BD. SIPA generalno ima nadležnost za istrage međunarodne i organizirane međunarodne trgovine ljudima, dok policija entiteta, kantona i Distrikta ima nadležnost za istrage u slučajevima koji su inkriminirani krivičnim zakonima FBiH, RS i BD. Međutim, tužilac koji vodi istragu može povjeriti bilo kojoj policiji provođenje istrage ili određenih istražnih radnji.

Služba za poslove sa strancima. Ukoliko inspektori rada identificiraju potencijalne strance žrtve trgovine ljudima, moraju blisko sarađivati sa Službom za poslove sa strancima, koja ima isključivu nadležnost za utvrđivanje pravnog statusa žrtava koje su strani državljani, za primjenu relevantnih odredbi Zakona o strancima i poduzimanje daljih mjera za pomoć i zaštitu žrtava. To uključuje smještaj u sigurnim kućama, dodjelu boravišnog statusa na humanitarnoj osnovi i organiziranje povratka u zemlju porijekla žrtve u saradnji sa međunarodnim organizacijama koje se bave potpomognutim dobrovoljnim povratkom i reintegracijom. Služba za poslove sa strancima ima 16 terenskih centara širom BiH (Sarajevo, Banja Luka, Mostar, Tuzla, Zenica, Brčko, Dobo, Istočno Sarajevo, Bihać, Travnik, Trebinje, Bijeljina, Livno, Ljubuški, Orašje, Goražde).

Službe socijalne zaštite. Ako inspektori rada identificiraju dijete za koje se pretpostavlja da je žrtva trgovine ljudima ili bilo koju drugu osobu kojoj su potrebne usluge socijalne zaštite, trebaju to prijaviti lokalnim službama socijalne zaštite i blisko sarađivati s njima kako bi se utvrdio status potencijalne žrtve, provela procjena rizika, te organizirale dalje mjere zaštite i starateljstva.

Nevladine organizacije.⁸⁴ Nevladine organizacije koje vode sigurne kuće i pružaju pomoć žrtvama trgovine ljudima imaju ključnu ulogu. Ukoliko inspektori rada identificiraju potencijalnu žrtvu trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, trebaju je uputiti na policiju ili tužioca, a nakon toga na nevladine organizacije. Inspektori rada bi trebali uspostaviti blisku saradnju sa tim organizacijama u mjestima u kojima rade kako bi se nastavilo sa utvrđivanjem statusa žrtve, primjenom radnog zakonodavstva te planiranjem i provedbom planova rehabilitacije i reintegracije žrtve.

Radničke organizacije/sindikati. Potrebno je jačati ulogu sindikata i radničkih organizacija u BiH da bi se zaštitili ranjivi radnici i njihova prava. Praksu privatnih agencija za zapošljavanje koje zapošljavaju radnika na određeno vrijeme a zatim ga "iznajmljuju" za privremeni rad na različitim poslovima bi trebalo preispitati u sklopu mjera za suzbijanje sve većeg broja slučajeva neprijavljenog rada i zapošljavanja u "sivoj ekonomiji". Trebalo bi poticati snažniji angažman sindikata, naročito u kolektivnom pregovaranju te postavljanju i praćenju minimalnih standarda rada. Sindikatima treba omogućiti da pomažu radnicima u neformalnom sektoru ili onima koji nemaju lične dokumente. Ciljane strategije prevencije predstavljaju važnu priliku za sindikate u BiH da osiguraju mjere za okončanje izrabljivačkih radnih praksi i unaprijede prilike za dostojanstven rad kroz socijalni dijalog i djelovanje. Trebalo bi poboljšati stepen razumijevanja javnosti u smislu potrebnih promjena za sprečavanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, posebno pri ugovaranju usluga i zapošljavanju ljudi u neformalnim sektorima. Posebnu pažnju treba posvetiti djelotvornom informiranju djece i mladih o rizicima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i pobrinuti se da u potpunosti razumiju svoja prava koristeći pristup i jezik koji su primjereni njihovom uzrastu.

Timovi za koordinaciju borbe protiv trgovine ljudima. Koordinacijske strukture za borbu protiv trgovine ljudima uspostavljene su na svim nivoima vlasti u BiH, a vlade entiteta, kantona i distrikta su ih zadužili da iniciraju i zagovaraju mjere za borbu protiv trgovine ljudima koje treba uvrstiti na listu političkih prioriteta. Vijeće ministara BiH, vlade entiteta,

⁸⁴ U skladu sa članom 27 Konvencije Vijeća Evrope, države imaju obavezu, pomoću zakonskih i drugih mjera, osigurati svim grupama, fondacijama, udruženjima ili nevladinim organizacijama koje se bave borbom protiv trgovine ljudima ili zaštitom ljudskih prava, mogućnost da pomažu i/ili podržavaju žrtvu, uz njen pristanak, tokom krivičnih postupaka koji se odnose na krivično djelo trgovine ljudima.

vlade kantona i Brčko distrikta stvorili su preduslove da koordinacijske strukture obavljaju svoje zadatke, što uključuje i odgovarajuće finansiranje i pružanje potrebne obuke. Ove koordinacijske strukture rade na jačanju i unapređenju postojeće saradnje i koordinacije među akterima na svim nivoima vlasti u BiH. U novooformljenim timovima treba osigurati multidisciplinarni pristup u kojem učestvuju tijela nadležna za socijalnu zaštitu, organizacije civilnog društva koje pružaju direktnu pomoć i druge usluge podrške žrtvama trgovine ljudima te dnevni centri za djecu koja rade i žive na ulici. Inspekcije rada trebaju uspostaviti blisku saradnju i koordinaciju sa ovim timovima u skladu sa svojom mjesnom nadležnošću.

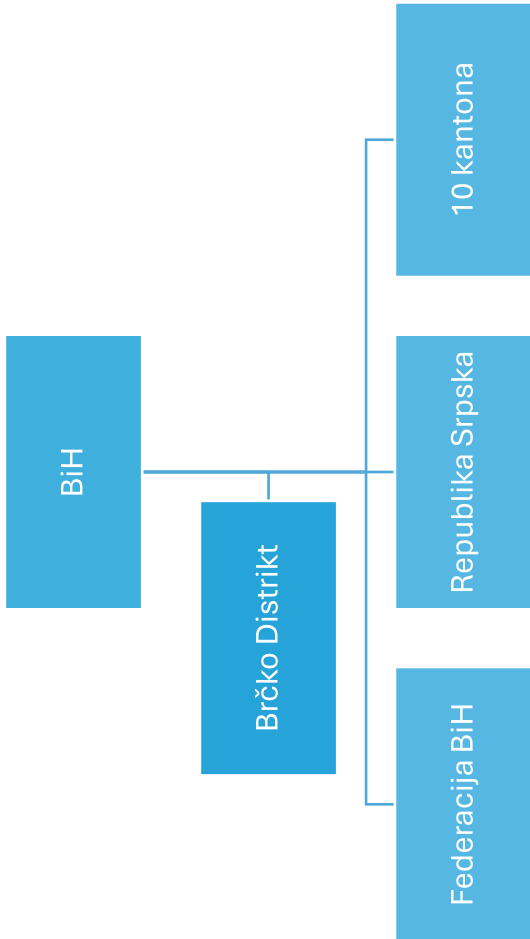
Udarna grupa za borbu protiv trgovine ljudima i organizirane ilegalne imigracije. Ovaj mehanizam je uspostavilo Vijeća ministara BiH i on koordinira tužilaštva i agencije za provođenje zakona između BiH, entiteta i Brčko distrikta kako bi se osigurala saradnja i razmjena operativnih saznanja u istragama slučajeva trgovine ljudima u cijeloj zemlji. Udarnom grupom direktno rukovodi Glavni tužilac BiH, dok se na zahtjev mogu pozivati predstavnici drugih institucija, uključujući i inspekcije rada.

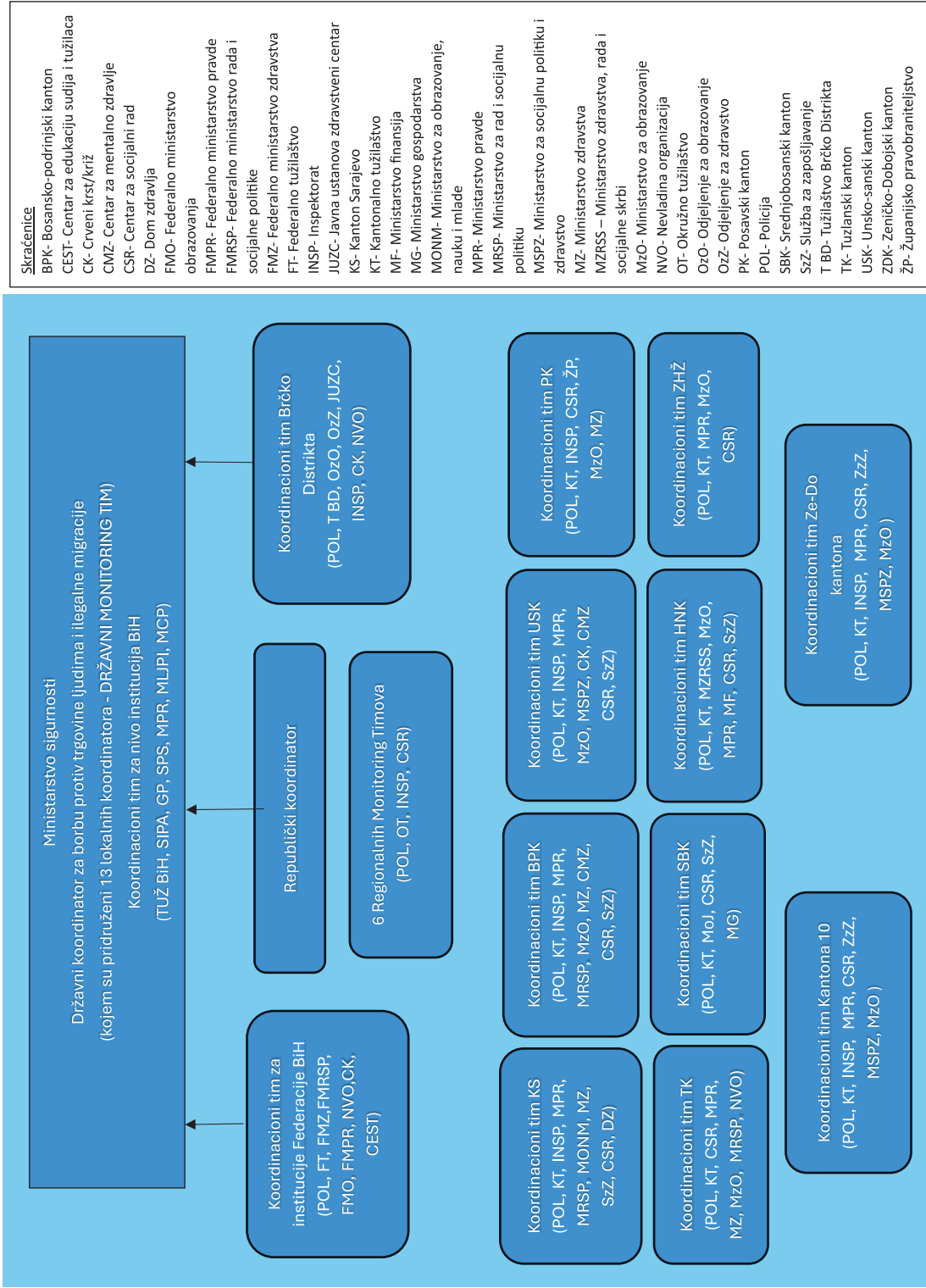
ŠEMA KOORDINACIONOG MEHANIZMA U BOSNI I HERCEGOVINI

SISTEM KOORDINACIJE U DOMENU PREVENCIJE I SUZBIJANJA TRGOVINE LJUDIMA U

BOSNI I HERCEGOVINI

PRILOG I: LISTA INDIKATORA ZA IDENTIFIKACIJU ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE

(iz Smjernica za prvi nivo identifikacije žrtava trgovine ljudima u Evropi)⁸⁵

Smjernice su razvijene u kontekstu projekta „Izra da zajedničkih smjernica i procedura za identifikaciju žrtava trgovine ljudima“ u junu 2013. Šest zemalja učesnica su Bugarska, Francuska, Grčka, Rumunija, Španija i Holandija. Osim toga, četiri partnera su također povezana s projektom: Vijeće Evrope, Međunarodni centar za razvoj migracijske politike (ICMPD), Međunarodna organizacija rada / Program posebne akcije za borbu protiv prisilnog rada (ILO SAP-FL) i Ured Ujedinjenih nacija za droge i kriminal (UNODC).

Uočite ZNAKOVE – Ovo su znakovi koji prvo privlače pažnju i ukazuju da nešto ozbiljno nije u redu. Svaki indikator bi trebao biti povezan sa podskupom znakova upozorenja. Kada znakovi upozorenja privuku pažnju, službeno lice treba da pokuša da uoči druge znakove nekog indikatora, kao i znakove drugih indikatora dok inspekcija traje. Većina znakova je uočljiva praćenjem, posmatranjem i ispitivanjem kao dio početnog provjeravanja (*skrining*) na terenu bez dubinskog intervjua i pregleda. Ovi znakovi ukazuju da bi indikator trgovine ljudima mogao biti prisutan. Ali za neke pokazatelje (kao što je obmana) ne postoje očigledni i lako uočljivi znakovi, već oni zahtijevaju više pitanja i drugih metoda.

Provjerite UZROKE – Ovo službeniku daje niz pitanja koja mu pomažu da provjeri da li se indikator zaista odnosi na krivično djelo trgovine ljudima ili ne. To nisu pitanja koja treba uputiti mogućoj žrtvi. Ideja je otkriti uzročne radnje, razloge i namjere koje stoje iza indikatora. Pitanja vode službenika da dalje istražuje slučaj, posebno prilikom intervjuisanja žrtava i drugih svjedoka trgovine ljudima. Pitanja nisu direktna, poput „da li je nasilje korišteno da se osoba prinudi da radi“, već su indirektna i treba ih postavljati iz različitih uglova – dobijeni odgovori navode službenika da donese određene zaključke.

⁸⁵ https://www.renate-europe.net/wp-content/uploads/2013/12/2014.11_identification_1_GUIDELINES.pdf

Koristite METODE – Ovo su samo prijedlozi o tome kako specijalizovani službenik može pronaći odgovore na niz pitanja. U slučaju radne eksploatacije, to će uključivati direktno posmatranje na radnom mjestu i u spavaonicama, pregled relevantne dokumentacije kompanije i zaposlenih, uzimanje uzoraka, obavljanje intervjua na licu mjesta i van njega. Lista ni u kom slučaju nije konačna.

Prikupite DOKAZE – Ako se čini vjerovatnim da bi slučaj mogao da predstavlja krivično djelo trgovine ljudima, specijalizovanom službeniku data je lista dokaza specifičnih za taj pokazatelj koje treba prikupiti. Pod svakim od indikatora, službenik treba da teži da dobije detaljan iskaz o mogućim žrtvama na osnovu postavljenih pitanja. Drugi dokazi potvrđuju iskaze radnika, ali također mogu postojati sami po sebi, posebno ako žrtva odbije da svjedoči. Ova vrsta dokaza je detaljno predstavljena za svaki indikator.

Ovi indikatori mogu se koristiti u svim fazama ciklusa trgovine ljudima, bez obzira na to da li je osoba na koju se odnose možda migrirala ili ne, može biti na putu do odredišta, možda trenutno radi ili je pobjegla od situacija eksploatacije. Kako bi se izbjeglo imenovanje osobe prema fazi u kojoj je otkrivena (podnosilac zahtjeva / mogući migrant / radnik / bivši radnik), indikatori koriste generički izraz „osoba“ da označe dijete, ženu ili muškarca koji može biti žrtva trgovine ljudima, barem u fazama koje prethode zapošljavanju.

INDIKATORI RADNJE

REGRUTACIJA			
Uočite znakove	Provjerite uzroke (pitanja koja službenik treba postaviti samom sebi, ne direktno žrtvi)	Koristite metode	Prikupite dokaze
Osoba ne zna kako je došla do radnih	Kako je osoba saznala za posao	Prikupiti i ispitati svu dokumentaciju koja se odnosi na zapošljavanje i uslove rada,	- Izjave svjedoka. - Ugovor o radu

dokumenata. • Osoba plaća preveliku naknadu za zapošljavanje. • Osoba nije znala gdje će raditi. • Poslodavac ne može pokazati ugovor o radu. • Osoba je nekoga platila da bi dobila taj posao. • Osoba se nije prijavila za posao. • Osoba nema ugovor o radu ili su uslovi loše definisani. • Ugovor o radu je napisan na jeziku koji osoba ne razumije. • Osoba je po dolasku na posao potpisala novi ugovor o radu (zamjena ugovora).	(oglas, neformalno, direktan kontakt)? Da li je osoba bila meta regrutera ili posrednika? • Ko je organizovao regrutiranje? • Kome je osoba platila naknadu za zapošljavanje? • Koliko? • Da li postoji trenutni dug vezan za zapošljavanje? • Da li je osoba tražila da ne radi taj posao nakon završene obuke? • Da li je osoba potpisala ugovor o radu? Ako jeste, da li je njen potpis originalan? Da li je ugovor potpisan pod prinudom? • Ako je osoba	od poslodavca, radnika i drugih izvora (transportne službe, novine i drugi mediji koji sadrže originalni oglas za posao, banke ili druge službe za prijenos novca kojim se utvrđuju naknade za zapošljavanje). • U slučaju seksualne eksploatacije, pregledajte dokumente, ako su dostupni, sa obećanjima o poslu, njegovoj prirodi i uslovima. • Potražite evidenciju komunikacije kako biste utvrdili način zapošljavanja, odnos između poslodavaca i regrutera ili posrednika, te rokove i uslove posla. • Intervju sa radnicima. Saznajte kako su angažovani, šta im je obećano i kakva su bila njihova očekivanja, te stvarne uslove i uslove rada. • Intervjuirajte poslodavce, menadžere/nadređene i drugo relevantno osoblje. Raspitajte se o praksama i politikama zapošljavanja, ugovorima o zapošljavanju i načinu na koji se uslovi rada saopštavaju budućim i sadašnjim radnicima. Ako poslodavac koristi posrednika, da li ima procedure za sprečavanje prevare i zloupotrebe?	ili drugi dokumenti u kojima se navode uslovi rada (prepiska, ugovor o radu, aneksi). • Izvori vezani za zapošljavanje (oglas za posao u novinama, internetu, radiju, televiziji, poster, leci). • Evidencija finansijskih transakcija između poslodavca, posrednika i osobe (uplatnice, računovodstven e knjige i registri, bankovne evidencije,
---	--	--	---

	potpisala ugovor o radu, da li razumije odredbe i uslove tog ugovora? Da li je ugovor napisan na jeziku koji osoba razumije? Da li je ugovor na bilo koji način izmijenjen od kada ga je osoba potpisala?	- Intervjuirajte posrednike uključene u zapošljavanje radnika, uključujući individualne posrednike i agencije za zapošljavanje. Raspitajte se o praksama i politikama zapošljavanja, ugovorima o zapošljavanju i načinu na koji se uslovi rada saopštavaju potencijalnim radnicima. Saznajte da li posrednik nastavlja da bude uključen i nakon što je osoba angažovana? - Pregledajte prostorije posrednika i ispitajte relevantne evidencije, licence, model ili stvarni ugovor o radu, profesionalne kvalifikacije, prepisku. - Gdje je primjenjivo, provjerite da li su posrednici licencirani i certificirani od strane nadležnog organa. - Provjerite javne evidencije (sudsku bazu podataka, web stranice institucija), zvanične baze podataka i medijske izvore za informacije o eventualnim žalbama ili neriješenim slučajevima koji uključuju poslodavca ili posrednika. - Ako je potrebno, razgovarajte sa drugim agencijama za provođenje zakona i civilnim društvom kako biste saznali da li oni nešto znaju o poslodavcu i	druge elektronske ili papirne evidencije). - Prepiska između posrednika, poslodavca, radnika i bilo koje treće uključene strane. - Zapisi o komunikaciji (dnevnici, dnevni redovi, telefonski zapisi, telefonski pozivi koji su obavljani i primljeni, e-poruke, pisma, listići poruka). - Evidencija o prevozu (potvrde ili priznanice,
--	--	--	---

		posredniku. - U slučaju unutrašnjeg ili prekograničnog kretanja, obratite se agencijama za provođenje zakona u regionu ili zemlji porijekla za bilo kakvu informaciju o osobi, posredniku ili poslodavcu. - Razgovarajte sa trećim licima, kao što su rođaci, komšije, pripadnici lokalne zajednice, koji su možda upoznati sa načinom zapošljavanja i prvobitno obećanim uslovima rada.	papiri sa datumima i vremenom, računi za gorivo). Javni izvještaji, medijski izvještaji i informacije iz baza podataka institucija.
PREVOZ, PREMIJEŠTAJ			
- Osoba nije organizovala svoj prevoz. - Osoba je morala da se krije tokom prevoza. - Osoba je morala da laže tokom granične kontrole. - Osoba ne poznaje rutu putovanja od mjesta porijekla do odredišta. - Osoba pokazuje znake straha od lica koja im se nalaze u pratnji. - Treća osoba daje pasoš osobi neposredno prije prelaska granice.	- Ko je organizovao prevoz? Ko je to platio? - Da li postoji dogovor da osoba otplati troškove prevoza? Pod kojim uslovima? - Ko je prisilio osobu da se krije? - Ko je natjerao osobu da laže? - Zašto je osoba predala pasoš nekom drugom da	- Intervjuirate osobu. - Intervjuirate ljude koji prate osobu tokom putovanja. - Prikupite i pregledajte sve putne isprave i potvrde o uplatama u vezi sa prevozom. - Pregledajte prevozno sredstvo (autobus, automobil, kamion)	- Izjave svjedoka. - Računi za prevoz. - Fotografije.

• Čini se da se putnici u grupi ne poznaju. • Treća strana (vozač) odgovara na pitanja u ime jednog ili više putnika. • Putne isprave i izjave koje je dala osoba ne poklapaju se sa drugim zapažanjima (prtljag, fizički izgled i uslovi, jezičke sposobnosti, priča osobe).	bi prešla granicu?		
PRIHVAT, PRIJEM • Osoba živi i spava na poslu. • Prostor za spavanje je pretrpan. • Uslovi su nezdravi i nema osnovnih higijenskih uslova. • Nedostatak pristupa hrani i vodi. • Postoji ograničeno ili nikakvo pravo na privatnost. • Stambeni prostor je neprikladan za stanovanje, kao što je podrum, ostava	• Da li osoba spava na poslu ili živi u drugom mjestu koje mu je obezbijedio poslodavac npr. da li živi sa porodicom poslodavca? Kakvi su uslovi života? Da li joj poslodavac na neki način ograničava slobodu kretanja?	• Pregledajte prostore za spavanje i provjerite da li radnici imaju adekvatne sanitarne čvorove, privatni prostor, pristup van prostorija, dostupne medije, drugog serviseri itd. • Razgovarajte sa radnicima o uslovima života i njihovoj spremnosti da ih prihvate. • Razgovarajte sa poslodavcima o njihovim politikama u vezi sa životom na radnom mjestu • Uzmite uzorke, materijale i supstance koje se koriste u mjestu stanovanja radi analize mogućih zdravstvenih i sigurnosnih rizika.	• Fotografije smještajnih prostorija • Mjerenje temperature tokom dana i noći • Računi sa iznosima odbijanim za stanovanje • Svjedočenja radnika.

- ili šator. - Osoba ima ograničenu slobodu kretanja u svom mjestu. - Osobi je uskraćeno da izabere ili promijeni mjesto stanovanja. - Osoba je prinuđena da boravi u zatvorenom prostoru tokom rada.	- Koji dio plate se odbija za pokrivanje troškova smještaja? - Da li osoba zavisi od poslodavca ili je u ranjivom položaju? Šta se dešava ako se osoba žali i odbije da živi na mjestu koje joj je nametnuo poslodavac? Da li se osoba plaši otkaza ili drugih kazni? Da li je osoba obavezna da radi na nestandardnim pozicijama da bi zadržala posao? - Da li osoba prijavljuje neke druge prijetnje?	Potražite video nadzor.
---	---	---

INDIKATORI SREDSTVA

PRIJETNJA				
Uočite znakove	Provjerite uzroke (pitanja koja službenik treba postaviti samom sebi, ne direktno žrtvi)	Koristite metode	Prikupite dokaze	
- Osoba pokazuje strah i anksioznost, posebno u prisustvu supervizora ili menadžera. - Osoba pokazuje strah i anksioznost, posebno u prisustvu ljudi koji je prate tokom prevoza, premještaja ili granične kontrole. - Osoba daje izjave koje su nekoherentne ili djeluju naučeno i neautentično. - Ljudi koji prate osobu tokom prevoza, premještaja ili prelaska granice pokazuju agresiju prema osobi. - Osoba je podvrgnuta	- Da li osoba pokušava pobjeći dok prelazi granicu? - Da li su radnici koji nisu bili izloženi nasilju svjedočili njegovom pojavljivanju? Da li su se zbog toga osjećali ugroženo ili zastrašeno? - Da li osoba prijavljuje bilo kakvu prijetnju ili sankciju protiv sebe, svojih saradnika ili	- Razgovarajte sa radnicima pojedinačno, imajte na umu sigurnost i povjerljivost intervjua kako biste osobu zaštitili od bilo kakve moguće odmazde; ako je prikladno i moguće, sastanite se sa radnicima van lokacije ili koristite dežurne telefonske linije za pomoć. - Razgovarajte sa širokim krugom radnika kako biste utvrdili da li disciplinske mjere zahtijevaju ili rezultiraju obavezom rada; pokušajte da identifikujete i intervjuišete posebno radnike koji su kažnjeni za različite vrste prekršaja; potražite i radnike koje je poslodavac otpustio. - U slučajevima nedavnih štrajkova, razgovarajte sa radnicima koji su učestvovali ili predvodili štrajk kako biste utvrdili da li su se suočili sa	- Obavijesti, e-mailovi, druga korespondencij a u vezi sa ucjenama, prijavama vlastima, obavještavanje m porodice, otpuštanjem ili drugim prijetnjama i sankcijama. - Dokumentacija o disciplinskim mjerama, kao što su disciplinski kodeksi, drugi	

neopravdanim, proizvoljnim disciplinskim mjerama. Osoba izgleda povrijeđena i lišena osnovnih životnih potreba, kao što su hrana, voda, smještaj i san.	članova porodice? Kakve prijetnje? - Zbog čega se koriste prijetnje i sankcije prema radniku (izostanak, greške u proizvodnji, štrajk, nezadovoljavajuć i rad ili odbijanje rada)? Imaju li ikakve pravne ili činjenične osnove? Da li se osoba slaže sa navedenim razlozima? - Kakav je uticaj i kredibilitet prijetnje iz perspektive osobe s obzirom na njene lične karakteristike,	kaznom zbog toga što su to učinili. - Kontaktirajte organizacije poslodavaca i radničke organizacije i pregledajte sudske evidencije za bilo kakve dokaze o neriješenim žalbama ili radnjama koje su preduzete protiv kompanije. - Razgovarajte sa poslodavcem o politikama kompanije o nasilju, uznemiravanju ili zastrašivanju na radnom mjestu i pregledajte kopije tih dokumenata; pitajte o žalbenom mehanizmu, disciplinskim mjerama i odgovoru uprave na štrajk. - Razgovarajte sa nadzornim osobljem kako biste utvrdili da li mjere koje se koriste za disciplinovanje radnika rezultiraju obavezom rada. - Pregledajte dokumentaciju kompanije i prepisku o disciplinskim mjerama i sankcijama kako biste utvrdili da li kompanija izriče rad kao kaznu.	interni propisi o radu, pismena upozorenja ili opomene radnicima. - Uplatnice, evidencije bankovnih računa i drugi dokazi o finansijskim transakcijama koji potvrđuju kažnjavanje. - Svjedočenja radnika, uključujući i otpuštene i odbjegli radnike. - Evidencija o ranijim pritužbama protiv poslodavca. - Izjave vještaka o traumati
--	--	--	---

	uvjerenja i socio-ekonomsku pozadinu? - Da li osoba osjeća da ne može da napusti posao? Da li je neki radnik zaista otišao ili odbio da radi kada je htio? Ako da, šta se dogodilo? - Ako su radnici otpušteni ili na neki drugi način kažnjeni, da li su im davane ikakve opomene i obavijesti, usmene ili pismene? - Da li osoba pokazuje strah ili poziva u pomoć, direktno ili indirektno? Da li želi da napusti		posttraumatsko m stresnom poremećaju, kao i o vjerskom i kulturnom porijeklu žrtava (vjerodostojnost prijetnje). Fotografije tokom prelaska granice.
--	---	--	---

	posao? Ako da, da li misli da bi to bilo moguće? Kakve su emocionalne reakcije osobe na mogućnost ostanka?		
KORIŠTENJE SILE			
- Lice ima vidljive povrede (modrice, ožiljke, posjekotine, ubode, povrede usta i zuba, opekotine od cigareta). - Osoba ima neliječene povrede. - Osoba pokazuje znakove anksioznosti i straha (npr. znojenje, drhtanje, poteškoće u direktnom odgovaranju na pitanja, izbjegavanje kontakta očima iz razloga koji nisu vezani za kulturu ili zdravlje). - Poslodavac, menadžer/supervizor ili	- Koje je objašnjenje za povrede? Čini li se da su povrede u skladu s datim objašnjenjima (npr. mogu li biti posljedica nesreće na radnom mjestu ili se čini da su namjerno nanesene)? - Da li i drugi radnici imaju slične povrede? - Ako je osoba bila izložena nasilju, gdje se ono	- Intervjuirajte radnike odvojeno i u povjerljivom okruženju. Budite osjetljivi na rizik odmazde i sigurnost radnika i tražite detaljan opis svih incidenata koji uključuju nasilje (npr. od koga i protiv koga, datum i vrijeme, tačna lokacija i raspored, svi prisutni svjedoci, fizički opis umiješanih, da li je dobijen medicinski tretman itd.). - Dobiti medicinsku procjenu zdravlja i povreda radnika od iskusnih zdravstvenih radnika (nakon pribavljanja pristanka osobe). Ako je relevantno, testirati na droge ili druge opojne supstance koje je osoba možda uzela. - Intervjuirajte poslodavce, supervizore/menadžere i drugo relevantno osoblje. Pitajte o svim	- Izjave svjedoka. - Pisani opis/napomene. - Audio-vizuelni dokazi (npr. fotografije, video ili digitalni snimci, dijagrami/skice koji ukazuju na lokaciju povrede) koji prikazuju povrede. - Medicinska dokumentacija o liječenju ili pregledu

drugi pokazuju agresivno ponašanje prema osobi. • Više radnika ima povrede. • Osoba je konzumirala droge, alkohol ili druga opojna sredstva.	dogodilo i u koliko navrata? Ko je napao osobu (npr. nadređeni ili saradnik) i koja je tačna priroda i obim napada? • Ako je osoba bila izložena nasilju, zašto je do njega došlo? Da li je korišteno za prijetnju ili kažnjavanje osobe? Da li su još neki radnici svjedočili nasilju i kakva je njihova reakcija? • Ako poslodavac tvrdi da su drugi radnik ili drugi radnici odgovorni za nasilje, kakav je bio odgovor poslodavca? Da li je poslodavac	politikama ili praksama u vezi sa uznemiravanjem, nasiljem i disciplinom na radnom mjestu. • Ispitajte sve pisane politike i procedure vezane za fizičko i seksualno nasilje. • Razgovarajte sa zaštitarima odvojeno o politikama i praksama u vezi sa uznemiravanjem, nasiljem i disciplinom na radnom mjestu. Raspitajte se o uputama poslodavca, njihovim ulogama i odgovornostima i sredstvima koja koriste za obavljanje svojih poslova. • Provjerite javne evidencije (npr. sudske baze podataka, web stranice institucija), zvanične baze podataka i medijske izvore za informacije o eventualnim ranijim nasilnim incidentima koji uključuju poslodavca i radnike. • Koristite forenzičke tehnike za očuvanje, dokumentovanje i analizu fizičkih dokaza (npr. biološki materijal, vlakna iz odjeće). • Zabilježite sve vidljive povrede.	povreda. • Fizički predmeti koji su korišteni za nanošenje povreda (npr. predmeti pronađeni u prostorijama, oružje). • Predmeti, odjeća, žrtve i napadača, drugi materijal (npr. posteljina, namještaj) koji su pokazivali znakove nasilja, krv ili drugi biološki materijal. • Biološki materijal (krv, sperma, pljuvačka, kosa itd.). • Detaljan opis povreda. • Evidencije od
--	--	---	---

	nekoga kaznio ili preduzeo preventivne mjere? • Koje su politike i prakse poslodavca u vezi sa nasiljem, uznemiravanjem i disciplinom na radnom mjestu? Koje su instrukcije date onima koji provode te politike, kao što su zaštitari? • Kako radnici opisuju okruženje/atmosferu na radnom mjestu? • Ako je osoba konzumirala droge, alkohol ili druga opojna sredstva, da li je to bilo nedobrovoljno ili	agencija za provođenje zakona, pružalaca socijalnih usluga i drugih aktera koji su možda primili prijave o nasilju. • Javne evidencije, medijski izvještaji i informacije iz baza podataka institucija koje opisuju sve prethodne incidente nasilja.
--	--	--

	pod prisilom?		
OGRAĐENJE KRETANJA			
- Osoba je na neki način bila zatvorena tokom prevoza na radno mjesto. - Osoba živi i radi na istoj lokaciji. - Osoba je zaključana unutar radnog mjesta ili stambenog prostora. - Radno mjesto, stambeni prostori ili sami radnici su na neki način skriveni. - Oko prostorija je nepristupačna ograda (npr. previsoka ili prekrivena bodljikavom žicom). - Prozori su nepristupačni (imaju rešetke ili su premali ili visoki za pristup) ili sobe uopšte nemaju prozore. - Ulazi i izlazi su čuvani. - Zaštitari nose oružje. - U prostorijama se koriste nadzorne kamere. - Znakovi koji upozoravaju	- Ko je bio ili je odgovoran za postavljanje ograničenja? Ko provodi ograničenja i koji je njihov opseg (npr. da li su radnici ograničeni samo na jedan prostor ili se mogu slobodno kretati unutar određenog područja)? - Kako se prati osoba? Pored sredstava kao što su nadzor od strane zaštitara ili kamera, postoje li prikladnija i manje očigledna sredstva koja se	- Pregledajte radni prostor, prostor za spavanje i okolinu da li postoje znakovi zatočeništva. - Intervjuirajte radnike odvojeno i u povjerljivom okruženju. Pitajte o svim uslovima vezanim za njihovu slobodu kretanja. - Intervjuirajte poslodavce, menadžere/supervizore i drugo relevantno osoblje. Raspitajte se o svim politikama i praksama u vezi sa ograničenjem kretanja, kao što su disciplina na radnom mjestu, smještaj koji obezbjeđuje poslodavac i mjere sigurnosti. - Ispitajte sve pisane politike i procedure u vezi sa ograničenjem kretanja. - Razgovarajte sa zaštitarima odvojeno o politikama i praksama u vezi sa ograničenjem kretanja. Raspitajte se o uputima poslodavca, njihovim ulogama i odgovornostima i sredstvima koja koriste za obavljanje svojih poslova. - Sprovedite inspekciju van radnog vremena kako biste utvrdili da li radnici mogu	- Izjave svjedoka. - Pisani opisi/napomene. - Audio-vizuelni dokazi (npr. fotografije, video ili digitalni snimci, skice) koji prikazuju sredstva zatvaranja i nadzora (npr. brave, ključevi, lanci, nadzorne kamere, bodljikava žica, rešetke na prozorima, visoke ograde, upozorenja). - Tlocrti radnog i stambenog prostora. - Snimci sa nadzornih kamera. - Fizički predmeti (npr. oružje,

radnike da ne napuštaju prostorije. • Uveden je policijski čas. • Osoba je uvijek u pratnji kada napušta prostorije. • Osoba ima ozbiljne povrede ili bolesti koje se ne liječe. • Osoba pokazuje druge znakove da je njeno kretanje kontrolisano.	koriste (npr. praćenje od strane saradnika)? • Ako osoba živi i spava na radnom mjestu, zašto? Da li osoba ima pristup privatnom, sigurnom prostoru? • Da li je osoba bila zatvorena kada je putovala u prostorije? • Da li se ograničenja uvode samo tokom određenih sati ili u svako doba? • Ako su ograničenja uvedena u svako doba, da li osoba ikada napušta prostorije? • Da li je osobi	slobodno napustiti prostorije. • Sprovedite nadzor kako biste utvrdili da li radnici zapravo mogu slobodno napustiti prostorije. Vodite detaljan dnevnik nadzora i ako je moguće, snimajte fotografije i snimke. • Procijenite da li se koriste bilo kakva vidljiva sredstva za zatvaranje kako bi se radnici zadržali unutra ili izvana. Na primjer, da li je bodljikava žica okrenuta prema unutra ili izvan prostorija? • Zabilježite sve načine zatvaranja i nadzora.	municija, upozorenja).
--	---	--	-------------------------------

		potrebna dozvola da ode kod ljekara, u prodavnicu, vjersku ustanovu ili na druga mjesta? Ako je potrebna dozvola za određene aktivnosti, da li se ona daje odmah ili često kasni? Šta radnik treba da uradi da bi dobio dozvolu? · Postoji li policijski čas? · Da li je osoba u pratnji predstavnika poslodavca kada napušta prostorije? · Koji su razlozi za ograničenja? Da li ograničenja odražavaju
--	--	---

	legitimnu brigu o sigurnosti ili se čine nesrazmjernim i ekstremnim? Ako bi radnik prekršio ograničenja, koje bi bile posljedice? Da li se ikada iko od radnika opirao ograničenjima? Ako jeste, šta se dogodilo?		
IZOLACIJA			
- Osoba nije razgovarala ni sa kim tokom prevoza i premještaja. - Radno mjesto je na udaljenoj lokaciji daleko od drugih zgrada ili zajednica. - Do radnog mjesta je teško doći javnim ili privatnim prevozom. - Do radnog mjesta se ne može doći javnim	- Kako je osoba stigla na radno mjesto? Da li zna svoju lokaciju ili adresu? Da li zna kako se vratiti kući? - Gdje se nalazi radno mjesto i da li u blizini ima kuća, preduzeća ili drugih susjednih stanova? Ako je tako, da li je osoba svjesna njih i da li im	- Pregledajte radni prostor, prostor za spavanje i okolinu na znakove izolacije. Potražite sredstva komunikacije (npr. govornice i mobilni telefoni, pošta i poštanski sandučići, internet). Provjerite da li radnici mogu koristiti ova sredstva u praksi (npr. rade li telefonske govornice, da li se radnicima obezbjeđuju metalni novac ili žetoni da mogu da ih koriste i da li ih mogu koristiti za ličnu komunikaciju)? - Potražite medije (npr. televizije, radio, internet, časopisi, novine). Provjerite da li	- Izjave svjedoka. - Pisani opisi/napomene. - Audio-vizuelni dokazi (npr. fotografije, video ili digitalni snimci, karte, dijagrami, skice) koji prikazuju izolovanost lokacije (npr.

prevozom. • Osoba ima ograničen ili nikakav pristup sredstvima komunikacije (npr. telefon, pošta, internet). • Osoba ima ograničen ili nikakav pristup medijima (npr. nema televizije, radija, časopisa, novina). • Poslodavac, menadžer/supervizor ili drugo relevantno osoblje nadgledaju kontakt osobe sa drugima izvan prostorija. • Osobi nije dozvoljeno da kontaktira druge osobe izvan prostorija. • Osoba ne zna svoju lokaciju ili adresu. • Osoba ne zna lokalni jezik. • Radno mjesto je nepristupačno i teško dostupno iz drugih razloga (npr. privatno domaćinstvo,	je dozvoljeno pristupiti? • Da li je radno mjesto dostupno javnim ili privatnim prevozom? Ako osoba spava i radi na istoj lokaciji, koliko često napušta prostorije? • Da li osoba ima pristup sredstvima komunikacije (telefon, pošta, internet)? Ako ima, da li je u mogućnosti da ih koristi u praksi? Ako ne, zašto? • Da li osoba ima pristup medijima (televiziji, radiju, internetu, časopisima, novinama)? Ako ima, da li osoba može pristupiti medijima u praksi? Ako ne,	radnici mogu pristupiti medijima u praksi. • Intervjuirajte radnike odvojeno i u povjerljivom okruženju. Pitajte kako su stigli na radno mjesto i znaju li gdje se nalaze, da li su u mogućnosti da održavaju kontakt s rođacima, prijateljima i vanjskim svijetom, te o drugim ograničenjima vezanim za izolaciju. • Intervjuirajte poslodavce, menadžere/supervizore i drugo relevantno osoblje. Pitajte o svim politikama i praksama vezanim za izolaciju, kao što su zabrana korištenja mobilnih telefona, praćenje telefonskih poziva, e-pošte ili pisama ili druga ograničenja u komunikaciji i pristupu medijima. • Ispitati sve pisane politike i procedure vezane za izolaciju. • Intervjuisati treća lica, kao što su rođaci, komšije i pripadnici lokalne zajednice (i na lokaciji odredišta i porijekla) koji mogu dati informacije o prirodi i obimu njihovog kontakta sa radnicima. • Razgovarajte s lokalnim vlastima koje su upoznate s lokacijom radnog mjesta, infrastrukturi, transportu i drugim uslugama tog područja.	loše održavani i nepristupačni putevi, udaljenost od drugih zgrada i osoba). • Audio-vizuelni dokazi koji prikazuju ograničenja u komunikaciji (npr. nedostatak javnih telefona ili mjesta za kupovinu i dodavanje kredita mobilnim telefonima, držanje telefona, interneta, itd. na mjestima koja su zabranjena za osobu). • Evidencije o prevozu do ili od objekta (npr.
--	---	--	--

neregistrovani biznis). • Poslodavac, menadžer/supervizor ili drugo relevantno osoblje insistiraju na odgovaranju na pitanja u ime osobe i/ili na prevođenju svih razgovora.	zašto? • Da li je osobi dozvoljeno da slobodno kontaktira sa svojom rodbinom, prijateljima ili saradnicima? Da li se komunikacija nadzire? Kada je posljednji put bila u kontaktu s njima? • Da li je osobi dozvoljeno da studira ili da uči lokalni jezik? Ako ne, zašto? Da li je poslodavac poduzeo bilo kakve mjere da spriječi osobu da uči lokalni jezik? • Može li osoba slobodno komunicirati sa drugima izvan prostorija (rođacima, prijateljima i saradnicima, ali i	• Zabilježite sve načine izolacije	propusnice ili računi, komadi papira sa datumima i vremenom, računi za benzin). • Zapisi o komunikaciji (npr. dnevnici, dnevni redovi, telefonski zapisi, stvarni telefoni koji pokazuju obavljene i primljene pozive, e-poruke, pisma, listići s porukama). • Drugi fizički predmeti (npr. mobilni telefoni).
---	---	--	--

	građanima kao što su trgovci, taksisti, ljekari, pripadnici iste vjerske ili etničke zajednice, itd.)?		
	• Koji su razlozi za bilo kakva ograničenja u komunikaciji i pristupu medijima? - Da li oni odražavaju legitimnu brigu na radnom mjestu ili izgledaju pretjerano i neopravdano?		
ZADRŽAVANJE IDENTIFIKACIONIH DOKUMENATA			
• Osoba ne posjeduje niti ima pristup svojim ličnim dokumentima (pasoš, lična karta, viza, radna ili boravišna dozvola) ili druge vrijedne lične stvari (povratna karta). • Identifikacione dokumente ili druge vrijedne lične stvari čuva poslodavac ili posrednik. • Ako ih drži poslodavac ili posrednik, lice ne može	• Koja dokumenta ili stvari se zadržavaju? Kada su uzeti i koliko dugo su zadržani? Od strane koga? • Da li se dokumenti ili stvari zadržavaju privremeno ili na neodređeno vrijeme? • Kako su dokumenti	• Intervjuirajte radnike. Pitajte o lokaciji njihovih dokumenata i stvari i njihovoj mogućnosti da im pristupe. • Intervjuirajte poslodavce, menadžere/supervizore i drugo relevantno osoblje. Pitajte o politikama i praksama koje su u osnovi zadržavanja dokumenata i stvari i za dokaz da se oni zadržavaju iz navedenih razloga. • Provjerite kod drugih zvaničnih agencija da li su objašnjenja koja su data za zadržavanje	• Izjave svjedoka. • Audio-vizuelni dokazi (npr. fotografije, video ili digitalni snimci, mape, dijagrami, skice) koji prikazuju lokaciju na kojoj se čuvaju dokumenti ili stvari radnika i sredstva koja se

pristupiti ličnim dokumentima ili drugim vrijednim ličnim stvarima u razumnom vremenskom periodu. • Zadržavanje ličnih dokumenata ili drugih vrijednih ličnih stvari koristi se za kažnjavanje radnika. • Poslodavac ili posrednik daju različita objašnjenja za zadržavanje ličnih dokumenata ili drugih vrijednih ličnih stvari.	ili stvari osigurani (npr. brave, ključevi, šifre, izvan lokacije)? • Da li je osobi rečeno da će njeni dokumenti ili stvari biti zadržani? Da li se osoba složila? • Koje objašnjenje poslodavac ili posrednik daje za zadržavanje dokumenata ili stvari? Čini li se objašnjenje razumnim? Da li je legalno? • Ako je dato objašnjenje da se dokumenti ili stvari zadržavaju iz sigurnosnih razloga, da li radnici imaju pristup njima na zahtjev ili u razumnom vremenskom	dokumenata (npr. za obnavljanje vize ili registraciju) valjana i zakonita. • Pregledajte i zabilježite lokaciju na kojoj se čuvaju dokumenti ili stvari. • Snimite ili pribavite kopije dokumenata ili stvari.	koriste za njihovo osiguranje (npr. zaključana fioka, sef, ili vanjska lokacija). • Audio-vizuelni dokazi (npr. fotografije, video ili digitalni snimci, karte, dijagrami, skice) koji prikazuju dokumente ili stvari koje su zadržane. • Kopije zadržanih dokumenata.
--	---	--	--

	periodu? • Kakav uticaj zadržavanje ima na osobu? Da li se osoba osjeća nesposobnom da napusti posao, a da ne rizikuje gubitak dokumenata ili stvari? Da li se osoba boji vlasti zbog zadržavanja? • Da li osoba ima ikakve dokumente ili sredstva za dokazivanje identiteta, državljanstva, pravnog statusa ili druge načine za pristup određenim uslugama?		
ZADRŽAVANJE PLATE			
• Poslodavac ne može pokazati ugovor o radu ili dokaz da je osobi isplaćena plata.	• Da li poslodavac zaradu isplaćuje neredovno, odgođeno, ili je	• Prikupite i pregledajte svu dokumentaciju i evidenciju u vezi sa prirodnom ugovora o radu i isplatom plata, od poslodavca, radnika i drugih izvora (npr. trećih strana	• Izjave svjedoka. • Ugovori o radu ili drugi dokumenti koji ukazuju na

• Osoba nema ugovor o radu ili su uslovi loše definisani. • Osoba je plaćena na osnovu rezultata i mora raditi prekovremeno da bi zaradila zakonsku minimalnu platu. • Izmijenjeni su dokumenti o radu i evidencija o platama. • Poslodavac vodi paralelne knjige ili postoje značajne razlike između onoga što poslodavac tvrdi i što radnik tvrdi da je plaćen. • Osoba je plaćena manje od zakonske minimalne plate i manje nego što joj je obećano. • Plate se isplaćuju u obliku vaučera, kupona ili zadužnica. • Osoba ne može direktno pristupiti svojoj zaradi. • Veliki procenat zarade se isplaćuje „u naturi“ (npr. kroz pružanje dobara ili usluga kao što su hrana i stanovanje).	uopšte ne isplaćuje kako bi osigurao da radnici ne mogu slobodno prekinuti radni odnos? • Zašto se plate zadržavaju ili podliježu odbicima? Koji su razlozi navedeni? Da li se ovi razlozi čine valjanim i razumnim i da li su u skladu sa zakonom? • Da li je osoba znala da će joj plate biti zadržane ili podvrgnute odbicima? Ako ne, da li osoba smatra da će, ako prestane da radi, izgubiti neisplaćenu platu? Da li praksa isplate plata i odbitaka utiče na mogućnost osobe da na bilo koji drugi	kao što su banke ili službe za prijenos novca). • Provjerite da li kompanija koristi dvostruko knjigovodstvo da bi obmanula istražitelje. • Intervjuirajte radnike, odabirom reprezentativnog unakrsnog uzorka (tj. radnike koji imaju ugovore na neodređeno i određeno vrijeme, kao i one koji se plaćaju po satu ili po komadu). Raspitajte se o praksama isplate plata i odbitaka i saznajte kakva su očekivanja bila prije zaposlenja i da li je zadržavanje plate uticalo na sposobnost osobe da napusti posao. • Intervjuirajte poslodavce, menadžere/supervizore i drugo relevantno osoblje. Pitajte o politikama i praksama u vezi sa zapošljavanjem, isplatom plata i odbicima. Ako poslodavac koristi posrednika kao što je privatna agencija za zapošljavanje radnika, raspitajte se o politikama koje se odnose na ovu praksu. • Ako poslodavac koristi posrednika za zapošljavanje radnika, intervjuirajte posrednika. Pitajte o politikama i praksama u vezi sa zapošljavanjem, isplatom plata i odbicima. • Provjerite da li je posrednik licenciran i	uslove rada (npr. prepiska, ugovori o radu, aneksi ili dodaci). • Evidencija o finansijskim transakcijama između poslodavca, posrednika i radnika (npr. platne liste, knjige i registri, bankovne evidencije, druge elektronske i papirne evidencije). • Zvanična evidencija poreza i doprinosa za socijalno osiguranje. • Evidencija plaćenih i neplaćenih poreza i poreskih olakšica. • Zapisi o komunikaciji (npr. dnevnici, dnevni redovi, telefonski zapisi, stvarni
---	--	--	---

• Uplate su neredovne i/ili često kasne. • Osoba je podvrgnuta prekomjernim i nezakonitim odbcima od plate. • Osobi se ne dostavljaju platni listovi ili neka druga evidencija o platama ili odbcima. • Osoba ne razumije kako se obračunavaju zarade ili odbici ili ne zna koliko zarađuje. • Poslodavac obezbjeđuje osobi hranu i drugu robu po nerealnim, netržišnim cijenama (prodavnica pod kontrolom poslodavca). • Poslodavac ne plaća poreze ili doprinose u ime radnika.	način napusti posao? • Da li osoba ima ugovor o radu? Ako ima, koji su uslovi i odredbe i da li su u skladu sa zakonom? • Djeluju li odredbe ugovora uvredljivo ili eksploativno? • Da li je osoba plaćena u skladu sa evidencijom plaćanja koju vodi poslodavac? Da li su dokumenti na bilo koji način izmijenjeni ili falsifikovani? • Ako su osobi dostavljeni platni listovi ili druga evidencija o plaćanju, da li su bilo kakvi odbici jasno objašnjeni? • Zašto osoba ne razumije kako se obračunavaju plate	certifikovan od strane nadležnog organa. • Pregledajte prostorije posrednika i ispitajte relevantnu evidenciju (npr. licenca, model ili stvarni ugovor o radu, profesionalne kvalifikacije, prepiska). • Potražite zapise o komunikaciji da biste uspostavili praksu u vezi sa zapošljavanjem, isplatom plata i odbcima. • Intervjuirajte treća lica, kao što su rođaci, komšije i drugi (i na lokaciji određištia i porijekla), koji mogu biti upoznati sa finansijskom situacijom osobe, kao i sa prvobitno obećanim uslovima rada. • Provjerite državne evidencije za informacije o tome da li poslodavac plaća poreze i doprinose za socijalno osiguranje u ime radnika. • Provjerite javne evidencije (npr. sudske baze podataka, web stranice institucija), baze podataka institucija i medijske izvore za informacije o eventualnim žalbama ili neriješenim slučajevima koji uključuju poslodavca ili posrednika koji se odnose na sporove o platama.	telefoni koji pokazuju obavljene i primljene pozive, e-poruke, pisma, poruke). • Javne evidencije, medijski izvještaji i informacije iz baza podataka institucija.
--	--	---	---

		ili odbici ili koliko zarađuju? • Kako se obračunavaju plate osobe? Jesu li plate zasnovane na vremenu provedenom na radu (npr. satnica, sedmična, mjesečna ili sezonska stopa) ili rezultatima (šta se proizvede), ili je osnovica plate nedefinirana? • Koliko je osoba plaćena? Da li je plaćen iznos koji je manji od dogovorenog ili ispod zakonske minimalne plate? Da li je osoba uopšte primila platu? • Kako se plate isplaćuju osobi? Da li se plaćaju u gotovini,
--	--	---

		na bankovni račun ili na neki drugi način? Ako na bankovni račun, da li osoba ili neko drugi kontrolise račun? Da li se plate isplaćuju direktno osobi ili trećoj strani? • Da li je osoba plaćena djelimično ili u cijelosti “u naturi”? Da li su plaćanja u naturi u skladu sa razumnom tržišnom vrijednošću pruženih dobara i usluga? Da li se plaćanja u naturi koriste za stvaranje stanja zavisnosti od poslodavca? • Da li su radnici primorani da koriste određene prodavnice ili usluge povezane sa poslodavcem? Da li	
--	--	--	--

	se roba i usluge koje se prodaju pružaju po fer i razumnim cijenama?		
PREVARA/OBMANA			
• Stvarni uslovi rada razlikuju se od onih koji su obećani usmeno ili pismeno (npr. u pismenim ili usmenim ugovorima o radu ili oglasima za posao). • Poslodavac ne može pokazati ugovor o radu. • Osoba nema ugovor o radu ili su uslovi loše definisani. • Ugovor o radu je napisan na jeziku koji osoba ne razumije. • Osoba je potpisala novi ugovor o radu po dolasku na rad (ova praksa se ponekad naziva i "zamjena ugovora"). • Osobi se ne dostavljaju platni listići ili neka druga evidencija o platama ili odbicima. • Osoba ne razumije kako se	• Kako je osoba saznala za posao (oglas, neformalno, direktan kontakt)? Da li je bila meta regrutera ili posrednika? • Da li je osoba potpisala ugovor o radu? Ako jeste, da li je potpis osobe originalan? • Da li je ugovor potpisan pod prinudom? • Da li je osoba potpisala više od jednog ugovora o radu (npr. prije odlaska i po dolasku)? Ako je	• Prikupite i pregledajte svu dokumentaciju koja se odnosi na zapošljavanje i uslove rada, od poslodavca, radnika i drugih izvora (npr. trećih lica kao što su transportne službe, novine ili drugi mediji koji sadrže originalni oglas za posao, banke ili službe za prijenos novca koji utvrđuju naknade za zapošljavanje) • Potražite zapise o komunikaciji kako biste utvrdili način zapošljavanja, odnose između poslodavaca i regrutera ili posrednika, te odredbe i uslove rada. • Intervjuirajte radnike. Saznajte kako su angažovani, šta im je obećano i kakva su njihova očekivanja, te stvarne uslove rada. • Intervjuirajte poslodavce, menadžere/supervizore i drugo relevantno osoblje. Raspitajte se o praksama i politici zapošljavanja, ugovorima o zapošljavanju i kako se	• Izjave svjedoka. • Ugovori o radu ili drugi dokumenti koji ukazuju na uslove rada (npr. prepiska, ugovori o radu, aneksi ili dodaci). • Izvori koji se odnose na zapošljavanje (npr. oglasi za posao u novinama, na internetu, radiju ili televiziji, poster, leci). • Evidencija o finansijskim transakcijama između poslodavca, posrednika i osobe

obračunavaju plate ili odbici niti zna koliko zarađuje.	tako, da li se ugovori razlikuju jedan od drugog? • Ako je osoba potpisala ugovor o radu, da li razumije odredbe i uslove? Da li je napisano na jeziku koji razumije? Da li je ugovor na bilo koji način izmijenjen od kada je potpisan? • Koji su bili dogovoreni uslovi rada? Šta je osobi obećano u vezi sa poslom (lokacija, priroda posla, plata) i beneficijama (kao što je pristup obrazovanju, stanovanju i hrani)? Kakva su bila očekivanja	uslovi rada saopštavaju budućim i sadašnjim radnicima. Kako poslodavac vodi evidenciju o platama i odbicima i da li se i radnicima obezbeđuje takva evidencija? Ako poslodavac koristi posrednika, da li poslodavac ima procedure za sprečavanje prevare i zloupotrebe? • Intervjuirajte sve posrednike uključene u zapošljavanje radnika, uključujući regrutere, individualne posrednike i agencije za zapošljavanje. Raspitajte se o praksama i politikama zapošljavanja, ugovorima o zapošljavanju i načinu na koji se uslovi rada saopštavaju potencijalnim radnicima. Saznajte da li posrednik ostaje uključen i nakon što je osoba angažovana. • Pregledajte prostorije posrednika i ispitajte relevantnu evidenciju (npr. licenca, model ili stvarni ugovor o radu, profesionalne kvalifikacije, prepiska). • Gdje je primjenjivo, provjerite da li su posrednici licencirani i certificirani od strane nadležnog organa. • Provjerite javne evidencije (npr. sudske baze podataka, web stranice institucija),	(npr. platne liste, knjige i registri, bankovne evidencije, druge elektronske i papirne evidencije). • Prepiska između posrednika, poslodavca, radnika i bilo koje treće strane uključene. • Zapisi o komunikaciji (npr. dnevnici, dnevni redovi, telefonski zapisi, telefoni koji pokazuju obavljene i primljene pozive, e-poruke, pisma, poruke). • Evidencija o transportu (npr. karte, računi, papiri sa
--	--	---	---

	osobe i poslodavca? • Da li se stvarni uslovi zapošljavanja razlikuju od obećanih (npr. uslovi rada i života, putni troškovi i naknade za zapošljavanje, pristup hrani i smještaju, pravni status)? • Zašto se osobi ne dostavljaju platne liste ili bilo koja druga evidencija o platama ili odbicima? • Zašto osoba ne razumije kako se obračunavaju plate ili odbici ili koliko zarađuje? • Da li poslodavac manipuliše	baze podataka institucija i medijske izvore za informacije o eventualnim žalbama ili neriješenim slučajevima koji uključuju poslodavca ili posrednika. • Ako je prikladno, razgovarajte s drugim predstavnicima agencija za provođenje zakona i civilnog društva kako biste saznali šta znaju o poslodavcu i posredniku. • U slučajevima unutrašnjeg ili prekograničnog kretanja, obratite se lokalnim agencijama za provođenje zakona u regiji ili zemlji porijekla za informacije o osobi, posredniku ili poslodavcu. • Intervjuirajte treća lica, kao što su rođaci, komšije i pripadnici lokalne zajednice (na lokaciji i odredišta i porijekla), koji su možda upoznati sa načinima zapošljavanja i prvobitno obećanim uslovima rada.	datumima i vremenom, računi za gorivo). • Javne evidencije, medijski izvještaji i informacije iz baza podataka institucija.
--	--	---	--

	obračunom plata i umanjenja plata? • Da li je osoba bila posebno podložna obmanama (npr. zbog nepoznavanja lokalnog jezika ili zakona, invalidnosti, neregularnog radnog statusa, itd.)? • Da je osoba znala za stvarne uslove rada, da li bi prihvatila posao? Ako nije, zašto je ostala?		
ZLOUPOTREBA MOĆI/RANJIVOSTI			
• Osoba je mlađa od 18 godina (posebno su ugrožena djeca koja nemaju roditelja ili drugog odraslog člana porodice). • Osoba je u neregularnoj situaciji bez zakonskih	• Zašto je osoba u posebno ranjivom položaju? Da li je ranjivost već postojala ili je nastala od strane trgovca ljudima?	• Prikupite i pregledajte dokumente i evidencije u vezi sa zapošljavanjem, statusom rada ili boravka, prirodom ugovora o radu i isplatom plata. • Pregledajte evidenciju o platama kako biste provjerili da su nivoi plata isti. • Potražite zapise o komunikaciji kako biste	• Izjave svjedoka. • Radne ili boravišne dozvole. • Lična dokumenta, uključujući pasoš, ličnu kartu, izvod iz matične knjige

dokumenata (npr. iregularni migranti).	Ako je već postojala, da li je trgovac ljudima namjerno nastojao da to iskoristi?	utvrdili način zapošljavanja i odnose između poslodavaca i regrutera ili posrednika.	rođenih, vizu i druge putne isprave
• Zaposlenost osobe je neregulirana ili loše regulirana (npr. rad na određeno vrijeme, podizvođači, radnici u neformalnom sektoru, sa nepunim radnim vremenom, seoski radnici, rad u kući). • Osoba pripada grupi koja je diskriminirana ili nema jednaka prava u društvu (npr. na osnovu pola, statusa izbjeglice/azilanta, etničke pripadnosti, invaliditeta, statusa siročadi ili pripadnosti manjinskoj vjerskoj ili kulturnoj grupi). • Osoba dolazi iz područja pogođenog prirodnim katastrofama, političkim ili oružanim sukobima, ekonomskim ili drugim krizama koje su smanjile alternativne mogućnosti za obezbjeđivanje egzistencije.	• Kako je osoba saznala za posao (oglas, neformalno, direktan kontakt)? Da li je osoba bila meta regrutera ili posrednika? • Kakvi su bili izgledi osobe da nađe posao kada je bila vrbovana? Kakvi su sada? • Da li je poslodavac/posrednik stvorio ili doprinio ranjivosti osobe (npr. nametanjem visokih naknada	• Intervjuirajte radnike. Saznajte o njihovoj situaciji, uključujući njihove lične karakteristike, prošlost i svijest o relevantnim zakonima, okolnosti njihovog zaposlenja i uslove rada. • Intervjuirajte poslodavce, menadžere/supervizore i drugo relevantno osoblje. Saznajte koje su mjere, ako ih ima, poduzete za podršku ranjivim radnicima, kao što je osiguravanje da se informacije u vezi sa radom radnicima saopštavaju na jeziku i mediju koji oni razumiju. • Intervjuirajte treća lica, kao što su rođaci, komšije ili saradnici (i na lokaciji određišta i porijekla), koji mogu biti upoznati sa situacijom i karakteristikama radnika. • Intervjuirajte treća lica, kao što su rođaci, komšije i pripadnici lokalne zajednice (i na lokaciji određišta i porijekla), koji su možda upoznati sa načinom zapošljavanja i prvobitno obećanim uslovima rada. • Provjerite evidencije poslodavca i državne evidencije za sve informacije o	• Ugovori o radu ili drugi dokumenti koji ukazuju na uslove rada (npr. prepiska, ugovori o radu, aneksi ili dodaci). • Evidencije o finansijskim transakcijama između poslodavca, posrednika i osobe (npr. platne liste, knjige i registri, bankovne evidencije, druge elektronske i papirne evidencije). • Zdravstveni kartoni koji se odnose na bolesti, invaliditet, ovisnosti, povijest traume ili zlostavljanja • Državna evidencija

• Osoba je siromašna i njena porodica u potpunosti zavisi od njene zarade. • Porodična situacija osobe je teška ili nestabilna (npr. zlostavljanje, prijetnje ili ucjenjivanje članova porodice ili odsustvo jednog ili oba roditelja u slučaju maloljetnika). • Osoba ima značajna dugovanja u vezi sa zapošljavanjem. • Osoba ima ograničeno obrazovanje i/ili je nepismena. • Osoba ne zna lokalni jezik. • Osoba nema informacije o lokalnim zakonima i institucijama. • Osoba je bolesna ili ima fizički ili mentalni nedostatak. • Osoba je navođena na konzumiranje i/ili ovisnost o drogama, alkoholu ili drugim opojnim sredstvima. • Radna ili boravišna dozvola	za zapošljavanje, obmanom ili drugim radnjama povezanim s indikatorima)? • Da li je ranjivi položaj osobe na neki način zloupotrijebljen? Na primjer, da li je osoba nezakonito podvrgnuta lošim radnim i životnim uslovima, uključujući prekovremeni rad, ili su plate nezakonito zadržane? Ako jeste, da li osoba zna svoja prava? • Šta se dešava ako se osoba požali ili odbije da radi u uslovima zlostavljanja? Da li bi osoba bila	karakteristikama radnika, uključujući statističke podatke o starosti, etničkoj pripadnosti, nacionalnosti, rasi, polu i vjeri. • Provjerite državne evidencije za informacije o tome da li su radnici primili socijalno osiguranje, osiguranje za slučaj nezaposlenost i druge naknade i primjenjivost takvih šema zaštite na sektor ili vrstu posla. • Pribavite medicinsku procjenu fizičkog i mentalnog zdravlja osobe od iskusnih zdravstvenih radnika (nakon pribavljanja pristanka osobe). Ako je relevantno, testirati na droge ili druge opojne supstance koje je osoba možda davala ili uzimala. Medicinski pregledi se također mogu koristiti za utvrđivanje starosti radnika.	o socijalnoj sigurnosti, nezaposlenosti i drugim beneficijama. • Stručne izjave koje pružaju relevantnu pozadinu i kontekst (npr. o obrascima diskriminacije određenih grupa i kako određene karakteristike mogu učiniti osobu posebno ranjivom na eksploataciju). • Zapisi o komunikaciji (npr. dnevnici, dnevni redovi, telefonski zapisi, stvarni telefoni koji pokazuju obavljene i primljene pozive, e-poruke, pisma, poruke). • Evidencija o
--	---	--	---

je vezana za poslodavca, ili postoje druge strukturalne zavisnosti. • Osoba je u situaciji višestruke zavisnosti (npr. zavisi od poslodavca za smještaj, hranu, poslove za rođake ili druge beneficije). • Osoba je emocionalno i ekonomski vezana za poslodavca/posrednika (npr. zbog emotivnog ili krvnog srodstva). • Osoba se boji isključenosti iz svoje zajednice, društvenog, kulturnog ili vjerskog života.	otpuštena, isplaćena plata ispod zakonskog minimuma ili bi se suočila sa drugim nezakonitim sankcijama?		prevozu (npr. karte ili računi, papiri sa datumima i vremenom, računi za benzin)
DAVANJE ILI PRIHVATANJE PLAĆANJA I DUŽNIČKO ROPSTVO			
• Osoba mora otplatiti prekomjerne naknade za zapošljavanje i prevoz. • Osoba mora platiti prekomjerne naknade za smještaj, hranu, alat ili sigurnosnu opremu koje se odbijaju direktno od njene zarade. • Osoba mora platiti	• Koji je razlog za dug (npr. naknada za zapošljavanje, roba ili usluge koje je obezbijedio poslodavac, akontacija plate, naslijeđeni)? Da li je obračun duga razuman i u skladu	• Provjerite svu finansijsku evidenciju koju vodi poslodavac na znakove falsifikovanja i manipulacije dugom. • Procijenite da li su troškovi robe i usluga koje obezbjeđuje poslodavac, kao što su smještaj, hrana, alat ili sigurnosna oprema, razumni i u skladu sa tržišnim cijenama. • Prikupite i pregledajte sve dokumente i evidencije od poslodavca, radnika i drugih izvora koji su u vezi sa ugovorom o radu.	• Izjave svjedoka. • Ugovori o radu ili drugi dokumenti koji ukazuju na uslove rada, uključujući uslove eventualnih kredita ili naknada i

finansijske depozite. • Uslovi otplate akontacije plate su nejasni ili izmanipulisani. • Kamatna stopa na akontaciju plate je nerazumna i može premašivati zakonska ograničenja. • Radnici moraju raditi da bi otplatili stvarno nastali ili naslijeđeni dug. • Roditeljima je plaćeno da puste dijete da radi.	sa zakonom? • Ko je odgovoran za dug, poslodavac, posrednik ili neko drugi? Ako je posrednik, koje mjere je poslodavac poduzeo da osigura da radnici ne budu podvrgnuti nezakonitim naknadama za zapošljavanje? • Da li osoba otplaćuje dug svojim radom? Da li je aranžman osobe sa poslodavcem ili posrednikom u skladu sa zakonom? • Da li je osoba znala za dug i uslove otplate prije nego što je počela raditi? Ako nije, kada i kako je osoba saznala za dug?	Potražite odredbe o dugovanju, uslovima otplate i troškovima roba i usluga. • Intervjuirajte radnike. Pitajte ih o njihovom zapošljavanju, svim dugovima (uključujući uslove otplate) i kako su nastali. Saznajte kakva su očekivanja bila prije zaposlenja i da li su uslovi duga uticali na mogućnost osobe da napusti posao. • Intervjuirajte poslodavce, menadžere/supervizore i drugo relevantno osoblje. Raspitajte se o politikama i praksama koje se odnose na dugove (uključujući uslove otplate) i naknade za robu i usluge koje pruža poslodavac. Ako poslodavac koristi posrednika kao što je privatna agencija za zapošljavanje, raspitajte se o politikama koje se odnose na ovu praksu i koje mjere je poslodavac poduzeo da osigura da radnici ne budu podvrgnuti nezakonitim naknadama za zapošljavanje. • Ako poslodavac koristi posrednika za zapošljavanje radnika, intervjuirajte posrednika. Raspitajte se o politikama i praksama u vezi sa naknadama za zapošljavanje, akontacijom plate i drugim oblicima dugova koje mogu imati radnici.	prvobitnu dužinu zaposlenja (npr. prepiska, ugovori o radu, aneksi ili dodaci) • Evidencija o finansijskim transakcijama između poslodavca, posrednika i radnika (npr. platne liste, knjige i registri, bankovne evidencije, druge elektronske i papirne evidencije). • Zvanična evidencija poreza i doprinosa za socijalno osiguranje. • Zapisi o komunikaciji (npr. dnevnici,
---	---	---	--

	• Ako se osoba ne bi prihvatila posla da je znala za dug i uslove otplate, zašto je ostala? • Da li su se uslovi otplate, uključujući kamate, promijenili ili ostali isti? Da li je osoba pristala na ikakve promjene? • Da li su uslovi otplate razumni i da li su u skladu sa zakonom? • Da li poslodavac koristi neki način manipulacije dugom, kao što je potcjenjivanje rada osobe, falsifikovanje računa ili nametanje prevelikih odbitaka? • Da li se adekvatna i tačna evidencija duga vodi i dostavlja osobi?	• Provjerite da li je posrednik licenciran i certifikovan od strane nadležnog organa. • Pregledajte prostorije posrednika i ispitajte relevantnu evidenciju (npr. licenca, model ili stvarni ugovor o radu, profesionalne kvalifikacije, prepiska). • Potražite zapise o komunikaciji kako biste uspostavili prakse vezane za dug (npr. naknade za zapošljavanje, akontacija plate, kamatne stope). • Provjerite javne evidencije (npr. sudske baze podataka, web stranice institucija), baze podataka institucija i medijske izvore za informacije o eventualnim žalbama ili neriješenim slučajevima koji uključuju poslodavca ili posrednika. • Provjerite ima li neriješenih pritužbi u vezi sa radom u sudovima ili drugim organima. • Intervjuirajte treća lica, kao što su rođaci, komšije i pripadnici lokalne zajednice, koji su možda upoznati sa prvobitno napravljenim aranžmanima za akontaciju plate ili naknadama za zapošljavanje.	dnevni redovi, telefonski zapisi, stvarni telefoni koji pokazuju obavljene i primljene pozive, e-poruke, pisma, poruke). • Javne evidencije, medijski izvještaji i informacije iz baza podataka institucija.
--	--	--	---

	• Da li je osoba prinuđena da ostane na radu duže od dogovorenog zbog duga? • Osim duga, da li osoba zavisi od poslodavca iz nekih drugih razloga (npr. hrana i stanovanje ili poslovi za rođake) zbog kojih se osjeća ograničeno da slobodno ode?		
--	--	--	--

INDIKATORI SVRHE

RADNA EKSPLOATACIJA			
Uočite znakove	Provjerite uzroke (pitanja koja službenik treba postaviti samom sebi, ne direktno žrtvi)	Koristite metode	Prikupite dokaze
• Od radnika se traži da	• Da li su uslovi rada u	• Obratiti pažnju na radni prostor,	• Detaljan izvještaj o

obavlja opasne poslove bez odgovarajuće zaštitne opreme. • Radnik nema potrebno obrazovanje i iskustvo za bezbjedan rad. • Od radnika se traži da preduzme nedozvoljene ili ponižavajuće radnje. • Radno okruženje je nezdravo, uključujući loše osvijetljenje i ventilaciju, nedostatak grijanja i pristup sanitarnim čvorovima. • Na radnom mjestu nema obavijesti o bezbjednosti ili zdravlju na radu i nedostaje oprema. • Uslovi rada su u gruboj suprotnosti sa zakonima o radu i kolektivnim ugovorima. • Radnici izgledaju iscrpljeno i otrcano. • Čak se i od bolesnih ljudi ili trudnica zahtijeva da rade. • Poslodavac ne može	skladu sa zakonom? Ako ima kršenja zakona o radu i kolektivnog ugovora, koliko teških povreda primjećujete? Da li radnik zna da postoji nezakonitost? • Kako je radnik uopšte došao u situaciju da radi u ovim uslovima? Da li ga je regrutovala agencija ili posrednik? • Na koji način su uslovi propisani ugovorom o radu? Koja su bila očekivanja osobe u vezi sa poslom kada je angažovana? Da li su trenutni uslovi rada nešto što nije bilo dogovoreno (označite „obmana“)? • Da li radnik spava na poslu? Ili živi na drugom mjestu koje	sredstva za rad, zaštitnu opremu, postojanje zdravstvenih i sigurnosnih napomena i opreme, itd. • Pregledajte prostor za spavanje i provjerite da li radnici imaju adekvatan sanitarni čvor, privatni prostor, pristup van prostorija, dostupne medije, druge usluge itd. • Razgovarajte sa radnicima o uslovima rada i njihovoj spremnosti da rade i kakva su bila njihova očekivanja kada su primljeni, itd. • Razgovarajte sa menadžerima o uslovima rada i politikama u vezi sa životom na radnom mjestu. • Uzmite uzorke, materijale i supstance koje se koriste na radnom mjestu za analizu mogućih rizika po zdravlje i sigurnost radnika. • Ispitajte ugovore o radu i druge dokumente koji mogu sadržavati zlonamjerne klauzule ili diskriminatorne prakse, ili odstupanja od stvarnih uslova. • Provjerite da li postoje prijave drugih organa o kršenju propisa o radu/zdravstvu/ bezbjednosti na radu, ili o neriješenim pritužbama pred	inspekciji sa spiskom kršenja odredbi zakona o radu i sigurnosnih i zdravstvenih propisa (obezbijediti službenike koji će biti očevici i voditi zapisnik). • Izvještaji o radnjama preduzetim tokom inspekcijskog nadzora, posebno gdje su radnici zatečeni, u kakvim uslovima, ko je koristio mašine itd. • Fotografije, audio-vizuelni zapisi radnih prostorija, prostorija za spavanje, okoline. • Očevici, kao što su inspektori/drugi službenici, iskazi lica, itd. • Uzorci korištenih
--	---	--	--

prikazati ugovor o radu, osiguranju ili prijavi osobe. • Radnici nemaju prave predstavnike za pregovaranje o uslovima rada. • Radnik mora raditi prekovremeno bez naknade za prekovremeni rad. • Radno vrijeme je slabo definirano, ako je uopšte definirano. • Nadoknada je zasnovana na rezultatima i vezana za proizvodne ciljeve. • Radnik mora da radi prekovremeno da bi zaradio zakonsku minimalnu platu. • Ako radnik jednom odbije da radi prekovremeno, nikada mu se ne daje prilika da radi prekovremeno (stavljen je na crnu listu). • Radnik je stalno dežuran (24 sata dnevno, 7 dana u nedelji). • Radnik radi u neuobičajenim	je obezbijedio poslodavac, npr. da li živi sa porodicom poslodavca? Kakvi su uslovi života? Da li mu poslodavac na neki način ograničava slobodu kretanja? • Da li radnik zavisi od poslodavca ili je u ranijom položaju (vidi znakove „ranjivog položaja“)? Šta se dešava ako se radnik požali i odbije da radi pod datim uslovima? Da li se plaši otkaza ili drugih kazni? Da li je dužan da radi u lošim uslovima kako bi zadržao posao? • Da li radnik prijavljuje neke druge prijetnje? • Koje opcije osoba ima da zaradi za život ako napusti posao?	sudovima, itd. • Intervjuirajte radnike. Pitajte o radnom vremenu, prekovremenom radu i naknadi, te kakve bi bile posljedice ako odbiju da rade prekovremeno. • Intervjuirajte poslodavce, menadžere/supervizore i drugo relevantno osoblje. Raspitajte se o politikama i praksama koje se odnose na radno vrijeme, prekovremeni rad i nadoknadu, te šta se dešava ako radnici odbiju raditi prekovremeno. Saznajte da li je poslodavac upoznat sa ograničenjima prekovremenog rada prema zakonu ili kolektivnom ugovoru. • Prikupite i pregledajte svu dokumentaciju i evidenciju u vezi sa radnim vremenom, od poslodavca, radnika i drugih izvora. • Prikupite i pregledajte sve dokumente i evidencije od poslodavca, radnika i drugih izvora koji su u vezi sa ugovorom o radu. Potražite odredbe o radnom vremenu i prekovremenom radu. • Pregledajte radno mjesto van uobičajenog radnog vremena kako biste utvrdili da li radnici obavljaju	materijala/supstanci , kao što su pesticidi u poljoprivredi, itd. • Fizički predmeti, kao što su alat, odjeća koja se koristi u radu, itd. • Svaka prepiska između zaposlenika, poslodavca i posrednika, kao što su žalbe na uslove rada. • Ugovori o radu, oglasi za posao, drugi dokumenti i mediji. • Izjave svjedoka. • Evidencija o radnom vremenu i prekovremenom radu (obračuni, bušene kartice, dnevnici, uplatnice). • Ugovori o radu ili drugi dokumenti koji ukazuju na uslove
---	---	--	---

satima. • Radnik radi i kod poslodavca kući. • Radniku se uskraćuju pauze, slobodni dani i slobodno vrijeme. • Radniku se uskraćuju beneficije na koje ima pravo, kao što je plaćeni godišnji odmor. • Radnik izgleda umorno i iscrpljeno. • Osoba mora raditi čak i bolesna ili trudna	• Koliko sati radnik radi dnevno/sedmično? Da li je radno vrijeme duže od dozvoljenog zakonom ili kolektivnim ugovorom? • Da li je uobičajena plata osobe u skladu sa ugovorom o radu i propisima o minimalnoj zaradi? • Da li je radnik odgovarajuće plaćen za prekovremeni rad? - Da li je naknada u skladu sa zakonom? - Ako radnik radi na poziv, da li se plaća samo za vrijeme koje aktivno radi? • Koliko često radnik radi prekovremeno? - Da li je prekovremeni rad povremeno potreban (npr. radi rokova proizvodnje)?	prekovremeni rad „van radnog vremena“.	rada (npr. prepiska, ugovori o radu, aneksi ili dodaci). • Evidencija isplata plata i prekovremenog rada (npr. uplatnice, knjige i registri, bankovne evidencije, druge elektronske i papirne evidencije). • Državna evidencija poreza i doprinosa za socijalno osiguranje. • Zapisi o komunikaciji (npr. dnevnici, dnevni redovi, telefonski zapisi, stvarni telefoni koji pokazuju obavljene i primljene pozive, e-poruke, pisma, poruke). • Javne evidencije,
--	---	---	--

	Ili radnik sve vrijeme radi prekovremeno? • Da li je radnik spreman da radi dodatne sate? Ako da, zašto tačno? Ako ne, zašto ne? • Ako bi radnik odbio prekovremeni rad, da li bi zarađivao manje od minimalne plate? Kakve bi bile posljedice?			medijski izvještaji i informacije iz državnih baza podataka.
--	--	--	--	--

PRILOG II:

KONTROLNA LISTA ZA INSPEKTORE RADA ZA INICIJALNI KONTAKT I IDENTIFIKACIJU POTENCIJALNIH ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE I PRIJAVLJIVANJE POLICIJI I TUŽILAŠTVU

(prilagođena na osnovu Smjernica za prvi nivo identifikacije žrtava trgovine ljudima u Evropi)⁸⁶

Tačka	Koraci	Zabilješke
1. Osigurajte bezbjednost i osnovne potrebe	Prvi prioritet je utvrditi da je situacija bezbjedna za moguću žrtvu trgovine ljudima i za inspektora rada.	
	Ako postoji bilo kakva zabrinutost za sigurnost (na primjer, ako neko sluša razgovor ili prijeti osobi), potrebno je odmah napustiti mjesto i pozvati pomoć.	
	Što je prije moguće, osobi koja pokazuje znakove žrtve trgovine ljudima, ako je potrebno, treba ponuditi hranu, piće, mjesto za odmor i pristup drugim osnovnim potrebama.	
	Neophodno je utvrditi da li je moguća žrtva trgovine ljudima djetete jer za djecu postoje posebne procedure koje se moraju poštovati.	
2.	U slučaju sumnje da je moguća žrtva trgovine ljudima djetete, ako postoji dovoljno razloga da se vjeruje da je djetete na bilo koji način eksploatisano, treba se pretpostaviti da je riječ o djetetu i obezbijediti hitnu pomoć, podršku i zaštitu.	
	Inspektor rada treba da pozove instituciju zaduženu za zaštitu djece.	

⁸⁶ https://www.renate-europe.net/wp-content/uploads/2013/12/2014.11_identification_1_GUIDELINES.pdf

Procijenite da li je riječ o djetetu	One su nadležne da nastave sa procesom identifikacije trgovine ljudima.	
	U međuvremenu, važno je učiniti da se dijete osjeća sigurno i saslušati ga ako želi nešto da kaže.	
	Policija i tužilaštvo će odlučiti da li i kada treba obavijestiti roditelje/staratelje.	
3. Osigurajte da osoba razumije inspektora rada	Osnovni jezik može biti dovoljan da pruži zaštitu i utvrdi da li je osoba moguća žrtva trgovine ljudima, ali, da bi se išlo dalje u otkrivanju trgovine ljudima, potrebno je osigurati da osoba razumije jezik kojim govori inspektor rada.	
	Ako ne, inspektor rada bi trebao pronaći prevodioca ili obučenog kulturnog medijatora koji govori jezik moguće žrtve trgovine ljudima i koji može olakšati komunikaciju.	
	Moguća žrtva trgovine ljudima treba da se saglasi sa izborom prevodioca.	
	Štaviše, preporučuje se da se kao prevodioci ne koriste „kolege“ sa istog radnog mjesta moguće žrtve trgovine ljudima, jer mogu biti povezani sa trgovcem ljudima.	
	Čak i kada je moguća žrtva trgovine ljudima domaći državljani, odnosno osoba koja razumije lokalni jezik, inspektor rada bi trebao koristiti jednostavan i razumljiv zajednički jezik i izbjegavati profesionalni žargon.	
	Inspektor rada treba da se fokusira na procjenu situacije, a ne na status – iz različitih razloga moguće žrtve trgovine ljudima ne	

4. Uspostavite povjerenje, objasnite ko ste	doživljavaju sebe kao žrtve i tu riječ treba izbjegavati.	
	Moguća žrtva trgovine ljudima, koja je možda upravo pobjegla iz situacije straha, eksploatacije i prijetnji, mora biti obaviještena o identitetu osobe koja s njom razgovara, o organizaciji/instituciji koju ta osoba predstavlja i svrsi razgovora.	
	Moguća žrtva trgovine ljudima treba dati saglasnost za početak razgovora sa inspektorom rada i biti obaviještena da u svakom trenutku može prekinuti razgovor ili zatražiti više detalja.	
	Moguća žrtva trgovine ljudima treba da zna da će njen identitet biti otkriven drugim organizacijama/institucijama u svrhu pomoći i podrške samo uz njen pristanak.	
	Pravljenje bilješki tokom komunikacije može biti od velike pomoći za upućivanje moguće žrtve trgovine ljudima nadležnim organima, ali to ne bi trebalo raditi bez njihovog pristanka.	
	Prilikom razgovora sa mogućom žrtvom trgovine ljudima, treba striktno poštovati pristup zasnovan na ljudskim pravima i voditi računa o pravima koja žrtva ima.	
	Na kraju komunikacije, ako se zaključi da osoba može biti žrtva trgovine ljudima, inspektor rada dužan je obavijestiti policiju ili tužilaštvo, a mogućoj žrtvi ponuditi da bude upućena u organizaciju koja će pružiti podršku, kratkoročnu, srednjoročnu i možda	

	dugoročnu zaštitu ako dođe do identifikacije.	
	UOČITE ZNAKOVE Uočite znakove koji prvo privlače pažnju i ukazuju da nešto ozbiljno nije u redu. Povežite indikatore sa znakovima upozorenja. Nakon što su znakovi upozorenja privukli vašu pažnju, pokušajte uočiti druge znakove tog indikatora, kao i znakove drugih indikatora dok traje inspeksijski nadzor.	
5.	PROVJERITE UZROKE	
Slušajte, posmatrajte, postavljajte pitanja	Provjerite da li se indikatori odnose na krivično djelo trgovine ljudima ili ne. Otkrijte uzročne radnje, razloge i namjere koji stoje iza indikatora. Dalje istražite slučaj, posebno prilikom intervjuisanja žrtava i drugih svjedoka trgovine ljudima.	
	Nakon preduzetih koraka „Uočite znakove“ i „Provjerite uzroke“ mogu se poduzeti još dva istražna koraka: „Koristite metode“ i „Prikupite dokaze“. Oni nisu u nadležnosti inspektora rada, ali su ovdje navedeni kako bi inspektor znao kako da reaguje ako se neki od ovih elemenata pojave tokom razgovora sa mogućom žrtvom.	
	KORISTITE METODE Ovo su samo prijedlozi kako inspektor rada može pronaći odgovore na niz pitanja u slučaju sumnje na radnu eksploataciju: Direktno posmatranje na radnom mjestu i u prostorima za spavanje. Pregled relevantne dokumentacije kompanije i zaposlenih. Uzimanje uzoraka. Obavljanje intervjua na licu mjesta i van njega.	

	Druge odgovarajuće metode. Ako potencijalna žrtva trgovine ljudima odbije da svjedoči, prikupite druge dokaze koji potvrđuju iskaz radnika, a koji i sami za sebe mogu predstavljati dokaz.	
	PRIKUPITE DOKAZE Ako se čini vjerovatno da bi slučaj mogao predstavljati krivično djelo trgovine ljudima, prikupite dokaze vezane za indikatore. U okviru svakog indikatora, težite dobijanju detaljnog svjedočenja mogućih žrtava.	
	U slučaju da potencijalna žrtva trgovine ljudima postavlja pitanje šta će se desiti nakon upućivanja policiji ili tužilaštvu, važno je da inspektor rada može da odgovori i objasni joj njena prava.	
	Razgovor sa osobom koja je upućena policiji ili tužilaštvu obaviti će stručnjaci zaduženi za identifikaciju žrtava trgovine ljudima.	
	Kada se identifikuje kao pretpostavljena žrtva trgovine ljudima, osoba će se tretirati kao žrtva i imat će pravo na sljedeće vrste pomoći: <u>Punoljetne osobe</u> - Nakon identifikacije i pod uvjetom da pristanu, imaju pravo na sljedeće: da im se ponudi period za oporavak i razmišljanje, koji žrtvama trgovine ljudima bez legalnog boravka omogućava da ostanu u zemlji, oporave se i donesu informisanu odluku o tome da li žele da sarađuju sa nadležnim organima i svjedoče protiv trgovaca ljudima; zaštitu od eksploatatora/trgovaca putem mjera bezbjednosti o kojima se odlučuje zajedno sa žrtvom nakon procjene rizika; zaštitu fizičke sigurnosti i dobrobiti, uključujući i siguran	

6. Objasnite kako izgleda proces identifikacije žrtve trgovine ljudima	smještaj, ako je potrebno; usluge prevodioca; besplatnu pravnu pomoć; medicinska pomoć i lijekove, ako je potrebno; psihosocijalnu pomoć i podršku. Kasnije će tužilac detaljnije ispitati slučaj kako bi eventualno odobrio formalni status žrtve trgovine ljudima. Ovaj formalni status otvara pravo na: - dozvolu za dugoročni boravak/rad za žrtve iz trećih zemalja koje nemaju legalan boravak; - obrazovanje/obuku za najmlađe; - redovnu zdravstvenu zaštitu; - obeštećenje od učinioaca i pravnu zaštitu. Žrtvama koje to žele može se omogućiti sigurna i dostojanstvena repatrijacija u zemlju porijekla ili ponekad u neku drugu zemlju.	
	Maloljetne osobe, tj. djeca imaju pravo na posebne mjere čim se identifikuju kao moguće žrtve. Ovo uključuje: - posebne mjere koje preduzimaju nadležni organi radi utvrđivanja identiteta i državljanstva djeteta, te da li je bilo u pratnji ili ne; - pravno zastupanje; - dužnost nadležnih organa da preduzmu napore da lociraju porodicu djeteta; - pristup školama ili drugim oblicima obrazovanja; - mogućnost dobrovoljnog povratka, ako dijete izrazi želju i ako se nakon procjene nadležnih organa utvrdi da je u najboljem interesu djeteta da bude vraćeno.	

7. Sumirajte opažanja o prisustvu ili odsustvu trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije	Nakon što ste prošli kroz cijeli proces i otkrili neke znakove trgovine ljudima, sumirajte svoja opažanja o prisustvu ili odsustvu svakog indikatora na sljedeći način:	
	0 - Odsustvo: nema znakova prisutnosti indikatora.	
	1 – Znakovi su prisutni: Neki znakovi su uočeni; data su zadovoljavajuća objašnjenja koja potvrđuju vjerovatnoću prisustva indikatora.	
	2 - Znakovi su prisutni i prikupljeni su dokazi tokom razgovora sa mogućom žrtvom. Ovi dokazi će potkrijepiti slučaj tokom formalne identifikacije.	
	3 – Trenutno nije moguće odlučiti: Zbog nejasnih činjenica i objašnjenja, nije moguće sa sigurnošću odlučiti, te je potrebno dodatno pojašnjenje.	
	Na kraju vašeg razgovora sa mogućom žrtvom trgovine ljudima, postoje četiri mogućnosti za dalje postupanje.	
	Osoba je maloljetna, tj. dijete:	
	Prvi korak koji je potrebno učiniti je nazvati službu socijalne zaštite.	
	Osoba je punoljetna:	
	Procjenjujete je da je u pitanju moguća žrtva trgovine ljudima i da je pristala da bude upućena policiji ili tužilaštvu, pa je potrebno nazvati	

8. Poduzimate akciju	policiju ili tužilaštvo.	
	Procjenjujete da je u pitanju moguća žrtva trgovine ljudima, ali barem za sada ne želi da bude upućena policiji ili tužilaštvu. Morate je pozvati da razmisli o tome, i u slučaju da se predomisli, da joj date listu kontakata organizacija koje mogu pružiti podršku prema njenim potrebama, kao što su odlazak kod ljekara ili pravna pomoć. Imajte na umu da je obavezno obavijestiti policiju ili tužilaštvo kada svjedočite krivičnom djelu, bez obzira na pristanak žrtve.	
	Procjenjujete da osoba nije žrtva trgovine ljudima, ali joj je ipak potrebna podrška. Dajte joj kontakte organizacija za podršku i letak sa informacijama o trgovini ljudima.	

SAVJETI ZA RODNO-SENZITIVNO KOMUNICIRANJE SA MOGUĆIM ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA⁸⁷

Savjete i principe predstavljene u nastavku uvijek trebaju primjenjivati svi relevantni akteri kada komuniciraju sa mogućim žrtvama trgovine ljudima – **agencije za provođenje zakona, inspektori rada, tužioci, medicinski radnici, pružaoci usluga**. Neki od njih će biti primjenjiviji tokom razgovora u svrhe identifikacije, dok će drugi biti korisniji za pružaoce usluga.

- **Razgovor se uvijek treba odvijati u sigurnom i udobnom prostoru, gdje će se žrtva osjećati sigurno i imati privatnost i gdje stručne osobe niko neće ometati.** Žrtve se često stide onoga što im se dogodilo, i muškarci i žene, mada iz različitih razloga. Razgovor se ne treba organizirati u kancelariji u kojoj je prisutno još osoba ili kroz koju prolaze druge

⁸⁷ Ivana Radović, Lejla Gačanica, *Promoviranje rodne ravnopravnosti i borba protiv rodno zasnovanog nasilja i stereotipa kao sredstvo borbe protiv trgovine ljudima*, Vijeće Evrope, 2020.

osobe, kao ni na lokaciji na kojoj je žrtva pronađena, pred drugim osobama koje su bile tamo sa njom. Ako postoji nekoliko mogućih žrtava s kojima treba obaviti razgovor, to se uvijek treba uraditi odvojeno.

- **Razgovor trebaju voditi obučene i rodno osjetljive stručne osobe.** Žrtvi treba dati da izabere mušku ili žensku stručnu osobu, umjesto da se pretpostavlja šta joj je potrebno. Kada se pokaže da je pol osobe koja obavlja razgovor važan za žrtvu, isto bi trebalo važiti i za prevodioca – žrtvi bi trebalo omogućiti da odabere i pol prevodioca.
- **Jezik koji koriste stručne osobe treba biti formuliran na način koji je razumljiv žrtvi, uzimajući u obzir njene godine, pol, obrazovanje, društveno i kulturno porijeklo i sve druge karakteristike** relevantne u konkretnom slučaju. Sa žrtvom se uvijek treba odnositi s poštovanjem, što podrazumijeva i korištenje formalnog jezika; međutim, ponekad je bolje razgovarati sa žrtvom obraćajući joj se bez persiranja, jer inače ne bi razumjela da joj postavljate pitanja o njoj lično, a ne kao pripadniku grupe. Odluku treba donijeti u svakom pojedinom slučaju. Također, kao i u svakoj drugoj profesiji, postoji određeni profesionalni žargon koji koriste stručnjaci za borbu protiv trgovine ljudima, a koji žrtvama nije razumljiv. Zadatak svake stručne osobe koja komunicira sa žrtvom je da se pobrine da se međusobno razumiju.
- U vezi sa korištenjem jezika, i muškarci i žene zatečeni u situaciji trgovine ljudima **često sebe ne vide kao žrtve**, bilo da je razlog percepcija muškosti i uloge muškarca, osjećaj krivice i odgovornosti, održavanje osjećaja kontrole nad sopstvenim životom, uvjerenje koje je trgovac u njima podstakao da su oni sami počinili krivičnih djela, ili nešto drugo. **Potrebno je uvijek voditi računa da li je korištenje izraza „žrtva“ prikladno u konkretnom razgovoru.**
- Ono što je posebno bitno kod prvih kontakata sa mogućim žrtvama trgovine ljudima je da se **sve informacije ne mogu dobiti u jednom razgovoru**, a stručnjaci za borbu protiv trgovine ljudima nikada ne bi trebali vršiti pritisak u tom smislu. Razgovori ne bi trebali biti predugi i iscrpljujući za žrtve. Ne bi se trebali ponavljati ni u pogledu sadržaja. Svi stručnjaci za borbu protiv trgovine ljudima trebali bi sarađivati i dijeliti informacije dobijene od žrtava, umjesto da obavljaju bezbrojne zasebne razgovore.

- Žrtve se plaše osude i stigmatizacije. Pogotovo kada je riječ o seksualnom iskorištavanju ili nekom drugom vidu seksualnog nasilja nad ženama, rašireno je uvjerenje da je ono na neki način izazvano ili konsenzualno. **Stručnjaci za borbu protiv trgovine ljudima nikada ne bi trebali pitati žrtvu zašto nije pobjegla ili učinila nešto drugo kako bi izašla iz te situacije.** Ne bi trebali držati moralne pridike. Žrtve često krive sebe za ono što im se desilo. Zadatak stručnjaka za borbu protiv trgovine ljudima je da im objasne da one nisu krive za to, umjesto da pojačavaju taj osjećaj kod žrtve. Trebaju pokazati razumijevanje, empatiju i povjerenje.
- **Stručnjaci za borbu protiv trgovine ljudima nikada ne bi trebali davati obećanja za koja nisu sigurni da ih mogu ispuniti.** U tom trenutku, žrtva se može osjećati bolje i mogu se bolje povezati s njom. Dugoročno gledano, ne samo da će takvo postupanje rezultirati gubitkom povjerenja žrtve, nego će i svi drugi stručnjaci za borbu protiv trgovine ljudima snositi posljedice.

PRILOG III KRIVIČNE ODREDBE KOJE SE ODNOSU NA TRGOVINU LJUDIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Krivični zakon Bosne i Hercegovine⁸⁸

Međunarodna trgovina ljudima - Član 186

(1) Ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom ovlaštenja ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi privolio lice koje ima kontrolu nad drugim licem, vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi lice u svrhu iskorišćavanja tog lica u državi u kojoj to lice nema prebivalište ili čiji nije državljanin, kazniće se kaznom zatvora od najmanje pet godina.

(2) Ko vrbuje, navodi, preveze, preda, sakrije ili primi lice koje nije navršilo 18 godina života u svrhu iskorišćavanja prostitucijom ili drugim oblikom seksualnog iskorišćavanja, prisilnim radom ili uslugama, ropstvom ili njemu sličnim odnosom, služenjem, odstranjivanjem dijelova ljudskog tijela ili u svrhu kakvog drugog iskorišćavanja, u državi u kojoj to lice nema prebivalište ili čiji nije državljanin, kazniće se kaznom zatvora od najmanje deset godina.

(3) Ako je krivično djelo iz st. (1) i (2) ovog člana izvršilo službeno lice prilikom vršenja službene dužnosti, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od najmanje deset godina.

(4) Ko krivotvori, pribavi ili izda putnu ili ličnu ispravu ili koristi, zadržava, oduzima, mijenja, oštećuje, uništava putnu ili ličnu ispravu drugog lica u svrhu omogućavanja međunarodne trgovine ljudima, kazniće se kaznom zatvora u trajanju od jedne do pet godina.

(5) Ko koristi usluge žrtve međunarodne trgovine ljudima, kazniće se kaznom zatvora u trajanju od šest mjeseci do pet godina.

(6) Ako su izvršenjem krivičnog djela iz st. (1) i (2) ovog člana prouzrokovani teže narušavanje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt lica iz st. (1) i (2) ovog člana, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

(7) Iskorišćavanje u smislu stava (1) ovog člana podrazumijeva: prostituciju drugog lica ili druge oblike seksualnog iskorišćavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili njemu sličan odnos, služenje, odstranjivanje dijelova ljudskog tijela ili kakvo drugo iskorišćavanje.

(8) Predmeti, prevozna sredstva i objekti upotrijebljeni za izvršenje djela biće oduzeti.

(9) Na postojanje krivičnog djela međunarodne trgovine ljudima bez uticaja je okolnost da li je lice koje je žrtva međunarodne trgovine ljudima pristalo na iskorišćavanje.

(10) Protiv žrtve međunarodne trgovine ljudima koju je počinitelj krivičnog djela prisilio da učestvuje u izvršenju drugog krivičnog djela neće se voditi krivični postupak, ako je takvo njeno postupanje bilo neposredna posljedica njenog statusa žrtve međunarodne trgovine ljudima.

⁸⁸ "Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 3/2003, 32/2003 - ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 i 47/2023

Organizovana međunarodna trgovina ljudima - Član 186a

(1) Ko organizuje ili rukovodi grupom ili drugim udruženjem koje zajedničkim djelovanjem počinu krivično djelo iz člana 186. ovog zakona (Međunarodna trgovina ljudima), kazniće se kaznom zatvora od najmanje deset godina ili dugotrajnim zatvorom.

(2) Ko počinu krivično djelo u okviru grupe ili drugog udruženja iz stava (1) ovog člana ili na drugi način pomaže grupu ili udruženje, kazniće se kaznom zatvora u trajanju od najmanje deset godina.

(3) Na pripadnika organizovane grupe ili drugog udruženja iz stava (1) ovog člana primjenjuju se odredbe člana 250. st. (4) i (5) ovog zakona (Organizovani kriminal).

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine⁸⁹**Trgovina ljudima - Član 210a**

(1) Ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom vlasti ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi privolio osobu koja ima kontrolu nad drugom osobom vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi osobu u svrhu iskorištavanja te osobe, bit će kažnjen kaznom zatvora najmanje pet godina.

(2) Ko vrbuje, navodi, preveze, preda, sakrije ili primi osobu koja nije navršila 18 godina života u svrhu iskorištavanja prostitucijom ili drugim oblikom seksualnog iskorištavanja, prisilnim radom ili uslugama, prisilnim prosjačenjem, ropstvom ili njemu sličnim odnosom, služenjem, odstranjivanjem dijelova ljudskog tijela ili kakvim drugim iskorištavanjem, bit će kažnjen kaznom zatvora najmanje 10 godina.

(3) Iskorištavanje, u smislu ovog člana, podrazumijeva: prostituciju druge osobe ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, prisilno prosjačenje, ropstvo ili njemu sličan odnos, služenje, odstranjivanje dijelova ljudskog tijela ili kakvo drugo iskorištavanje.

(4) Ako je krivično djelo iz st. (1) i (2) ovog člana učinila službena osoba prilikom obavljanja službene dužnosti, učinitelj će biti kažnjen kaznom zatvora od najmanje 10 godina.

(5) Ko krivotvori, pribavi ili izda putnu ili ličnu ispravu ili koristi, zadržava, oduzima, mijenja, oštećuje, uništava putnu ili ličnu ispravu druge osobe u svrhu omogućavanja trgovine ljudima, bit će kažnjen kaznom zatvora od jedne do pet godina.

(6) Ko koristi usluge žrtve trgovine ljudima bit će kažnjen kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(7) Ako je učinjenjem krivičnog djela iz st. (1) i (2) ovog člana prouzrokovano teže narušenje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt osoba iz st. (1) i (2) ovog člana, učinitelj će biti kažnjen kaznom zatvora najmanje 10 godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

(8) Predmeti, prijevozna sredstva i objekti upotrijebljeni za učinjenje djela će se oduzeti.

⁸⁹ "Službene novine Federacije BiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017 i 31/2023.

(9) Na postojanje krivičnog djela trgovine ljudima bez uticaja je okolnost da li je osoba koja je žrtva trgovine ljudima pristala na iskorištavanje.

(10) Protiv žrtve trgovine ljudima koja je bila prisiljena od strane učinitelja krivičnog djela učestvovati u izvršenju drugog krivičnog djela, neće se voditi krivični postupak ako je takvo njeno postupanje bilo neposredna posljedica njenog statusa žrtve trgovine ljudima.

Organizirana trgovina ljudima - Član 210b

(1) Ko organizira ili rukovodi grupom ljudi, organiziranom grupom ljudi, ili grupom ljudi za organizirani kriminal koja zajedničkim djelovanjem učini ili pokuša krivično cijelo iz člana 210a. (Trgovina ljudima) ovog zakona, bit će kažnjen kaznom zatvora najmanje 10 godina ili dugotrajnim zatvorom.

(2) Ko učini krivično djelo u okviru grupe iz stava (1) ovog člana bit će kažnjen kaznom zatvora najmanje 10 godina.

(3) Pripadnik grupe iz stava (1) ovog člana koji tu grupu ili udruženje otkrije može se osloboditi kazne.

Krivični zakonik Republike Srpske⁹⁰

Trgovina ljudima - Član 145

(1) Ko silom, prijetnjom ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom ovlaštenja ili uticaja, odnosa povjerenja, zavisnosti ili bespomoćnosti, teških prilika drugog lica, davanjem ili primanjem novca ili druge koristi kako bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, vrbuje, preveze, prebaci, preda, proda, kupi, posreduje u prodaji, sakrije, primi ili drži drugo lice, a u cilju iskorištavanja ili eksploatacije njegovog rada, vršenja krivičnog djela, prostitucije, korištenja u pornografske svrhe, ili drugog oblika seksualnog iskorištavanja, prisiljavanja na prosjačenje, služenje, uspostavljanja ropkog ili nekog sličnog odnosa, prisilnog braka, prisilne sterilizacije, radi oduzimanja organa ili dijelova tijela, radi korištenja u oružanim snagama ili drugih oblika iskorištavanja, kazniće se kaznom zatvora od tri do dvadeset godina.

(2) Ko oduzme, zadržava, falsifikuje ili uništi lične identifikacione isprave radi vršenja djela iz stava 1. ovog člana, kazniće se kaznom zatvora od dvije do dvanaest godina.

(3) Ako je djelo iz st. 1. i 2. ovog člana izvršeno u sastavu organizovane kriminalne grupe, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od pet do dvadeset godina.

(4) Ko koristi ili omogućiti drugom korištenje seksualnih usluga ili drugih vidova eksploatacije, a bio je svjestan da je riječ o žrtvi trgovine ljudima, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(5) Ako djelo iz st. 1, 2, 3. i 4. ovog člana izvrši službeno lice u vršenju službe, kazniće se

⁹⁰ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023 i "Službeni glasnik BiH", br. 9/2024 - odluka US BiH

kaznom zatvora najmanje osam godina.

(6) Ako je uslijed djela iz st. 1. i 3. ovog člana nastupila teška tjelesna povreda, teško narušavanje zdravlja ili smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti kaznom zatvora najmanje deset godina.

(7) Pristanak žrtve na bilo koji oblik iskorištavanja iz stava 1. ovog člana ne utiče na postojanje krivičnog djela trgovine ljudima.

(8) Predmeti, prevozna sredstva i objekti korišteni za izvršenje djela iz ovog člana oduzeće se.

(9) Protiv žrtve trgovine ljudima koju je učinilac krivičnog djela prinudio da učestvuje u izvršenju drugog krivičnog djela, neće se voditi krivični postupak ako je takvo postupanje bilo neposredna posljedica njenog statusa žrtve trgovine ljudima.

Trgovina djecom - Član 146

(1) Ko vrbuje, preveze, prebaci, preda, proda, kupi, posreduje u prodaji, sakriva, drži ili prihvati dijete radi iskorištavanja ili eksploatacije njegovog rada, vršenja krivičnog djela, prostitucije ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, pornografije, prisiljavanje na prosjačenje, služenje, uspostavljanja ropskog ili nekog sličnog odnosa, prisilnog braka, prisilne sterilizacije, nezakonitog usvojenja ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dijelova tijela, radi korištenja u oružanim snagama ili drugih oblika iskorištavanja, kazniće se kaznom zatvora od pet do dvadeset godina.

(2) Ko djelo iz stava 1. ovog člana izvrši primjenom sile, ozbiljne prijetnje ili drugim oblicima prinude, dovođenjem u zabludu, otmicom, ucjenom, zloupotrebom svog položaja, ovlašćenja ili uticaja, odnosa povjerenja, zavisnosti ili bespomoćnosti, teških prilika drugog, davanjem novca ili druge koristi kako bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, kazniće se kaznom zatvora najmanje osam godina.

(3) Ko koristi ili omogućiti drugom korištenje seksualnih usluga ili drugih vidova eksploatacije djeteta, a bio je svjestan da je riječ o žrtvi trgovine ljudima, kazniće se kaznom zatvora od pet do dvadeset godina.

(4) Ko oduzme, zadržava, falsifikuje ili uništi lične identifikacione isprave radi vršenja djela iz st. 1. i 2. ovog člana, kazniće se kaznom zatvora od tri do petnaest godina.

(5) Ako je djelo iz st. 1, 2, 3. i 4. ovog člana izvršeno u sastavu organizovane kriminalne grupe, učinilac će se kazniti kaznom zatvora najmanje deset godina.

(6) Ako djelo iz st. 1, 2, 3. i 4. ovog člana izvrši službeno lice u vršenju službe, kazniće se kaznom zatvora najmanje deset godina.

(7) Ako je uslijed djela iz st. 1, 2. i 3. ovog člana nastupila teška tjelesna povreda, teško narušavanje zdravlja ili smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti kaznom zatvora najmanje dvanaest godina.

(8) Pristanak djeteta na bilo koji oblik iskorištavanja iz stava 1. ovog člana ne utiče na postojanje ovog krivičnog djela.

(9) Predmeti, prevozna sredstva i objekti korišteni za izvršenje djela iz ovog člana oduzeće se.

(10) Protiv žrtve trgovine djecom koju je učinilac krivičnog djela prinudio da učestvuje u izvršenju drugog krivičnog djela, neće se voditi krivični postupak ako je takvo postupanje bilo neposredna posljedica njenog statusa žrtve trgovine ljudima.

Udruživanje radi vršenja krivičnih djela trgovine ljudima i djecom - Član 147

(1) Ko organizuje grupu ili organizovanu kriminalnu grupu za izvršenje krivičnih djela iz čl. 145. i 146. ovog zakonika, kazniće se kaznom zatvora od tri do petnaest godina.

(2) Ko postane pripadnik kriminalne grupe ili organizovane kriminalne grupe iz stava 1. ovog člana ili na drugi način pomaže grupu ili organizovanu kriminalnu grupu, kazniće se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine⁹¹

Trgovina ljudima - Član 207a

(1) Ko silom ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom ovlaštenja ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi privolio lice koje ima kontrolu nad drugim licem, vrbuje, preveze, prebaci, preda, proda, kupi, posreduje u prodaji, sakrije, primi ili drži drugo lice ili razmjenjuje ili prenosi nadzor nad licem u svrhu iskorištavanja ili eksploatacije njegovog rada i usluga putem prisilnog rada, vršenja krivičnog djela, prostitucije, korištenja u pornografske svrhe, ili drugog oblika seksualnog iskorištavanja, prisiljavanja na prosjačenje, služenje, uspostavljanja ropskog ili nekog sličnog odnosa, sklapanja prisilnog ili ugovorenog braka, prisilne sterilizacije, prisilne trudnoće ili vještačke oplodnje, radi oduzimanja organa ili dijelova tijela, radi korištenja u oružanim sukobima ili drugih oblika iskorištavanja, kaznit će se kaznom zatvora od najmanje pet godina.

(2) Ako je krivično djelo iz stavova 1 ovog člana izvršilo službeno lice prilikom obavljanja službene dužnosti, počinilac će se kazniti kaznom zatvora od najmanje deset godina.

(3) Ko krivotvori, pribavi ili izda putnu ili ličnu ispravu ili koristi, zadržava, oduzima, mijenja, oštećuje, uništava putnu ili ličnu ispravu drugog lica u svrhu omogućavanja trgovine ljudima kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.

(4) Ko koristi usluge žrtve trgovine ljudima kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(5) Ako je izvršenjem krivičnog djela iz stavova 1 ovog člana prouzrokovano teže narušenje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt lica iz stavova 1 i 2 ovog člana, počinilac će se kazniti kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

(6) Predmeti, prijevozna sredstva i objekti upotrijebljeni za izvršenje djela će se oduzeti.

(7) Na postojanje krivičnog djela trgovine ljudima bez uticaja je okolnost da li je lice koje je žrtva trgovine ljudima pristalo na iskorištavanje.

(8) Protiv žrtve trgovine ljudima koja je bila prisiljena, od strane izvršioca krivičnog djela, učestvovati u izvršenju drugog krivičnog djela neće se voditi krivični postupak ako je takvo njeno postupanje bilo neposredna posljedica njenog statusa žrtve trgovine ljudima.

⁹¹ Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 19/2020 - prečišćen tekst, 3/2024 i 14/2024

Trgovina djecom - Član 207b

(1) Ko vrbuje, preveze, prebaci, preda, proda, kupi, posreduje u prodaji, sakriva, drži ili prihvati dijete radi iskorištavanja ili eksploatacije njegovog rada, vršenja krivičnog djela, prostitucije ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, pornografije, prisiljavanje na prosjačenje, služenje, uspostavljanja ropškog ili nekog sličnog odnosa, prisilnog ili ugovorenog braka, prisilne sterilizacije, prisilne trudnoće, nezakonitog usvojenja ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dijelova tijela, radi korištenja u oružanim snagama ili drugih oblika iskorištavanja, kaznit će se kaznom zatvora od najmanje deset godina.

(2) Ko djelo iz stava 1 ovog člana učini primjenom sile, ozbiljne prijetnje ili drugim oblicima prinude, dovođenjem u zabludu, otmicom, ucjenom, zloupotrebom svog položaja, ovlaštenja ili uticaja, odnosa povjerenja, zavisnosti ili bespomoćnosti, teških prilika drugog, davanjem novca ili druge koristi kako bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, kaznit će se kaznom zatvora najmanje 12 godina.

(3) Ko koristi ili omogući drugom korištenje seksualnih usluga ili drugih vidova eksploatacije djeteta, a bio je svjestan da je riječ o žrtvi trgovine ljudima, kaznit će se kaznom zatvora od deset do 20 godina.

(4) Ko oduzme, zadržava, falsifikuje ili uništi lične identifikacione isprave radi učinjenja djela iz stavova 1 i 2 ovog člana, kaznit će se kaznom zatvora od sedam do 15 godina.

(5) Ako je djelo iz stavova 1, 2, 3 i 4 ovog člana učinjeno u sastavu organizovane kriminalne grupe, učinilac će se kazniti kaznom zatvora najmanje 12 godina.

(6) Ako djelo iz stavova 1, 2, 3 i 4 ovog člana učini službeno lice u vršenju službe, kaznit će se kaznom zatvora najmanje 12 godina.

(7) Ako je uslijed djela iz stavova 1, 2 i 3 ovog člana nastupila teška tjelesna povreda, teško narušavanje zdravlja ili smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti kaznom zatvora najmanje 15 godina.

(8) Pristanak djeteta na bilo koji oblik iskorištavanja iz stava 1 ovog člana ne utiče na postojanje ovog krivičnog djela.

(9) Predmeti, prevozna sredstva i objekti korišteni za učinjenje djela iz ovog člana će se oduzeti.

(10) Protiv žrtve trgovine djecom koju je učinilac krivičnog djela prinudio da učestvuje u učinjenju drugog krivičnog djela, neće se voditi krivični postupak ako je takvo postupanje bilo neposredna posljedica njenog statusa žrtve trgovine ljudima.

Organizovana trgovina ljudima - Član 207c

(1) Ko organizuje ili rukovodi grupom, organizovanom grupom, ili zločinačkom organizacijom koja zajedničkim djelovanjem učini ili pokuša krivično djelo iz člana 207a (Trgovina ljudima) ovog zakona kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili dugotrajnim zatvorom.

(2) Ko počini krivično djelo u okviru grupe iz stava 1 ovog člana kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina.

(3) Ko postane pripadnikom grupe iz stava 1 ovog člana, kaznit će se kaznom zatvora najmanje jednu godinu.

(4) Pripadnik grupe iz stava 1 ovog člana, koji tu grupu ili udruženje otkrije, može se osloboditi kazne.

PRILOG IV PROTOKOL O SARADNJI POLICIJE I INSPEKCIJE RADA U OTKRIVANJU I ISTRAŽIVANJU TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE

Prepoznajući da nedavne istrage o slučajevima prisilnog rada u Evropi otkrivaju da se žrtve eksploatišu u širokom spektru ekonomskih sektora, legalnih ili ilegalnih, uključujući: poljoprivredu, hortikulturu i prehrambenu industriju; komercijalni seks; ugovorno čišćenje; građevinsku industriju; usluge u domaćinstvu; industriju zabave; rezidencijalnu njegu; ugostiteljstvo, hotelijerstvo; proizvodne radionice; kriminalitet; trgovinu drogom,

Podsjećajući da djelotvorni napori u borbi protiv trgovine ljudima zahtijevaju višeagencijsku i multidisciplinarnu saradnju i mehanizme, kao što je bliska saradnja između policije i inspekcija rada u slučajevima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, te da je takva saradnja od suštinskog značaja za uspješan ishod budući da obje institucije redovno prikupljaju vitalna operativna saznanja i rade na suzbijanju i smanjenju slučajeva trgovine ljudima,

Imajući u vidu da je uloga policije u slučajevima trgovine ljudima složena, jer moraju da istraže i izvedu dokaze, ali i da pruže sigurnost i zaštitu žrtvama, zasnovane na individualnim potrebama žrtve i u skladu sa propisanim standardima kvaliteta,

Imajući u vidu da je uloga inspektora rada u slučajevima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije od suštinskog značaja jer su odgovorni za provođenje zakona o radu, te su često prvi organ u kontaktu sa potencijalnim žrtvama trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, i da obavljaajući svoje zadatke na terenu mogu biti u situaciji da otkriju radnu eksploataciju i da identifikuju potencijalne žrtve trgovine ljudima, i da su stoga vrijedan resurs koji može doprinijeti pravovremenoj i tačnoj identifikaciji potencijalnih žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i pokrenuti reakciju organa krivičnog gonjenja i spriječiti dalje kršenje prava žrtava trgovine ljudima i radne eksploatacije,

Uzimajući u obzir da u borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, saradnja policije i inspekcije rada ne bi trebala biti ograničena na pojedinačne slučajeve, već bi se trebala odvijati redovno i u svim aktivnostima u borbi protiv trgovine ljudima, uključujući, ali ne ograničavajući se na prevenciju, zaštitu žrtava trgovine ljudima, istragu i krivično gonjenje,

Polazeći od potrebe za koordiniranim djelovanjem institucija u borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, te potvrđujući da će neposredna saradnja doprinijeti efikasnijoj istrazi i procesuiranju počinilaca krivičnih djela i prekršaja, a istovremeno će pomoći u poboljšanju identifikacije, upućivanja i zaštite žrtava radne eksploatacije,

Poštujući nadležnosti i odgovornosti policije i inspekcije rada, rukovodeći se relevantnim odredbama zakona, uključujući Zakon o

_____ policije, i

_____ uprava za inspeksijske poslove,

(u daljem tekstu potpisnici)

dogovorili su se kako slijedi:

I SVRHA I PODRUČJA SARADNJE

Član 1

Svrha

- (1) Svrha ovog Protokola je jačanje međusobne saradnje potpisnika radi unapređenja prevencije, otkrivanja i suzbijanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u okviru njihovih nadležnosti u krivičnim i prekršajnim postupcima, kao i pravovremenoj zaštiti žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.
- (2) Za potrebe ovog Protokola pojam „policija” obuhvata nadležni policijski organ i ovlaštena službena lica policije koja postupaju u konkretnom slučaju, dok pojam „inspekcija rada” obuhvata nadležnu upravu ili tijelo radne inspekcije i nadležne inspektore rada koji postupaju u konkretnom slučaju.

Član 2

Područja saradnje

Saradnja između potpisnika će se odvijati u skladu sa propisima koji uređuju nadležnosti, i to u sljedećim područjima:

- Prevencija trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;
- Međusobna razmjena informacija;
- Organizovanje i provođenje zajedničkih kontrola;
- Koordinacija uzajamnih aktivnosti;
- Koordinacija aktivnosti u pružanju pomoći i podrške žrtvama trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

II PREVENCIJA

Član 3

Prevencija

Potpisnici će sarađivati u razvijanju i provođenju aktivnosti na praćenju stanja u oblasti trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u okviru svojih nadležnosti, uključujući prikupljanje i razmjenu informacija, učestvovanje i pružanje podrške istraživanjima o trendovima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, aktivnostima na podizanju svijesti opšte i stručne javnosti o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije, predlaganju novih politika, zakona i drugih akata sa ciljem prevencije trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, te aktivnostima na izgradnji kapaciteta nadležnih institucija, uključujući edukacije i obuke.

III MEĐUSOBNA RAZMJENA INFORMACIJA

Član 4

- (1) Potpisnici će razmjenjivati informacije, izvještaje i dokumentaciju koji mogu doprinijeti postizanju svrhe ovog Protokola, uvažavajući propise koji uređuju zaštitu ličnih i tajnih podataka.
- (2) U slučajevima kada postoje indicije o kršenjima propisa iz oblasti rada, zapošljavanja, zaštite na radu i ugrožavanja sigurnosti radnika, kao i drugih propisa čiju primjenu nadziru inspekcije rada, takve informacije, izvještaje, zapisnike i drugu dokumentaciju inspekcija rada dostavlja policiji na postupanje, uključujući informacije o poslodavcima koji su prijavljeni zbog značajnih nedostataka u provedbi navedenih propisa.
- (3) Inspekcija rada će dostaviti policiji i prijave radnika ili građana o krajnje lošim radnim uslovima, zlostavljačkom ponašanju poslodavaca, i druge informacije koje upućuju na značajna kršenja zakona, radnih uslova i zaštite na radu, ukoliko one ukazuju na krivična djela trgovine ljudima u svrhe radne eksploatacije.
- (4) Policija će dostaviti inspekciji rada prijave radnika koji sadrže informacije o potrebi provođenja inspekcijske kontrole nad pojedinim pravnim licima koja krše propise o radnim odnosima, zapošljavanju, sigurnosti i zdravlju na radnom mjestu, kao i zvanične obavijesti o postojanju operativnih saznanja o radnoj eksploataciji koja ukazuje na trgovinu ljudima.
- (5) Dostavljanje i razmjena informacija i dokumentacije u svrhe predviđene ovim Protokolom će se dostavljati uobičajenim službenim putem (pismeno, elektronski ili putem imenovanih kontakt osoba).
- (6) Potpisnici mogu, u svrhu implementacije ovog Protokola, odrediti kontakt osobe, koje mogu biti ranije imenovani predstavnici policije i inspekcije rada u Lokalni/regionalni koordinacioni tim za borbu protiv trgovine ljudima (u nastavku: L/RKT) ukoliko su takve osobe imenovane u L/RKT.

IV ORGANIZACIJA I PROVOĐENJE ZAJEDNIČKOG NADZORA

Član 5

- (1) Policija i inspekcija rada će usaglašavati provođenje zajedničkih aktivnosti u okviru svojih nadležnosti, posebno putem redovnih ili usmjerenih inspekcijskih kontrola pojedinih poslodavaca u rizičnim oblastima, gdje postoje indicije o težim povredama propisa o radnim odnosima i propisa o zaštiti i sigurnosti na radu koje mogu dovesti do radne eksploatacije radnika koja ukazuje na trgovinu ljudima.
- (2) Zajedničke aktivnosti iz prethodnog stava se planiraju i provode putem redovnih službenih sastanaka ili kontakt osoba u skladu sa članom 4. stav 6. ovog Protokola.
- (3) Zajedničke aktivnosti iz stava 1. ovog člana će se provoditi na inicijativu policije ili inspekcije rada, ukoliko se raspoložbe saznanjima o rizicima od radne eksploatacije u poslovanju određenih pravnih lica koji ukazuju na trgovinu ljudima.
- (4) Informacije i podaci o planiranju i provođenju zajedničkih aktivnosti iz stava 1. ovog

člana će biti zaštićeni u skladu sa važećim zakonskim propisima i Potpisnici se obavezuju da će poduzeti sve potrebne mjere kako bi se osiguralo da se lokacija, datum, vrijeme i druga operativna saznanja o provođenju ovih zajedničkih aktivnosti neće učiniti dostupnim neovlaštenim subjektima.

- (5) Nakon okončanja zajedničkih aktivnosti iz stava 1. ovog člana Potpisnici će razmijeniti sve potrebne izvještaje i drugu službenu dokumentaciju o utvrđenom stanju i preduzetim mjerama. Službena dokumentacija o tome će najmanje sadržavati: datum i mjesto provođenja zajedničkih aktivnosti, podatke o službenim licima koja su izvršila nadzor, podatke o zatečenom stanju, podatke o zatečenim licima u neuređenim radnim odnosima, liste indikatora o radnoj eksploataciji koja ukazuje na trgovinu ljudima i druge potrebne informacije. Podaci o potencijalnim žrtvama trgovine ljudima posebno se upisuju u izvještaj.
- (6) Ukoliko tokom zajedničkih aktivnosti iz stava 1. ovog člana postoji razlog za sumnju da je neko lice potencijalna žrtva trgovine ljudima, u cilju identifikacije žrtve policija će o tome obavijestiti nadležnog tužioca i nastaviti postupanje u skladu sa uputama i naredbama tužioca.

Član 6

Redovne inspekcijske kontrole

- (1) Potpisnici će održavati redovne sastanke o planiranju zajedničkih aktivnosti u svrhe implementacije ovog Protokola. Sastanci će se organizovati najmanje jednom u tri mjeseca na način koji usaglase Potpisnici. Ukoliko je to moguće i potrebno Potpisnici će zadužiti kontakt osobe iz člana 4. stav 6. ovog Protokola da koordiniraju aktivnosti u vezi održavanja redovnih sastanaka.
- (2) Na osnovu godišnjeg, tromjesečnog i mjesečnog plana rada inspektora rada, inspekcija rada će zajedno sa policijom, u skladu sa metodologijom procjene rizika za planiranje inspekcijskog nadzora, zajednički utvrđivati inspekcijske kontrole u kojima će po potrebi asistenciju pružati policijski službenici shodno procjeni rizika i drugim okolnostima slučaja.

Član 7

Vanredne inspekcijske kontrole

Ukoliko postoje indicije o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije i ukaže se potreba za provođenjem vanredne inspekcijske kontrole kod poslodavaca koji nije obuhvaćen redovnim inspekcijskim kontrolama, a za čiju realizaciju, prema procjeni rizika inspekcije rada, postoji potreba za angažovanjem službenika policije, Potpisnici će koordinirati zajedničke aktivnosti u svrhe provođenja takve vanredne kontrole, putem uobičajene službene komunikacije ili kontakt osoba iz člana 4. stav 6. ovog Protokola.

V KOORDINACIJA AKTIVNOSTI U KRIVIČNIM I PREKRŠAJNIM POSTUPCIMA**Član 8**

Potpisnici će u preduzimanju aktivnosti iz svojih nadležnosti koordinirati aktivnosti iz vlastite nadležnosti u domenu vođenja krivičnog postupka za krivična djela trgovine ljudima i prekršajnih postupaka za prekršaje propisa vezanih za radne odnose i sigurnost na radu, a posebno u sljedećem:

- a) Prikupljanje i razmjena saznanja, informacija i podataka. Policija i Inspektorat rada prikupljaju i razmjenjuju različite informacije i podatke koji imaju operativni i strateški značaj, a u vezi sa trgovinom ljudima u svrhu radne eksploatacije i koriste ih za potrebe planiranja i provođenja zajedničkih aktivnosti u skladu sa odredbama ovog Protokola.
- b) Istraga slučajeva trgovine ljudima koja se sastoji u radnoj eksploataciji žrtava. U svakom konkretnom slučaju Potpisnici će analizirati okolnosti slučaja i vršiti procjenu angažmana drugih nadležnih institucija, koordinirati postupanje policijskih službenika, inspektora rada, službenika drugih nadležnih institucija i predstavnika organizacija koje pružaju asistenciju žrtvama trgovine ljudima. Policijski službenici i inspektor rada će usaglasiti načine istražnog postupanja u odnosu na žrtve i počinioca, koordinirano će vršiti uviđaje na licu mjesta, prikupljanje materijalnih dokaza u istragama o trgovini ljudima, obavljanje razgovora sa žrtvama trgovine ljudima koji su potencijalni svjedoci i druge službene radnje koje poduzimaju u okviru svojih nadležnosti. Prikupljene dokaze tokom zajedničkih aktivnosti policija će koristiti za krivične postupke, a inspektori rada za upravne postupke protiv pravnih lica koja su umiješana u kršenje Zakona o radu i drugih zakona iz nadležnosti Inspektorata rada.
- c) Pretresi i privremeno oduzimanje predmeta i imovine. Policija će tokom planiranja i provođenja dokaznih radnji radi pronalaska i privremenog oduzimanja predmeta i imovine koji ukazuju na trgovinu ljudima u svrhe radne eksploatacije, po potrebi koordinirati ove aktivnosti u konsultaciji sa inspektorima rada, naročito u pogledu vremena, lokacije i ciljeva radnji pretresa i oduzimanja.
- d) Pronalazak i korištenje digitalnih dokaza. U skladu sa svojim nadležnostima, policija i inspektori rada mogu, za potrebe krivičnih i prekršajnih postupaka, koristiti digitalne dokaze, pri čemu će koordinirati zajedničke aktivnosti i sarađivati u pogledu pronalaska, prikupljanja, identifikacije, predaje, razmjene i ocjene ovakvih dokaza za procesuiranje trgovine ljudima u svrhe radne eksploatacije.
- e) Ispitivanje osumnjičenih. Policija i inspektori rada će koordinirati aktivnosti u pogledu planiranja i provođenja radnji ispitivanja osumnjičenih, radi prikupljanja dokaza za krivični i upravni postupak u okviru njihovih nadležnosti, što može uključivati i saradnju prilikom priprema plana ispitivanja i obavljanja razgovora sa osumnjičenim osobama.
- f) Obavljanje razgovora i saslušanje žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima u svrhe radne eksploatacije. Policija i inspektori rada zajednički će planirati i pripremati se za razgovor i saslušanje žrtava i žrtava-svjedoka, kako bi prikupili dokaze za krivični i upravni postupak u okviru njihovih nadležnosti, te će sarađivati u daljim fazama

saslušanja žrtava navedenih krivičnih djela.

- g) Prikupljanje drugih dokaza. Policija i inspektori rada će, u cilju pribavljanja drugih potrebnih dokaza koji potkrepljuju iskaze žrtava trgovine ljudima u svrhe radne eksploatacije, koordinirano postupati u skladu sa svojim nadležnostima u pronalasku i pribavljanju drugih dokaza, kako bi se sveobuhvatno i temeljito dokazalo predmetno krivično djelo trgovine ljudima i omogućilo korištenje svih pribavljenih dokaza u krivičnom i upravnom postupku.
- h) Paralelne finansijske istrage. Policija i inspektori rada će, u skladu sa svojim nadležnostima, poduzimati odgovarajuće i koordinirane aktivnosti na pronalasku i pribavljanju dokaza koji ukazuju na finansijske transakcije u vezi sa trgovinom ljudima u svrhe radne eksploatacije. Policija i inspektori rada će koordinirati i sarađivati u paralelnoj finansijskoj istrazi u skladu sa važećim propisima koji uređuju ovu oblast, u cilju prikupljanja dokaza koji će se koristiti u krivičnom i upravnom postupku u okviru njihovih nadležnosti.

VI KOORDINACIJA AKTIVNOSTI U PRUŽANJU PODRŠKE I POMOĆI ŽRTVAMA

Član 9

Identifikacija žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije

- (1) Policija i Inspekcija rada će sarađivati u identifikaciji žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije kroz redovnu i ubranu razmjenu svih saznanja, informacija i podataka koje posjeduju i koordinirati daljnje korake u identifikaciji žrtava i potencijalnih slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.
- (2) Potpisnici će usaglasiti i koordinirati obim i način saradnje sa drugim institucijama, organizacijama i pojedincima u cilju identifikacije žrtava i počinitelja, i upućivanja žrtava institucijama i organizacijama koje pružaju podršku i pomoć žrtvama u skladu sa općeprihvaćenim standardima zaštite žrtava trgovine ljudima.
- (3) Potpisnici će posebno održavati komunikaciju i koordinirati aktivnostima sa nadležnim Centrom za socijalni rad u cilju blagovremene i pouzdane identifikacije žrtva trgovine ljudima u svrhe radne eksploatacije i adekvatne zaštite žrtava.

Član 10

Procjena rizika u istragama o trgovini ljudima

- (1) Potpisnici će sarađivati u provođenju procjene rizika za žrtve trgovine ljudima i njima bliske osobe, tako što će inspektori rada obavještavati policiju o svim saznanjima, informacijama i podacima koje posjeduju, u vezi sa rizikom za žrtve trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.
- (2) Policija će nakon što bude obaviještena o rizicima za žrtve trgovine ljudima i njima bliske osobe ili samostalno sazna za postojanje takvih rizika o tome odmah obavijestiti nadležnog tužioca i odmah poduzeti potrebne mjere na zaštiti navedenih osoba.

Član 11

Zaštita

- (1) Potpisnici će sarađivati u pružanju adekvatne zaštite žrtava trgovine ljudima i njihovom upućivanju prema institucijama i organizacijama koje pružaju podršku i pomoć žrtvama u skladu sa općeprihvaćenim standardima zaštite žrtava trgovine ljudima.
- (2) U cilju zaštite žrtava trgovine ljudima iz prethodnog stava, policija i inspektori rada će pružiti potrebne informacije stručnim osobama koje neposredno rade na zaštiti žrtava o okolnostima iz kojih su žrtve spašene i koordinirati daljne aktivnosti u vezi sa odgovarajućim uslugama koje će se žrtvama pružiti u skladu sa standardima zaštite žrtava trgovine ljudima.
- (3) U cilju pružanja blagovremene i efektivne zaštite žrtava trgovine ljudima iz stava 2. ovog člana, Potpisnici će sarađivati sa institucijama i organizacijama koje pružaju podršku i pomoć žrtvama trgovine ljudima, sa ciljem da se žrtva stabilizuje kroz sigurnost i stručnu pomoć, uključujući: uvjeravanje žrtve u njenu sigurnost, osiguranje žrtvine privatnosti, procjenjivanje potencijalne medicinske/psihološke/druge potrebe, krizna psihološka pomoć i podrška; osiguranje osjećaja ugodnosti, pomoć u shvatanju da su fizički i emocionalni simptomi koje može doživjeti rezultat zločina, jasno i jednostavno komuniciranje, informisanje žrtve o raspoloživim resursima i uslugama, davanje izbora u dnevnim rutinama, uzimanje u obzir posebnih potreba djece i druge potrebne usluge.

VII MEĐUSOBNA PRAVA I OBAVEZE

Član 12

Prava i obaveze policije

- (1) U skladu sa članom 4. stav. 6 ovog Protokola, policija može imenovati kontakt osobu i zamjenika iz sektora kriminalističke policije sa zadatkom da provodi odredbe ovog Protokola u dijelu međusobne razmjene informacija i organizacije i sprovođenja zajedničkih aktivnosti sa inspekcijama rada, te prevencije trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.
- (2) Kontakt osoba i zamjenik imaju zadatak da rade na provođenju ovog Protokola u dijelu koordinacije aktivnosti u krivičnim i prekršajnim postupcima te koordinacije aktivnosti u pružanju podrške i pomoći žrtvama trgovine ljudima u svrhe radne eksploatacije.

Član 13

Prava i obaveze Inspekcije rada

- (1) U skladu sa članom 4. stav. 6 ovog Protokola, inspekcija rada može imenovati kontakt osobu i zamjenika sa zadatkom da provodi odredbe ovog Protokola u dijelu međusobne razmjene informacija i organizacije i sprovođenja zajedničkih aktivnosti sa policijom,

te prevencije trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

- (2) Kontakt osoba i zamjenik imaju zadatak da rade na provođenju ovog Protokola u dijelu koordinacije aktivnosti sa policijom u krivičnim postupcima, kao i prekršajnim postupcima iz svoje nadležnosti, kao i koordinacije aktivnosti u pružanju podrške i pomoći žrtvama trgovine ljudima u svrhe radne eksploatacije.
- (3) Ukoliko su Potpisnici usaglasili imenovanje kontakt osoba u skladu sa članom 4. stav 6. ovog Protokola, nakon njegovog potpisivanja strane će se međusobno informisati o ovlaštenim kontakt osobama za razmjenu informacija i koordinaciju zajedničkih u skladu sa odredbama ovog Protokola.
- (4) Inspekcija rada će, u skladu sa vlastitim procjenama, policiji dostavljati izvještaje o utvrđivanju težih povreda zakona o radu od strane pravnih lica. Izvještaji će sadržavati podatke o posjetama pravnim licima, uočenom stanju, podatke o licima za koje se utvrdi da imaju neregulisan radni odnos i druge relevantne podatke koji bi se mogli dovesti u vezu sa trgovinom ljudima u svrhu radne eksploatacije.
- (5) Na zahtjev policije, a za potrebe vođenja krivične istrage, Inspektorat rada će policiji dostaviti i zapisnike o obavljenim kontrolama određenih pravnih lica.

VIII PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Član 14

Ovaj Protokol stupa na snagu danom potpisivanja a svaki potpisnik ga može otkazati dostavljanjem pismene obavijesti drugoj strani.

Ovaj Protokol neće sprečavati njegove potpisnike da koriste druge oblike saradnje u skladu sa važećim zakonima i podzakonskim aktima.

Član 15

Potpisnice Protokola će u roku od tri mjeseca nakon zaključivanja ovog Protokola izraditi i usvojiti zajedničku instrukciju za postupanje policije i inspekcije rada u predmetima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, u kojoj će se detaljno razraditi Standardne operativne procedure (SOP), uključujući liste indikatora trgovine ljudima u svrhe radne eksploatacije, radi unapređenja postupanja u navedenim predmetima.

Član 16

Ovaj Protokol je sačinjen u četiri primjerka od kojih svaka strana zadržava dva primjerka.

PRILOG V PRAKTIČNE SMJERNICE ZA POLICIJU I INSPEKTORE RADA ZA POBOLJŠANJE SARADNJE I EFIKASNIJE UPRAVLJANJE SLUČAJEVIMA TRGOVINE LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE

Uvod. Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije jedan je od najizazovnijih pojava oblika “ropstva modernog doba”. Izazovna je iz više razloga: u praksi se pojavljuju razlike u tumačenju i primjeni radnih standarda i definisanju radne eksploatacije; žrtve ne prijavljuju slučajeve ili ne žele da svjedoče jer često ovise o svojim eksploatorima za posao i stanovanje; ne manje važno, borba protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije zahtijeva koordinirano djelovanje između državnih organa, civilnog društva, sindikata i privatnog sektora. Svijest institucija o specifičnostima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije dugo je bila na veoma niskom nivou, što je jasno uticalo na nedostatak proaktivnog prepoznavanja ovih slučajeva.⁹²

Kako bi ojačala provođenje obaveze sprečavanja i borbe protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, Grupa eksperata Vijeća Evrope za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA) objavila je Pregled dobrih praksi u rješavanju problema trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije⁹³ (u daljnjem tekstu: GRETA-in Pregled dobrih praksi) i Stručno uputstvo o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije⁹⁴ (u daljnjem tekstu: GRETA-ino Stručno uputstvo), u kojima su predstavljene mjere koje države članice mogu poduzeti i objašnjenja ključnih pojmova i definicije. Kao što je navedeno u GRETA-inim Smjernicama, “Međunarodno prihvaćena definicija trgovine ljudima, ponovljena u članu 4 Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, kao i drugim instrumentima, uključuje tri komponente: “djelovanje” tj. radnju (vrbovanje, prevoz, premještanje, skrivanje ili prihvata lica), koje se vrši putem “sredstva” kojim se takvo djelovanje postiže (uz primjenu prijetnje ili sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili ugroženosti ili davanjem ili primanjem novčanih sredstava ili druge koristi u svrhu dobijanja pristanka lica koje ima kontrolu nad drugim licem) u “svrhu” eksploatacije. Definicija daje otvorenu listu praksi “eksploatacije”, što obuhvata iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualne eksploatacije, prisilan rad ili usluge, ropstvo ili prakse slične ropstvu, služenje ili vađenje organa. Pristanak žrtve na planiranu eksploataciju nema značaja gdje god da su korišćena pomenuta “sredstva” ili kada je žrtva trgovine ljudima dijete.” GRETA u svom Stručnom uputstvu dalje navodi: “Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije kao izraz koristi se da bi se napravila razlika između trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije i trgovine ljudima u svrhu eksploatacije u različitim sektorima ekonomije, kako u formalnoj, tako i u sivoj ekonomiji. Smatra se da pojam “radne eksploatacije” u kontekstu trgovine ljudima, u najmanju ruku, uključuje prisilan rad ili usluge, ropstvo ili prakse slične ropstvu i služenje, što su dobro poznati pojmovi u međunarodnom pravu, uključujući i sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava koja se tiče člana 4. Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP). Značajno je da je prisilan ili obavezan rad definisan u članu 2.(1) Konvencije Međunarodne

⁹² <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/labour-exploitation>

⁹³ GRETA, Pregled dobrih praksi u rješavanju problema trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, 2020. Dostupno na: <https://rm.coe.int/pregled-dobrih-praksi-u-rjesavanju-trgovine-ljudima-u-svrhu-radne-eksp/1680a287db>

⁹⁴ GRETA, Stručno uputstvo o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, 2020. Dostupno na: <https://rm.coe.int/hf20-translation-greta-guidance-note-thb-for-le-bhs/1680a43b38>

organizacije rada (MOR) (br. 29 iz 1930.) o prinudnom ili obaveznom radu kao “svaki rad ili usluga koji se od neke osobe zahtjeva pod prijetnjom bilo kakve kazne i za koji se ta osoba nije dobrovoljno prijavila”.

Stručnjaci u mnogim državama nailaze na velike poteškoće da razdvoje loše uslove rada od situacija koje bi se mogle ili bi trebale biti tretirane kao krivično djelo trgovine ljudima. Restriktivna tumačenja sudova o tome šta predstavlja trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije mogu dovesti do oslobađajućih presuda ili do toga da se slučajevi posmatraju kao radni sporovi ili eksploatacija koja ne uključuje trgovinu ljudima. Slično tome, restriktivno tumačenje toga šta je eksploatacija od strane organa zaduženih za identifikaciju žrtava trgovine ljudima može dovesti do toga da žrtvama bude uskraćeno priznanje statusa žrtve i pristup pomoći, pravnim lijekovima i zaštiti.⁹⁵

Istrage slučajeva prisilnog rada koje su u posljednje vrijeme vođene u Evropi pokazuju da se žrtve eksploatišu u različitim sektorima, legalnim ili ilegalnim, uključujući poljoprivredu i prehrambenu industriju, seksualne usluge (u salonima za masažu, barovima, bordelima, stanovima, eskort usluge itd.), usluge čišćenja, građevinsku industriju, rad u kući, industriju zabave, domove za smještaj starih i nemoćnih, turizam i ugostiteljstvo, male proizvodne pogone i sitan ulični kriminal.⁹⁶

Efektivna borba protiv trgovine ljudima zahtjeva međuagencijsku i multidisciplinarnu saradnju i mehanizme, a kod trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije naglasak je na bliskoj saradnji između agencija za provođenje zakona i inspekcije rada. Takva je saradnja ključna za uspješan ishod budući da i jedni i drugi redovno prikupljaju operativne podatke koji su od velike koristi i za jedne i druge.

Uloga policije u slučajevima trgovine ljudima je složena i zahtjevna. Policija ne samo da mora da istražuje i prikuplja dokaze o krivičnom djelu trgovine ljudima, već i da osigura sigurnost i zaštitu žrtvama nakon što su identifikovane, tokom perioda refleksije i stabilizacije, tokom istrage i suđenja, te prije/nakon repatrijacije, ukoliko do nje dođe. Različite mjere koje se poduzimaju trebale bi se temeljiti na individualnim potrebama i najboljem interesu žrtava i biti u skladu sa dogovorenim standardima. Međutim, takav individualizovani sistem vođenja predmeta je skup i komplikovan, jer zahtjeva posebno djelovanje različitih stručnjaka, stručnih službi i institucija.⁹⁷

Uloga inspektora rada u slučajevima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije je ključna budući da su inspektori rada odgovorni za provedbu zakona o radu i drugih srodnih zakona i propisa, te su redovno prvi organ u kontaktu sa potencijalnim žrtvama trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Obavljajući svoje nadležnosti na terenu, inspektori rada mogli bi biti u situaciji detektovati radnu eksploataciju i identifikovati potencijalne žrtve trgovine ljudima. Zbog nadležnosti inspektora rada i mogućnosti otkrivanja nelegalnog i neprijavljenog rada, eksploatacije rada i trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, inspektori rada predstavljaju vrijedan resurs koji može doprinijeti pravovremenoj i tačnoj identifikaciji potencijalnih žrtava, pokrenuti reakciju organa krivičnog gonjenja, spriječiti dalje kršenje ljudskih prava i temeljnih sloboda žrtava, te žrtve uputiti na institucije i

⁹⁵ GRETA, Pregled dobrih praksi u rješavanju problema trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, 2020.

⁹⁶ ILO, A Global Alliance Against Forced Labor, str.46-47.

⁹⁷ ICMPD, Law Enforcement Manual to Combat Trafficking in Human Beings, <https://www.icmpd.org/file/download/54287/file/Law%2520Enforcement%2520Manual%2520to%2520Combat%2520Trafficking%2520in%2520Human%2520Beings.pdf>

organizacije koje pružaju zaštitu i pomoć. Međutim, pored navedene uloge, ne može se zanemariti i uloga i važnost inspektora rada u daljem krivičnom postupku protiv trgovaca ljudima, a sa aspekta provođenja naknadnih inspekcijskih kontrola, dostavljanja zapisnika i materijalnih dokaza o uočenim nepravilnostima kod pravnih lica, odnosno počinitelaca, gdje su pronađene žrtve trgovine ljudima koje su bile podvrgnute radnoj eksploataciji. Inspektori rada će često biti svjedoci tužilaštva i aktivno učestvovati u suđenjima u predmetima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, te će se od njih očekivati da sudu predstave uočeno stanje i nepravilnosti koje su evidentirali tokom izvršenog nadzora. Upravo ovaj doprinos predstavlja značajnu ulogu inspektora rad u predmetima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, te je samim tim bolja koordinacija i saradnja inspektora rada sa policijskim službenicima neophodna radi uspješne borbe protiv trgovine ljudima i krivičnog gonjenja počinitelaca.

Zbog uloge policije i inspekcije rada u suzbijanju trgovine ljudima, njihova saradnja ne bi se smjela ograničiti na pojedinačne slučajeve, već bi se trebala odvijati redovno i trebala bi se primjenjivati na sve aktivnosti koje se odnose na borbu protiv trgovine ljudima, uključujući, ali ne ograničavajući se na prevenciju, zaštitu, istragu i krivično gonjenje slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, pri čemu službenici za provođenje zakona igraju ključnu ulogu u svakoj fazi.⁹⁸ Njihova saradnja treba u potpunosti da poštuje uloge i nadležnosti agencija za provedbu zakona i inspekcije rada, vodeći se relevantnim zakonodavstvom i propisima Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske, Brčko Distrikta i kantona, uključujući zakone o unutrašnjim poslovima, zakone o policijskim službenicima, krivične zakone, zakone o krivičnom postupku, zakone o zaštiti ugroženih svjedoka i svjedoka pod prijetnjom, Zakon o programu zaštite svjedoka, Zakon o strancima, zakone o radu, zakone o zapošljavanju stranih državljana i lica bez državljanstva, zakone o inspekcijskom nadzoru, zakone o zaštiti na radu i zakone o upravnom postupku.

Saradnja policije i inspekcije rada neophodna je u sljedećim aktivnostima:

Prevencija. Sprečavanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije uključuje različite aktivnosti, kao što su inspekcijski nadzor od strane inspektora rada i drugih inspekcija, edukacija o indikatorima za trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije kako bi se pomoglo svim akterima koji mogu doći u kontakt sa žrtvama trgovine ljudima, podizanje svijesti šire javnosti i stručnjaka, edukacije, a posebno u obrazovnim ustanovama, obuke i istraživanja o glavnim trendovima i obrascima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Jedan od pravaca djelovanja u kontekstu prevencije i borbe protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, posebno u odnosu na radnike strane državljane, jeste provođenje edukacija poslodavaca koji upošljavaju strane radnike i rad sa privrednim komorama. Inspektori rada bi bili značajna karika u ovim aktivnostima, kao i pripadnici policijskih agencija koji imaju iskustva u radu na predmetima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

Policija i Inspekcija rada sarađivaće u razvoju i provođenju zajedničkog prikupljanja informacija u području trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, u okviru svojih nadležnosti, u podizanju svijesti, obrazovanju i obuci, te u prikupljanju i razmjeni podataka i istraživanja o glavnim trendovima i obrascima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

Identifikacija žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.⁹⁹ Kako bi se prepoznala

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ibid.

trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije, potrebno je da proces identifikacije žrtava bude multidisciplinarni i da uključuje sve aktere koji mogu doći u kontakt sa žrtvama trgovine ljudima (inspekcija rada i druge inspekcije, policija, tužilaštvo, granična policija, poreski organi, nevladine organizacije, zdravstvene ustanove, Službu za poslove sa strancima, centre za socijalni rad, agencije za posredovanje u zapošljavanju i sl.). Pomoć i zaštita žrtava ne smije zavisiti od njihovog učešća u istrazi i krivičnom postupku protiv osumnjičenih trgovaca. Kada se pronađe potencijalna žrtva, treba odmah preduzeti sljedeće korake: obavijestiti policiju, ako je maloljetno lice u pitanju obavijestiti centar za socijalni rad, a ako je u pitanju strani državljani obavijestiti Službu za poslove sa strancima. Ukoliko je žrtva strani državljani potrebno je obavijestiti i Državnu agenciju za istrage i zaštitu (SIPA). Ako je lice koje je potencijalna žrtva trgovine ljudima zatečeno u stanju u kome je potrebna hitna medicinska pomoć, potrebno je odmah preduzeti sve neophodne aktivnosti da bi mu se pružila adekvatna medicinska pomoć. Sa osobom koja je identifikovana kao žrtva mora se postupati kao sa žrtvom teškog krivičnog djela; prihvatiti prvobitnu izjavu žrtve kao istinitu; obezbijediti žrtvi smještaj u sigurnoj kući i period za razmišljanje i oporavak, tokom koga protiv nje nije moguće provesti nijedan nalog za protjerivanje iz zemlje, besplatnu pravnu pomoć i prevodioca ako je potreban, kao i pomoći pri upućivanju žrtve na specijalizirane službe podrške. U slučaju da je riječ o maloljetnim licima bez pratnje i razdvojenim od porodice, potrebno je obezbijediti da se imenuje pravni staratelj i da im se pruži pravna pomoć što je prije moguće. Osobe za koje se pretpostavlja da su žrtve trgovine ljudima nikada ne smiju biti krivično ili prekršajno gonjene niti pritvorene, ni iz razloga koji se tiču njihovog imigracionog statusa.

Važan alat u postupanju sa potencijalnom žrtvom trgovine ljudima, uključujući i žrtve trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, jeste referalni mehanizam za žrtve trgovine ljudima, te uključivanje svih nadležnih organa usmjerenih na zbrinjavanje i zaštitu žrtava.¹⁰⁰

Inspektori rada, koristeći ovlaštenja koja proističu iz zakona, kao i poznavajući indikatore trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, mogu u postupku vršenja inspeksijskih nadzora prepoznati potencijalne žrtve trgovine ljudima, te o svojim saznanjima obavijestiti policiju ili tužilaštvo koji vode istragu.

Policija i Inspekcija rada sarađivat će u identifikaciji žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije kroz redovnu i ubranu razmjenu svih informacija i operativnih podataka kojima raspolažu, te će koordinirati dalje korake u identifikaciji žrtava i potencijalnih slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, obim i način saradnje sa drugim tijelima i pojedincima radi identifikacije žrtava i počinitelja, i upućivanja žrtava na institucije i organizacije koje pružaju asistenciju i pomoć žrtvama.

Procjena rizika u istragama trgovine ljudima.¹⁰¹ Policijski službenici dužni su upoznati žrtve trgovine ljudima sa pozitivnim zakonskim propisima, tako da one budu u potpunosti svjesne problema, odgovornosti i potencijalnih posljedica i rizika vezanih za svaku odluku koju se od njih traži da donesu tokom istrage. Od ključne je važnosti da žrtve trgovine ljudima shvate rizike i da u skladu sa tim donesu potpuno informiranu i slobodnu odluku.

¹⁰⁰ Smjernice o postupanju regionalnih monitoring timova za borbu protiv trgovine ljudima, http://msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/prirucnici/?id=6068

¹⁰¹ ICMPPD, Law Enforcement Manual to Combat Trafficking in Human Beings, <https://www.icmpd.org/file/download/54287/file/Law%2520Enforcement%2520Manual%2520to%2520Combat%2520Trafficking%2520in%2520Human%2520Beings.pdf>

Žrtve su često završile u lancu trgovine ljudima zbog prevare i zato je važno da se ne osjećaju prevarene ni u jednoj fazi postupka provedbe zakona.

Svi učesnici u postupku dokumentovanja krivičnog djela i zaštite žrtava imaju dužnost provoditi kontinuirani proces procjene rizika u pogledu sigurnosti i dobrobiti žrtava i njihovih porodica, u svakoj fazi istražnog i sudskog procesa i izvan njega. Policijski službenici imaju dužnost informisati žrtve o njihovim pravima i osigurati da budu u potpunosti upoznate sa svim dostupnim službama podrške i uslugama koje mogu dobiti, a koje im mogu pomoći u oporavku. Žrtve također treba obavijestiti da se mogu obratiti tim službama. Posebno je važno da policijski službenici budu upoznati sa Smjernicama za postupanje pravosuđa u Bosni i Hercegovini u predmetima trgovine ljudima¹⁰², usvojenim od strane Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH (VSTV BiH) 2023. godine, a naročito dijelu dokumenta koji se odnosi na naknadu štete. Ove Smjernice nalažu da se žrtvama od strane policijskih službenika detaljno predstave prava za naknadu štete i u odnosu na besplatnu pravnu pomoć. Na osnovu Smjernica VSTV-a sva nadležna tužilaštva su u obavezi donijeti obavezujuća uputstva za postupanje u predmetima trgovine ljudima. Kroz upućivanje žrtve na besplatnu pravnu pomoć ili punomoćnika, prava žrtava će biti adekvatno zastupljena kod svih faza postupka. Nakon što žrtva postane svjedok, u slučaju njenog osjećaja ugrožene sigurnosti potrebno joj je u skladu sa zakonom dodijeliti status ili zaštićenog svjedoka ili svjedoka pod prijetnjom. Postupak dodjele statusa zaštićenog svjedoka ili ugroženog svjedoka inicira postupajući tužilac, a odluku donosi nadležni sud.

Inspektori rada dužni su obavijestiti policiju o svim operativnim podacima i informacijama koje posjeduju u vezi sa rizikom za žrtve trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, te sarađivati sa policijom u analizi rizika za žrtvu koju su prvobitno identificirali.

Saradnja žrtve trgovine ljudima sa policijom i tužilaštvom ili inspektorima rada doprinosi efikasnom procesuiranju počinitelaca, ali ta saradnja ne smije biti uslovljena uskraćivanjem njenih prava na pružanje svih vrsta pomoći, obzirom na obavezu da se rizik za žrtvu svede na minimum.

Zaštita žrtava trgovine ljudima. Svakoj osobi za koju se sumnja da je žrtva ili potencijalna žrtva trgovine ljudima biće pružena potrebna medicinska, psihološka, materijalna i pravna pomoć, usluge prevođenja, bezbjedan i prikladan smještaj, kao i osnovna sredstva za život. Žrtve trgovine ljudima moraju biti obavještene o pravima koje imaju, a savjetovanje i informacije o pravima žrtava pružaju se na jeziku koji one razumiju. Ova prava ne podliježu nikakvim daljim razmatranjima, uključujući i to da li žrtva sarađuje sa agencijama za provođenje zakona ili ne.

Službenici za provođenje zakona dužni su zaštititi žrtve i njihove porodice od daljnje patnje ili opasnosti. Iz tog razloga, nakon identifikacije, žrtve se moraju odvojiti od svojih eksploatatora i dovesti na sigurno mjesto gdje će im se pružiti sva potrebna pomoć. Uz to, žrtvama trgovine ljudima objezbediće se period za razmišljanje koji im omogućuje da se stabiliziraju i odluče hoće li sarađivati sa agencijama za provođenje zakona. Kada su u pitanju strane žrtve trgovine ljudima, prema Pravilniku o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima koji definiše postupanja i nadležne organe koji su zaduženi za postupak smještaja i zaštite žrtve trgovine ljudima stranog državljanina, određeno je vrijeme refleksije u vremenu od 30 dana.¹⁰³

¹⁰² https://www.cprc.ba/_files/ugd/7e0f63_bfeeb21d853d46fe9b2c0d6a0da21565.pdf

¹⁰³ http://msb.gov.ba/PDF/Pravilnik_o_zastiti_stranaca_zrtava_trgovine_ljudima_B03112016.pdf

Službenici za provođenje zakona, u saradnji sa Inspekcijom rada, će nakon identifikacije potencijalne žrtve pokrenuti referalni mehanizam za upućivanje i zaštitu žrtava, te sarađivati sa svim organima, institucijama i nevladinim organizacijama koje imaju mandat i resurse da obezbijede sklonište, podršku, te pravnu i psihosocijalnu pomoć. U tom smislu, uputiće potencijalne žrtve na pružaoce usluga, a pružaoce usluga će obavijestiti o okolnostima iz kojih je žrtva spašena i dati sugestije u vezi uslugama koje se moraju osigurati za žrtve.

Prikupljanje i razmjena operativnih saznanja.¹⁰⁴ Za efikasnu borbu protiv trgovine ljudima od ključne je važnosti prikupljati i razmjenjivati operativna saznanja. Prikupljanje operativnih saznanja mora se provoditi holistički, odnosno prikupljanjem i uspoređivanjem što je moguće više različitih izvora.

Radeći na prvoj liniji rada u okviru svojih nadležnosti, policijski službenici i inspektori rada su u poziciji prikupljati različita operativna saznanja o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije, koja naknadno mogu imati primarno taktički, ali i strateški značaj. Konačni cilj strateškog prikupljanja operativnih saznanja je da se izvrši procjena strateških faktora koji podržavaju postojanje krivičnog djela trgovine ljudima. Vrijednost taktičkih operativnih saznanja je u osiguravanju sirovog materijala koji čini osnovu za reaktivne, proaktivne i ometajuće istrage. Policija i Inspekcija rada prikupljat će i razmjenjivati strateška i taktička operativna saznanja o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije i koristiti ih za strateške analize te pripremu i provođenje zajedničkih akcija suzbijanja trgovine ljudima.

Istraga slučajeva trgovine ljudima.¹⁰⁵ Na početku svake istrage, bila ona proaktivna (temeljena na operativnim podacima) ili reaktivna (temeljena na dokazima koje je pružila žrtva), komponente slučaja trebaju se analizirati kako bi se utvrdilo koje će druge policijske agencije ili institucije biti uključene. U skladu sa specifičnostima svakog slučaja, koordinacija se mora definisati u odnosu na službenike na terenu, policijske istražitelje, inspektore rada, službenike zadužene za poslove sa strancima i pružaoce usluga.

Doprinos inspektora rada značajan je za policiju u razmatranju procesa i postupaka ili istražnih opcija u slučajevima radne eksploatacije, kao i u planiranju i provođenju operacija. Dokaze prikupljene zajedničkim aktivnostima policija će koristiti u krivičnom postupku, a inspektori rada u upravnom postupku protiv pravnih i fizičkih lica koja su povrijedila Zakon o radu i druge zakone iz nadležnosti Inspekcije rada.

Postoje tri istražne alternative: reaktivna istraga temelji se na izjavi i svjedočenju žrtve u sudskom postupku, proaktivna istraga temelji se na prikupljenim operativnim podacima, a ometajuća istraga se vodi onda kada bi istraga mogla da ugrozi sigurnost žrtve ili kada dokazi nisu validni/dovoljni za vođenje reaktivne ili proaktivne istrage. Policija će u dogovoru sa inspekcijom rada odabrati najprikladniju od tri metode.

Reaktivne istrage temelje se na prijavama i izjavama žrtava. Svjedočenje ima ključnu ulogu, budući da su žrtve u najboljoj poziciji da pruže ili potvrde važne informacije u vezi sa procesom trgovine ljudima, kao što je upotreba prijetnji, zloupotreba situacije ekstremnog siromaštva ili praksa dužničkog ropstva. Kako bi se prikupilo što više dokaza, nužno je istovremeno osigurati pažljivo postupanje sa žrtvom.

¹⁰⁴ ICPD, Law Enforcement Manual to Combat Trafficking in Human Beings, <https://www.icmpd.org/file/download/54287/file/Law%20Enforcement%20Manual%20to%20Combat%20Trafficking%20in%20Human%20Beings.pdf>

¹⁰⁵ Ibid.

Proaktivne istrage su najefikasnije za krivično delo trgovine ljudima bez obzira na vrstu eksploatacije. S obzirom na činjenicu da je prisilni rad manje vidljiv, taktičke opcije ove vrste istrage mogu biti ograničene, ali mnoge od njezinih karakteristika su ipak efikasne. Kroz prikupljanje operativnih podataka, ljudski i tehnički nadzor, tajne operacije i standardne istražne tehnike, cilj je identificirati trgovce ljudima i procesuirati ih za krivična djela koja najviše odgovaraju okolnostima slučaja. Agencije za provođenje zakona koriste ovu vrstu istrage u radu na slučajevima u kojima žrtve ne mogu svjedočiti protiv svojih eksploatora zbog straha od odmazde, jer omogućava gonjenje trgovaca ljudima bez da žrtve moraju ići na policiju ili davati iskaze. Proaktivna istraga nema za cilj da žrtvama oduzme pravo da se njihov glas čuje, da učestvuje u sudskom postupku ili da zaobiđe dužnost države da im obezbijedi pomoć i zaštitu (svjedočenje žrtve ostaje glavni izvor kvalitetnih dokaza), već jednostavno priznaje činjenicu da krivično gonjenje zasnovano isključivo na svjedočenju žrtve ima mnogo šansi da ne uspije. Ako je moguće pribaviti dokaze na druge načine, to, u kombinaciji sa kasnijim mogućim svjedočenjem žrtve, može ojačati optužbu. Mora se napomenuti i da proaktivne istrage mogu zahtijevati obilje resursa, biti dugotrajne i skupe. Međutim, s obzirom na ozbiljnost uticaja na žrtve i rizike koje trgovina ljudima predstavlja za ekonomiju i društvo, utrošak sredstava je opravdan i treba se osigurati.

Ometajuće istražne metode mogu biti prikladne iz niza razloga: kada nivo rizika za žrtve zahtijeva hitan odgovor koji isključuje proaktivnu istragu, i kada proaktivna istraga nije održiva iz operativnih razloga, na primjer, ako je zbog geografskih i/ili topografskih karakteristika nadzor ciljnih prostorija nepraktičan ili kada je nemoguće postići tajno infiltriranje u kriminalnu mrežu.

Pretrasi i privremeno oduzimanje predmeta - zajednička aktivnost. Na osnovu dobijenih i prethodno provjerenih informacija, policija u dogovoru sa inspektorima rada odlučuje o vremenu, mjestima i ciljevima zajedničkih aktivnosti. Prije pribavljanja naredbe o pretresu, policijski službenici i inspektori rada će se dogovoriti koji dokazi se traže i očekuju da budu pronađeni. Inspektor rada će izvršiti inspekcijski nadzor u skladu sa svojim ovlaštenjima i nadležnostima u zajedničkom radu sa policijom tokom pretresa, te će eventualno dati preporuke koji predmeti i dokumentacija su bitni za postupak i neophodno ih je privremeno oduzeti. U skladu sa zakonom, predmeti koji mogu predstavljati dokaz, čak i ako postoji minimum sumnje, će se oduzeti, o čemu će policija izdati potvrdu o privremeno oduzetim predmetima. Ovakvim postupcima se izbjegava situacija da potencijalno značajne predmete koji su ostavljeni možda više neće biti moguće naći nakon povratka na lokaciju. Također, ukoliko postoji dovoljno osnova za sumnju, policija će pribaviti i naredbu za pretresanje poslovnih prostorija poslodavca. Pretres mora biti sistematičan i detaljan, kako bi se eventualno pronašli dokazi kao što su putne isprave žrtava, ugovori, bankovna evidencija, veća količina gotovog novca i slično.

Digitalni dokazi. Procesnim zakonima propisano je da pretresanje pokretnih stvari obuhvata pretresanje kompjuterskih uređaja, uređaja za pohranjivanje kompjuterskih i elektronskih podataka, kao i mobilnih telefonskih aparata. U kontekstu trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, informacione i telekomunikacijske tehnologije uglavnom se koriste za vrbovanje žrtava, posebno putem internetskih oglasa za posao. Takvi se oglasi za zapošljavanje ne objavljuju samo na web-lokacijama, već se također objavljuju i kruže društvenim medijima u specijalizovanim grupama za traženje posla i grupama za uzajamnu pomoć, kao i na web-stranicama koje imaju za cilj da podstaknu razmjenu informacija među

radnicima migrantima koji trgovci ljudima koriste kao prostor za regrutovanje. Trgovci ljudima obično budu otkriveni kroz dokaze koji se prikupe tokom njihovih komercijalnih aktivnosti, na primjer, kroz prodaju ili reklamiranje robe.¹⁰⁶ Digitalni dokazi obuhvataju sve digitalne podatke koji mogu utvrditi da je krivično djelo počinjeno ili koji mogu uspostaviti vezu između krivičnog djela i njegove žrtve ili krivičnog djela i počinitelja. Prikupljanje digitalnih dokaza sa računara, mreža i medija postalo je vitalno oružje protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Digitalne dokaze prikuplja policija.

Ispitivanje osumnjičenih. Nakon što su žrtve trgovine ljudima zbrinute u sigurnu kuću gdje im je pružena odgovarajuća podrška, osumnjičenom kao osobi koju je policijski organ zvanično obavijestio da je osumnjičen za počinjeno krivično djelo trgovine ljudima, bez obzira da li je lišen slobode ili ne, dozvoljava se ostvarivanje prava odbrane i upoznavanje sa posljedicama odricanja od tog prava. Osumnjičenog mogu ispitivati policijski službenici ili tužilac. Policijski službenici i inspektori rada će zajednički razraditi plan ispitivanja osumnjičenog u skladu sa do tada prikupljenim dokazima i drugim podacima relevantnim za predmet ispitivanja. Kvaliteta zajedničkih priprema ispitivanja osumnjičenog bi mogla značajno unaprijediti tok istrage. Sa oprežnošću se mora prihvatiti priznanje krivice osumnjičenog, kao i svim drugim podacima koje pruža osumnjičeni, jer za sve navode priznanja policijski službenici i inspektori rada moraju pronaći dokaze koji će potkrijepiti ili osporiti vjerodostojnost svakog priznanja.

Saslušanje žrtava i svjedoka-oštećenog.¹⁰⁷ U idealnim okolnostima, trebalo bi biti moguće dati žrtvi određeno vrijeme da razmisli o svojoj situaciji (period refleksije). Ona tada može razmisliti i procijeniti sva pitanja, kao što je boravišni status, i sigurnosne rizike koji utiču na njenu dalju saradnju. Za to vrijeme žrtva trgovine ljudima je zaštićena u sigurnoj kući i omogućena joj je potpora stručnjaka i psihologa. Policijski službenici bi žrtvu trebali uputiti na besplatnu pravnu pomoć ili punomoćnika koji će joj biti na raspolaganju tokom daljeg postupka. O cijelom procesu saradnje također treba iskreno i otvoreno razgovarati sa policijskim službenicima koji postupaju u predmetu, a u prisutnosti punomoćnika žrtve, koji može savjetovati i pomoći žrtvi. Žrtva bi trebala biti u mogućnosti potražiti (pravni) savjet od nezavisnog advokata ili uposlenika besplatne pravne pomoći, prije nego što donese potpuno informiranu i promišljenu odluku.

Međutim, postoji potencijalni problem za policijske službenike u periodu u kojem žrtva odlučuje o svom postupanju, a tiče se slučajeva kada je neophodno pritvoriti osumnjičenog i oduzeti predmete i osigurati dokaze prije nego što žrtva bude imala priliku da donese odluku da li će biti dio postupka. Hitne radnje istražitelja da privedu počinitelje i osiguraju dokaze, kao što su forenzički uzorci i dokumentarni dokazi, mogu dovesti do toga da se žrtvi uskrati bilo kakva moć odlučivanja u čitavom ovom procesu jer će hapšenja otkriti trgovcima da je žrtva pod nadzorom policije. Ovo povećava rizik od odmazde, što je jedno od ključnih pitanja koje žrtva treba procijeniti prilikom odlučivanja o saradnji. Jednako tako, ako policijski službenici odgode akciju dok žrtva ne donese odluku, osumnjičeni mogu pobjeći s prostora te mjesne nadležnosti i/ili vitalni dokumentirani dokazi mogu biti izgubljeni ili uništeni. Takav rezultat može učiniti nemogućim, ili izuzetno teškim, pritvaranje osumnjičenih ili osiguranje dovoljno nezavisnih dokaza kako bi osuda bila moguća. Ipak

¹⁰⁶ Trgovina ljudima posredstvom interneta i tehnologija, Izvještaj, april 2022. godine, Vijeće Europe

¹⁰⁷ ICMPD, Law Enforcement Manual to Combat Trafficking in Human Beings, <https://www.icmpd.org/file/download/54287/file/Law%2520Enforcement%2520Manual%2520to%2520Combat%2520Trafficking%2520in%2520Human%2520Beings.pdf>

s obzirom na teške posljedice koje trpe žrtve trgovine ljudima, nužno je odmah izvršiti njihovo distanciranje od počinitelja i zaštitu smještajem u sigurno okruženje. U skladu sa procjenom rizika, policijski službenici će poduzeti mjere i radnje na procjeni rizika i dodatnoj zaštiti lokacije gdje se žrtva nalazi smještena.

U ovom trenutku ne mogu se dati posebna pravila koja bi pomogla policijskim službenicima u ovom teškom zadatku. U konačnici, radi se o pronalaženju ravnoteže između dva suprotstavljena zahtjeva i svaki će se slučaj morati procijeniti individualno, na temelju karakteristika slučaja.

Uspjeh bilo koje istrage zavisit će o sposobnosti žrtve da pruži najdetaljniji opis onoga što joj se dogodilo, te o njenom kredibilitetu kao svjedoka tokom suđenja. Stoga je prikupljanje dokaza vitalni dio procesa i zahtjeva najveću osjetljivost i profesionalizam od strane policijskih službenika ukoliko se želi osigurati svjedočenje žrtve.

Kako bi se izgradilo povjerenje, od prvog trenutka kontakta policijski službenici koji stupaju u kontakt sa žrtvom trgovine ljudima moraju biti potpuno otvoreni i iskreni u vezi svake faze postupka kroz koju će one morati proći. Ključno bi bilo u svim kontaktima sa žrtvom trgovine ljudima uključiti i službenike za podršku svjedocima nadležnog tužilaštva, a koji su psiholozi i imaju iskustva u radu sa traumatiziranim i ugroženim žrtvama. Na ovaj način se dodatno uspostavlja odnos povjerenja sa žrtvom trgovine ljudima i osigurava njena saradnja. Dvije ključne teme su od velikog značaja za žrtve: sigurnost i medijska izloženost. To će se morati efikasno riješiti kako bi se žrtve opustile i pružile detaljne dokaze.

Žrtve će morati dobiti garanciju u pogledu svoje sigurnosti i, kada je potrebno, sigurnosti svojih najmilijih. U ovoj fazi one su više nego bilo ko drugi svijesne šta su trgovci ljudima u stanju uraditi. Stoga je važno da policijski službenici otklone sve moguće rizike za sigurnost žrtava i njihovih najbližih.

Potkrepljivanje dokaza.¹⁰⁸ Nakon što se od žrtve dobije detaljan iskaz, sljedeći cilj je pribavljanje drugih dokaza kojim se potkrepljuje i pojačava izjava žrtve trgovine. Kako bi se utvrdio kredibilitet žrtve, potrebno je osigurati nezavisnu potvrdu činjenica prikupljenih u izjavi. Postoji također i druga važna korist koja se može izvući iz ovog procesa: pored dokaza da žrtva govori istinu, svaki dodatni, nezavisni potkrepljujući dokaz značajno ojačava slučaj protiv trgovaca ljudima. Primjera radi, ukoliko žrtva trgovine ljudima u izjavi navede da je zbog loših uvjeta rada bila izložena povredama na radu i da joj je ukazivana medicinska pomoć, tada dokumentacija liječenja može biti potkrepljujući dokaz izjavi žrtve, ili ako žrtva navede da je dolazila inspekcija u nadzor i da ih je trgovac ljudima krio od inspekcije, onda lista posjeta inspekcije, kao i sačinjeni zapisnici o inspekcijskom nadzoru, mogu biti potkrepljujući dokaz izjavi žrtve itd.

Policija i inspektori rada trebaju zajednički potkrepljivati dokaze koji će se koristiti u krivičnom i upravnom postupku iz njihove nadležnosti, kao i razmjeniti dokaze koji će se koristiti u njihovim procedurama.

Paralelne finansijske istrage.¹⁰⁹ Važnost paralelnih finansijskih istraga ne može se precijeniti. Ulazak u trag finansijskim transakcijama tokom proaktivne finansijske istrage o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije gotovo uvijek daje rezultate. Ovaj princip treba

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ *Ibid.*

poštovati tokom istražne faze i prije i nakon hapšenja. Kada se primjenjuju tokom faze prije hapšenja, njihova se upotreba mora razmotriti u skladu sa rizikom od objavljivanja informacija koje se tiču operacije istrage.

Finansijska istraga tokom faze prije hapšenja je od posebne važnosti iz dva dodatna razloga:

- istraživanje finansijskih transakcija i analiza rezultata često će pružiti važne informacije koje se mogu koristiti kako bi se osiguralo da operacija napreduje na najefikasniji način; a
- u zavisnosti od okolnosti slučaja, finansijska istraga tokom faze prije hapšenja osmišljena je tako da se što preciznije utvrdi iznos i lokacija imovine stečene kroz kriminalno djelo.

Pod uslovom da je to postignuto, tada je moguće: koordinisati fazu hapšenja sa postupcima zapljene kako bi se osiguralo sinhronizirano hapšenje trgovaca ljudima i zapljena njihove imovine.

Postoje još dvije prednosti koje se mogu izvući iz paralelne finansijske istrage trgovaca ljudima:

- prvo, dokazi o velikoj finansijskoj dobiti i troškovima, koji prevazilaze bilo koji legitimni izvor prihoda, znači da je odbrana trgovca ljudima značajno oslabljena jer dokazi u obliku dokumentovanih finansijskih transakcija, obično kompjuterizovanih, su izuzetno teški za osporiti od strane advokata odbrane; i
- drugo, isti finansijski dokazi čine temelj za postupak oduzimanja imovine nakon presude.

Privremene mjere obezbjeđenja imovine počinioca trgovca ljudima, pored gore navedene dvije prednosti, osiguravaju i mogućnost žrtvi trgovine ljudima da ukoliko se u okviru krivičnog postupka istoj dosudi naknada štete, žrtva uspješno može naplatiti dosuđeni iznos iz imovine trgovca ljudima, koja je obezbjeđena sudskom mjerom osiguranja.

Svrha finansijskih istraga nakon hapšenja je da se utvrde sljedeće činjenice: kolika je novčana dobit ostvarena krivičnim djelom; koliko je ostalo; i gdje se sada nalazi. Dokazi koji proizlaze iz istrage pružit će odgovore na gore navedena pitanja i zahtijevat će od osumnjičenog da objasni postojanje velikih suma novca u nedostatku bilo kakvog legitimnog izvora ili velikih suma novca koji premašuju bilo kakav legitimni izvor. Mnogi dokumenti također će moći odrediti lokaciju osumnjičenog u bilo kojem trenutku. To se ne odnosi samo na velike transakcije u bankama, već i na male iznose kao što su računi za benzin ili restoranski računi. Dokumentovani dokazi o finansijskim transakcijama, u kombinaciji sa preliminarnim radom obavljenim tokom faze prije hapšenja, trebaju se analizirati i ispitati za sljedeće vrste dokaza: plaćanja za smještaj, oglašavanje, putne troškove, vize, kao i lične troškove za stavke kao što su vozila, nakit, restorani, kockarnice, noćni klubovi, naplata putarina i mostova, plaćanje parkinga, računi iz internetskih kafića, telefonske kartice, potvrde o transferu novca preko firme, međubankarski transferi na posredničke bankovne račune u različitim zemljama, transferi sredstava između računa na kreditnim karticama, kupnju vozila ili kupovinu odjeće na veliko.

Finansijske istrage vodi policija po nalogu tužilaštva i suda.

REFERENCE

1. Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu (CPRC), Smjernice za postupanje pravosuđa u Bosni i Hercegovini u predmetima trgovine ljudima, Sarajevo, 2023, dostupno na: https://www.cprc.ba/_files/ugd/7e0f63_bfeeb21d853d46fe9b2c0d6a0da21565.pdf
2. Centar za razvoj politika suprotstavljanja kriminalitetu (CPRC), Vodič za inspektore rada u otkrivanju i identifikaciji žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, Sarajevo, 2016.
3. Centre for Teaching Excellence, University of South Carolina, Dostupno na: https://sc.edu/about/offices_and_divisions/cte/
4. Council of Europe, Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (Izveštaj sa objašnjenjima o Konvenciji Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima), 2005. Dostupno na srpskom jeziku na: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168064899d>
5. Council of Europe, GRETA, Thematic Chapter on human trafficking for the purpose of labour exploitation in GRETA's 7th General Report, 2017. Dostupno na: <https://rm.coe.int/labour-exploitation-thematic-chapter-7th-general-report-en/16809ce2e7>
6. Council of Europe, International Centre for Migration Policy Development (ICMPD), International Labour Organization (ILO) United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), Guidelines for the first level identification of victims of trafficking in Europe (Smjernice za prvi nivo identifikacije žrtava trgovine ljudima u Evropi, Vijeće Evrope, ICMPD, MOR, UNODC), 2013. Dostupno na: https://www.renate-europe.net/wp-content/uploads/2013/12/2014.11_identification_1_GUIDELINES.pdf
7. Directive 2009/52/EC of the European Parliament and of the Council of 18 June 2009 providing for minimum standards on sanctions and measures against employers of illegally staying third-country nationals (Direktiva 2009/52/EC Europskog parlamenta i Vijeća od 18. juna 2009. o minimalnim standardima za sankcije i mjere za poslodavce državljana trećih zemalja s nezakonitim boravkom) Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32009L0052>
8. ECPAT, Combating Trafficking in Children for Sexual Purposes – a Training Guide, 2006
9. Evropska unija/Vijeće Evrope, Trgovina radnom snagom u Bosni i Hercegovini: faktori rizika, trendovi i izazovi, septembar 2022. godine. Dostupno na: <https://rm.coe.int/trgovina-radnom-snagom-u-bih/1680a92ffb>
10. ICMPD, Law Enforcement Manual to Combat Trafficking in Human Beings, <https://www.icmpd.org/file/download/54287/file/t%2520Manual%2520to%2520Combat%2520Trafficking%2520in%2520Human%2520Beings.pdf>
11. International Labour Organization, A Global Alliance Against Forced Labour, 2005.

12. Ivana Radović, Lejla Gačanica, Promoviranje rodne ravnopravnosti i borba protiv rodno zasnovanog nasilja i stereotipa kao sredstvo borbe protiv trgovine ljudima, Vijeće Evrope, 2020. Dostupno na: <https://rm.coe.int/hf20-gender-guide-bhs-cover-for-approval/1680a9fe23>
13. Klara Skrivankova, Between decent work and forced labour: examining the continuum of exploitation, Joseph Rowntree Foundation, November 2010 (Između dostojanstvenog i prisilnog rada: ispitivanje kontinuumu eksploatacije, Fondacija Joseph Rowntree, novembar 2010.) Dostupno na: <https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/migrated/migrated/files/forced-labour-exploitation-full.pdf>
14. La Strada International, Explanatory Brief: The Non-Punishment Principle, February 2024. Dostupno na: <https://documentation.lastradainternational.org/lisidocs/3531-LSI%20-%20Explanatory%20Brief%20on%20Non-Punishment%20-%20260224%20-%20SRB.pdf>
15. Labour Exploitation Advisory Group, "So I decided to carry on...": The continuum of exploitation in practice, February 2024. London: Focus on Labour Exploitation (FLEX). Dostupno na: <https://labourexploitation.org/app/uploads/2024/02/The-continuum-of-exploitation-report-2024-.pdf>
16. Ministarstvo sigurnosti BiH – Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima, Catholic Relief Services BiH, Smjernice o postupanju regionalnih monitoring timova za borbu protiv trgovine ljudima, http://msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/prirucnici/?id=6068
17. National Training Laboratories, Bethel, Dostupno na: https://www.wcu.edu/WebFiles/PDFs/SPED413learning_pyramid.pdf
18. Theories of Learning for the Workplace, Dostupno na: <https://studentshare.org/human-resources/1862340-human-resource-development>
19. United Nations Universal Declaration of Human Rights
20. Valamis Group Oy, Finland, Digital learning platform, Dostupno na: <https://www.valamis.com/hub/learning-outcomes>
21. Vijeće Evrope, Trgovina ljudima posredstvom interneta i tehnologija, Izvještaj, april 2022. Godine. Nezvanični prevod dostupan na <https://rm.coe.int/greta-izvjestaj-trgovina-ljudima-posredstvom-interneta-i-tehnologije/1680af2766>
22. Vijeće Evrope, Evropski sud za ljudska prava: Vodič iz sudske prakse o članu 4 Evropske konvencije o ljudskim pravima „Zabrana ropstva i prisilnog rada“
23. Vijeće Evrope, Grupa eksperata o akciji protiv trgovine ljudima GRETA (2022)06, Pristup pravdi i efektivnim pravnim lijekovima za žrtve trgovine ljudima, Treći krug ocjenjivanja, Bosna i Hercegovina, juni 2022. godine. Nezvanični prevod dostupan na <https://elearningapi-thb.msb.gov.ba/api/Documents/download/45>
24. Vijeće Evrope, Grupa eksperata za akciju protiv trgovine ljudima GRETA(2020)12 "Stručno uputstvo o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije", septembar 2021. Dostupno na <https://rm.coe.int/hf20-translation-greta-guidance-note-thb-for-le-bhs/1680a43b38>

25. Vijeće Evrope, Konvencija o akciji protiv trgovine ljudima, 2005. Dostupno na: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168064898c>
26. Vijeće Evrope, Preporuka CM/Rec(2022)21 Komiteta ministara državama članicama i Memorandum sa objašnjenjima “Sprečavanje i borba protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije”, januar 2023. godine. Dostupno na <https://rm.coe.int/cm-rec-on-labour-trafficking-bos-version/1680ac55e9>
27. Vladan Jovanović, Prinudno prosjačenje – analiza propisa i institucionalne prakse u Srbiji, ASTRA, Beograd, 2024

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Vijeće Evrope je vodeća organizacija za zaštitu ljudskih prava na kontinentu. Sastoji se od 46 država članica, uključujući sve članice Evropske unije. Sve države članice Vijeća Evrope potpisnice su Evropske konvencije o ljudskim pravima, sporazuma koji ima za cilj da zaštiti prava čovjeka, demokratiju i vladavinu prava. Evropski sud za ljudska prava nadgleda primjenu Konvencije u državama članicama.

Ova publikacija je finansirana doprinosima država članica Vijeća Evrope u okviru Akcionog plana Vijeća Evrope za Bosnu i Hercegovinu (2022–2025), u okviru projekta Vijeća Evrope „Jačanje akcije protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“. Mišljenja iznesena u ovoj publikaciji su autorova i ne odražavaju nužno službenu politiku Vijeća Evrope.

